

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ МУНІЦИПАЛЬНОГО УПРАВЛІННЯ**

БАКУМЕНКО В.Д., БАШКАТОВ В.М.

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО
УПРАВЛІННЯ ДЕМОКРАТИЧНИМИ
ЗМІНАМИ**

МОНОГРАФІЯ

КИЇВ - 2015

УДК 351.072.2[:342.34:316.42](477)
ББК 67.9(4Укр)401
Б 19

Рекомендовано до друку Вченою радою Академії муніципального управління. Протокол № 3 від 4 лютого 2015 року.

Р е ц е н з е н т и:

Кравченко С.О., доктор наук з державного управління, доцент;

Шпачук В.В., доктор наук з державного управління, доцент.

Бакуменко В.Д., Башкатов В.М.

Б19 Механізми державного управління демократичними змінами: Монографія / Бакуменко В.Д., Башкатов В.М. – К. : АМУ, 2015. – 180 с.
ISBN 978-966-2341-19-5

Визначено типи і види механізмів державного управління демократичними змінами. Окреслено місію державного управління в умовах транзитарної демократії. Проведено експертну верифікацію запропонованих теоретико-методологічних положень та виявлено сучасні пріоритетні напрями демократизації суспільних відносин в Україні..

Видання розраховане на наукових та науково-педагогічних працівників у галузі державного управління. Може бути корисним для широкого кола фахівців, що займаються проблемами управління в соціальних системах.

УДК 351.072.2[:342.34:316.42](477)
ББК 67.9(4Укр)401

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОКРАТИЧНИМИ ЗМІНАМИ	6
1.1. Аналіз стану сучасних досліджень механізмів державного управління демократичними змінами	6
1.2. Основні тенденції досліджень механізмів державного управління в Україні за напрямками та видами суспільної діяльності	36
1.3. Виділення системних характеристик (типів і видів) механізмів державного управління	48
РОЗДІЛ 2. НАУКОВО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОКРАТИЧНИМИ ЗМІНАМИ	60
2.1. Місія державного управління та моделі демократичних змін в умовах транзитної демократії	60
2.2. Системні чинники демократизації країни як засади формування механізмів державного управління	68
2.3. Підходи, принципи та засоби забезпечення демократичного характеру державного управління	85
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ	98
3.1. Виділення пріоритетних напрямів демократизації суспільних відносин в Україні.....	98
3.2. Системні чинники демократизації сучасної Української держави	106
3.3. Державно-управлінські чинники демократизації суспільних відносин в Україні.....	118
ПІСЛЯМОВА	138
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	143
ДОДАТОК А. Анкета опитування за темою «Актуальні напрями, системні чинники та ознаки демократизації державного управління в Україні»	171
ДОДАТОК Б. Системні чинники та оцінки ознак демократизації сучасної української держави за результатами опитування	176

ПЕРЕДМОВА

В Конституції України нашу країну визначено як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу [85, стаття 1]. Вибір демократичного шляху розвитку є логічним та історично обґрунтованим кроком, оскільки провадження засад демократії в суспільне, й, зокрема, державне управління, лежить в основі системи нормативних цінностей Організації Об'єднаних Націй. У Положенні Фонду демократії ООН сформульований висновок, що демократія й демократизація вже користуються значною підтримкою й, щоб знайти відповідну нішу, що відрізнялася б і одночасно доповнювала те, що вже робиться, необхідний продуманий підхід [135].

У напрямку демократизації різноманітних суспільних відносин опубліковано численні роботи як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, а також документи різних міжнародних та національних організацій. В цих роботах досліджено різні аспекти, зокрема: встановлення демократичного режиму правління; захист державою прав і свобод громадян; інституалізація демократичних змін у державному управлінні; забезпечення його ефективності на засадах демократичного врядування; розвиток громадянського суспільства, його інститутів, взаємодії цих інститутів та громадськості з органами державної влади, розвитку засобів масової інформації та їх взаємодії з владою, питань соціального партнерства; становлення та розвиток державної служби як демократичного інституту; формування культури демократії.

В той же час, проведений аналіз численних джерел інформації свідчить, що становлення механізмів державного управління демократичними змінами в Україні в контексті її євроінтеграційного вибору відбувається широким фронтом, але фрагментарно, за фактичної відсутності єдиного підходу, належної координації та системності. Відтак, системні методологічні дослідження становлення механізмів державного

управління демократичними змінами в Україні, де фактично відбувається процес транзитарної демократії, тобто переходу від авторитаризму до демократії, не втратили своєї актуальності.

Монографія підготовлена представниками вітчизняної наукової школи креативного державного управління доктором наук з державного управління В.Бакуменко (передмова, розділ 1) та кандидатом наук з державного управління В. Башкатовим (розділи 1-3, післямова).

У монографії знайшли висвітлення питання: виділення системних характеристики, зокрема типів і видів механізмів державного управління демократичними змінами; формування загальної методології досліджень механізмів державного управління за діяльністним принципом; визначення місії державного управління в умовах транзитарної демократії; експертне оцінювання запропонованих теоретико-методологічних положень та виявлення сучасних пріоритетних напрямів демократизації суспільних відносин в Україні.

Теоретичні положення, висновки й рекомендації монографії можуть бути застосовані безпосередньо при розробленні механізмів державного управління демократичними змінами, а також як інформаційно-аналітичний матеріал, що носить характер рекомендацій органам державної влади та органам місцевого самоврядування.

Автори вдячні рецензентам докторам наук з державного управління, доцентам С.О.Кравченку та В.Г.Горнику за приділену увагу роботі та зроблені ними слушні зауваження і рекомендації, які були враховані та сприяли покращенню змісту та оформленню даної монографії.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДГРУНТЯ СТАНОВЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОКРАТИЧНИМИ ЗМІНАМИ

1.1. Аналіз стану сучасних досліджень механізмів державного управління демократичними змінами

Щоб знайти та обґрунтувати свій підхід до дослідження, в даному розділі проведено аналіз стану сучасних досліджень механізмів державного управління демократичними змінами. У цьому напрямку опубліковано численні роботи як вітчизняних (Гальчинский А. [31], Гахраманова Н. [33], Денисенко С. [45], Древаль Ю.Д. [56], Козьма В. [78], Крисаченко О. [87], Мартиненко В.М. [104-107], Нужнова Ю.А. [108], Райковський Б. [150], Романюк В. [153], Сурмін Ю.П. [173], Таршис Д. [175], та ін.), так і зарубіжних дослідників (Арутюнян Г.Г. [4], Асцатуров Г.Є. [5], Биков І.А. [24], Вершинін М.С. [27], Денісов С.А. [46], Зельницький А. [64], Каротерс Т. [205, 206], Липсет С.М. [100], Мавлюдов А.А. [102], Растоу Д.А. [151], Саханова А.Н. [157], Турчинов А.І. [183], Шухов А. [201] та ін.), а також документи різних міжнародних та національних організацій [28, 82, 126, 135, 144, 146, 207, 209 та ін.]. Автор акцентував увагу на найбільш ґрунтовних з них та таких, що вносили новий зміст та розуміння питання, що розглядається.

Теоретичним підґрунтям даного дослідження є моделі та концепції сучасної демократії. Їх узагальнення достатньо повно надано в роботі С. Денисенка [45]. За результатами цієї роботи можна виділити низку теоретичних концепцій демократії, які в тій, чи іншій формі враховуються в практиці розбудови демократичних суспільств. Серед них концепції: прямої демократії, класичної ліберальної демократії, охоронної демократії, представницької демократії, розвиваючої демократії, партиципаторної демократії, елітарної демократії, плюралістичної демократії, поліархичної

демократії. Так, класичний лібералізм розглядає демократію не стільки як порядок, що дозволяє народові реалізувати своє право управління державою, скільки як механізм недопущення сваволі влади й незаконних дій інших громадян. Теоретики класичного лібералізму вперше обґрунтували необхідність поділу влади на три незалежні гілки - законодавчу, виконавчу й судову. Принцип поділу влади, зокрема, розроблявся Дж. Локком, Ш. Монтеск'є, Дж. Медісоном, Т. Гоббсом та ін. філософами. Розвиток ідеї захисту прав і свобод громадян призвело до формування концепції охоронної демократії, над якою довгий час працювали І. Бентам і Дж. Міль, що виходили з ідеї захисту індивідуальних інтересів шляхом загального права голосу. Сутність моделі охоронної демократії зводиться до наступного: згода громадян підкорятися влади виражається в процесі голосування, у свою чергу сам механізм виборності забезпечує відповідальність обраних перед виборцями. Обов'язковими елементами цієї моделі є регулярні вибори, таємне голосування й конкуренція політичних сил. Відмова від прямої участі громадян у прийнятті державних рішень на користь делегування повноважень виборним представникам оформився у нову модель демократії - представницьку. Одним з розробників даної моделі став американський філософ і політичний діяч Дж. Медісон. В основу концепції представницької демократії покладений принцип делегування функцій прийняття державних рішень парламенту (представницькій асамблеї). Парламент, за цією моделлю, стає центром усього політичного процесу й головною основою політичної влади. Призначення розвиваючої демократії у наданні можливостей для саморозвитку вільних інформованих громадян. Основним розроблювачем цієї моделі демократії був Ж.Ж. Руссо, що розглядав її, у першу чергу, як засіб досягнення особистої автономії громадянина. При цьому вільний, прихильний ідеалам демократії громадянин усвідомлював свою свободу як прояв всенародної загальної

волі. Прихильники моделі партиципаторної демократії (К. Пейтман, К. Макферсон, Дж. Цимерман та ін.) відстоювали необхідність активної участі громадян в обговоренні й прийнятті державних рішень. В основі становлення партиципаторної демократії лежить суспільство, що базується на індивідуальній свободі, рівному праві на саморозвиток і активній участі громадян в управлінні (фактично - громадське самоврядування). Існування такого суспільства й усвідомлення громадянами необхідності брати участь у політичному житті захищають цю систему від можливої концентрації влади і є чинником саморозвитку громадянина. Механізмами партиципаторної демократії є: громадська ініціатива, референдум, відкликання (дострокове припинення повноважень виборної посадової особи). Практично антиподом партиципаторної є елітарна демократія. З погляду прихильників даної моделі (Й. Шумпетер, К. Полані, Ф. Хайєк, Дж. Бернхейм) демократія являє собою, скоріше, не народовладдя, а можливість народу самому обирати собі правителів. Основою елітарної демократії є персоніфікація політичних очікувань і посилення політичної ролі лідерів, які, персоніфікуючи еліту, беруть участь у виборчій конкуренції. Громадяни підключаються до політичних процесів тільки в період виборів, визнаючи за елітою право на прийняття державних рішень самостійно. Таким чином, елітарна модель демократії знімає із громадян відповідальність за прийняття політичних рішень і покладає її на лідерів (представників політичних еліт), що мають достатню компетенцію й добре інформовані. В основі плюралістичної концепції демократії лежить перерозподіл політичної участі між групами, покликаними максимально охопити весь спектр пріоритетних суспільних інтересів. Таким чином передбачається уникнути диктату більшості над меншістю й відбити волю як можна більшої кількості членів суспільства. Фактично, жодна із груп інтересів не відображає інтереси всього суспільства, отже, не може узурпувати владу. Найбільш популярною на сьогоднішній день є концепція поліархії, послідовним розроблювачем якої є Р. Даль. У

найбільш загальному виді поліархію можна охарактеризувати як владу багатьох, але не всіх. Проявляється це в здатності демократичних інститутів забезпечувати взаємодію й узгодження інтересів індивідів і груп без втрати ними самостійності й принципової рівності. Поліархичний владний порядок базується на кількох основних характеристиках: існування виборних посадових осіб, що контролюють виконання рішень уряду й адекватність прийнятих державних рішень інтересам суспільства; загальне виборче право; вільні й чесні вибори; гарантоване право обиратися для всіх дорослих громадян; свобода слова; альтернативні джерела інформації, що сприяють більше об'єктивному розумінню громадянами дійсності; свобода громадських об'єднань і незалежність самоорганізації. Інституціональні принципи поліархичного режиму виражаються в правлінні більшості й поваг прав меншості, політичній і правовій рівності громадян, демократичній деліберації (обговоренні й оцінці громадськістю прийнятих державних рішень), представницькому характері влади й виборності влади, у плюралізмі й свободі політичної діяльності. Можна погодитися з думкою автора, що розуміння цих теорій має допомагати в побудові практик політичного й державного управління [45].

В роботі А. Шухова визначені дві найважливіші підстави, що змушують демократичне суспільство захищати свободу виразу й поширення думки: це втрата демократичним процесом якості "прагнення до істини" і породжувана прийняттям помилкових цілей небезпека внутрішньосупільного конфлікту. Він звертає увагу на те, що проблема "демократії" полягає не тільки у відповіді на питання "як і навіщо" працює демократична машина, але й у вирішенні проблеми раціональності демократичного порядку в порівнянні з іншими політичними укладами, конкретної конфігурації інститутів демократії, питань про паритет між правом і політичною волею й т.і. [201].

Д.А. Растоу зазначає, що труднощі, з якими зіштовхується демократія у вирішенні проблем співтовариства, ще раз показують важливість національної єдності як попередньої умови демократизації. При переході до демократії послідовність процесів має бути наступною: від національної єдності як підоснови демократизації, через боротьбу, компроміс і звикання до демократії. Найважчі бої при демократії - це ті, які спрямовані проти вроджених пороків політичного співтовариства. Національна єдність названа попередньою умовою демократизації в тому розумінні, що вона має передувати всім іншим стадіям процесу - в іншому час її утворення не має значення. Не має значення й те, яким способом досягалася національна єдність. Д.А. Растоу вбачає сутність демократії у звичці до постійних спорів і примирень з постійно мінливого кола питань і розстановки сил. Типові для демократії процедури - передвиборні виступи, обрання кандидатів, парламентські голосування, вотуми довіри й недовіри – це набір прийомів вираження конфлікту й, тим самим, його вирішення. Ухвалення демократичного рішення може розглядатися як акт свідомого, відкрито вираженого консенсусу. Перший великий компроміс, за допомогою якого встановлюється демократія, якщо він взагалі виявляється життєздатним, сам по собі є свідченням ефективності принципів примирення й взаємних поступок. Демократія є конкурентний процес, а в ході демократичної конкуренції переваги одержують ті, хто може раціоналізувати свою прихильність новій системі, і ще більше - ті, хто щиро вірить у неї [151].

Демократичні зміни передбачають, перш за все, встановлення демократичного режиму правління. Демократичний режим утворюється в правових державах. Він характеризується методами існування влади, що реально забезпечують вільний розвиток особистості, фактичну захищеність її прав, інтересів. Для демократичного режиму характерні наступні ознаки: надання свободи особі в економічній сфері, що становить основу матеріального благополуччя суспільства; реальна

гарантія прав і свобод громадян, активна участь державних і громадських організацій; ефективна система прямого впливу населення країни на характер державної влади; захист особистості від сваволі, беззаконня; забезпечення інтересів більшості й меншості; політичний та ідеологічний плюралізм; базування на законах, які відбивають об'єктивні потреби розвитку особистості й суспільства [190].

Відомий армянський вчений Г. Арутюнян наголошує, що демократичною може вважатися та держава, де суспільство побудоване або будується на законодавчо врегульованих відносинах, де гарантовані рамки природного самовираження й самоврядування особистості й де кожна особистість без усякого відбору, як соціальний суб'єкт, є суспільною цінністю, де в основі суспільного розвитку поставлені взаємопогоджувані інтереси індивідів, їхніх державно-складених груп і суспільства в цілому. Така суспільна система неминуче повинна бути правовою, і демократичні цінності повинні мати гарантію правової захищеності. Як правова характеризується та держава, діяльність якої обмежена правом і головною метою якої є гарантований захист прав людини й громадянина. Правова держава, насамперед, припускає певну правову впорядкованість суспільних відносин і їх надійне, безперебійне, гарантоване функціонування. Лише в цьому випадку суб'єкти права можуть бути вільними. Тільки пізнання об'єктивних суспільних відносин, їхнє правове регламентування й знання дає людині можливість вільно діяти. А основний принцип правової держави й полягає в гармонічному сполученні суб'єктивних прав громадян і об'єктивних передумов для їхньої реалізації. Характерною рисою правової держави є й те, що держава повинна відповідати за дії посадових осіб, повинна бути створена гарантована система відповідальності й контролю за реалізацією прав, а кожний член суспільства повинен бути впевнений у свободі й захищеності своїх законних дій. Обов'язковими рисами, що характеризують державу як

правову, є: поділ влади, законність управління й верховенство права, незалежність суду, гарантованість захисту прав людини, наявність цілісної й діючої системи конституційного правосуддя й т.і. Ці якості, будучи фундаментальними і принциповими, мають відбиватися в кожному початку державою кроці, стати невід'ємним компонентом способу життя кожного члена суспільства, перетворитися в національне державне мислення й образ дій. Інакше кажучи, вони повинні знайти своє відбиття в кожній нормі й механізмі її застосування в Конституції й адекватно проявлятися в суспільній практиці [4].

Одним із центральних питань було і залишається питання про фактори, що обумовлюють реальний характер демократії, або, інакше кажучи, про її гарантії. Останні можна розділити на два види: об'єктивні фактори, обумовлені реально існуючими життєвими умовами, і суб'єктивні, залежні від волі, бажання й інших суб'єктивних устремлінь рядових громадян або посадових осіб. Серед об'єктивних факторів - гарантій реальної демократії маємо: матеріальні, соціальні, юридичні, політичні, ідеологічні та ін. Під матеріальними гарантіями розуміються економічні умови життя суспільства й різних його прошарків, у відносинах між якими встановлюються демократичні принципи; рівень життя населення, що дозволяє йому брати участь або, навпаки, не брати участь в управлінні справами суспільства й держави; економічні й фінансові можливості держави, що дозволяють або, навпаки, що не дозволяють йому забезпечувати нормальне функціонування в країні демократичних політичних інститутів; здійснення прав і свобод громадян, формування виборних державних органів на демократичній основі. Матеріальні й, особливо, фінансові можливості є досить важливими атрибутами реальної демократії не тільки для держави й суспільства, але й для окремих громадян. Вони дозволяють їм, зокрема, повніше в порівнянні з незаможними реалізовувати своє право на освіту (більше широкий вибір форм освіти, вітчизняних і закордонних вузів, що дають освіту на платній

основі тощо), право на участь у виборах (бути вибраними в державні органи або на вищі державні посади), право на медичне обслуговування, житло, відпочинок та інше. Серед факторів, що обумовлюють реальний характер демократії, особлива увага звертається також на юридичні гарантії. Вони являють собою сукупність юридичних засобів і умов, що забезпечують реалізацію формально задекларованих демократичних принципів, ідей, прав і свобод громадян. Суть суб'єктивних факторів, покликаних забезпечити реальний характер демократії, полягає, насамперед у тім, щоб покласти на державних і громадських діячів країни правові й моральні обов'язки проводити в життя, і зберігати існуючі або нові демократичні принципи, ідеї й традиції. В деяких країнах обов'язок вищих посадових осіб дотримуватися у своїх діях демократичних принципів й охороняти існуючий демократичний лад, закріплюється конституційно [186]. Наприклад, в статті 102 Конституції України записано, що Президент країни є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина.

С. Ліпсет, який досліджував зв'язок між рівнем економічного розвитку держав та їхнім політичним устроєм, вважає, що демократизація залежить від багатьох чинників, але рівень соціально-економічного розвитку є «основною та необхідною умовою» [100]. Проте, як вважає В. Козьма, залежність демократизації від економічного чинника навряд чи є безпосередньою. Соціально-економічною передумовою представницької демократії є не самі по собі ринкові економіка та рівень економічного розвитку як такі, а зумовлене ними домінування в соціальній структурі так званого середнього класу. Значна питома вага середнього класу в соціальній структурі й досить міцні економічні позиції малого та середнього бізнесу на ринку праці є необхідними умовами розвитку стабільних інститутів демократії [78].

На думку О. Крисаченко, сьогодні більшість громадян України не має ні соціокультурного досвіду (знань, вмінь та навичок), необхідного для участі в демократичному політичному житті, ні матеріального та часового надлишку, який би міг би бути інвестованим в демократичні проекти. До того ж відмінні у представників різних генерацій очікування від поточних суспільних перетворень посилюють розбіжність поглядів на майбутнє та провокують до альтернативних громадянству форм консолідації (етнічна, регіональна, корпоративна тощо). Внаслідок цього демократизація українського суспільства вимагатиме не лише забезпечення економічним зростанням, а й підкріплення заходами, спрямованими на становлення і розвиток демократичної культури на засадах спільного громадянства, що дозволить подолати альтернативні форми соціальної консолідації. На шляху формування української політичної нації мають бути сформовані відповідні демократичні механізми, здатні спрямувати конфліктну енергію в напрямку демократичних проектів [87].

Певною, особливо поширеною на перших кроках української незалежності, була думка про необхідність запровадження західної моделі демократії. Але, як справедливо стверджує Ю.П.Сурмін, спроби узагальнити й виділити зміст західної моделі демократії є безуспішними. Варто погодитися з тим, що в цих країнах вона специфікована національними особливостями. Тому потрібно говорити про безліч моделей демократії й, отже, країні демократичного розвитку потрібно робити вибір з безлічі модернів, привести його у відповідність національним умовам, тобто потрібно створювати ще один модерн. Особливу увагу він зосереджує на розвитку громадянського суспільства, що є не тільки головним контролером влади, але й носієм цінностей, які наповнюють зміст демократії, а також на культурі демократії. На його думку, тільки інститути громадянського суспільства й активних громадян можуть змусити демократичні інститути працювати неформально, правдиво відбивати реальність, виражати інтереси не численних

олігархічних груп, а більшої частини громадян суспільства. Отже, демократію можна вдосконалювати тільки при реалізації в суспільстві спеціальної програми розвитку громадянського суспільства, формування політичної активності й демократичної культури громадян. Культура демократії в суспільстві містить у собі демократичну ментальність людей, визнання демократії як базової цінності в сучасному суспільстві, схильність до демократичних методів і стилю управління, знання прав і обов'язків, інформованість і бажання брати участь у громадських справах. Окремими аспектами демократії виступають культура політичного, економічного, інформаційного й іншого різновидів демократії. Критерієм демократичної культури є проблема прав і свобод людини, наявність системи їхнього захисту [173].

Американський політолог Т. Каротерс, проаналізувавши успіхи й невдачі демократизації за останні 25 - 30 років, зробив висновок, що розуміння демократії й нав'язування країнам єдиного механізму демократизації виявилися нефункціональними. Більшість країн миру, які наприкінці минулого - початку нинішнього століття робили вибір між демократією й іншими політичними режимами, зовсім по-іншому інтерпретували й демократію, і власні політичні інтереси. У результаті так звана "третя хвиля" глобальної демократизації "захлинулася" [205, 206]. Як вважає Л.Г. Титаренко, це не "загибель демократії"; сучасна соціальна наука має потребу в новому розумінні демократії, у визнанні множинності її сучасних форм, через ускладнення соціально-політичних процесів у світі [178].

На думку Н. Гахраманової, однією з головних функцій політичної культури є цивілізація управлінських відносин, орієнтація їх на демократичні й гуманістичні цінності й принципи. При цьому варто враховувати, що на характер і зміст управлінських відносин на всіх рівнях політичного й публічного управління впливають: форма власності,

сутність державного ладу й сформованих у тій або іншій країні суспільних відносин, основна спрямованість законів, що регулюють управлінські відносини й відповідно до яких здійснюється управління, ступінь засвоєння суб'єктами управління передового світового досвіду, ефективність діяльності інститутів, установ і організацій, державних і недержавних структур, що займаються теоретичними й практичними питаннями соціального управління, нарешті, здійснювана в країні реальна політика, рівень демократії, демократизм свідомості, мислення, міжособистісних і міжгрупових відносин. Тому функції політичної культури у формуванні нових управлінських відносин варто розглядати з урахуванням ролі й значення всіх перерахованих вище факторів і не тільки їх [33].

Як зазначено у Положенні фонду демократії ООН, поняття демократії можна розбити на ряд складових, але тільки всі вони разом узяті становлять повноцінно діючий демократичний процес. У силу того, що демократія – проблема переважно національна, дуже важливо те, що в більшості країн існують численні інститути, що намагаються вирішувати питання, що стосуються демократії. Їх можна розділити на наступні категорії: а) державні інститути: виборчі комісії, парламенти, провінційні й місцеві/міські ради, судові системи, національні комісії із прав людини, управління омбудсмена, центральні й місцеві органи влади; б) інститути громадянського суспільства: політичні партії, засоби масової інформації й організації громадянського суспільства всіх видів і масштабів. Оскільки без участі громадянського суспільства демократія неможлива, такі інститути служать джерелом життєвої сили для повноцінного демократичного державного устрою. У силу самої своєї природи діючий демократичний процес не завжди проходить гладко й спокійно. Демократичний характер управління залежить не тільки від сильних інститутів, але й від участі населення й підзвітності органів управління [135].

Демократизація суспільства, країни неможлива без демократизації всіх зазначених інститутів, й, насамперед, інститутів державного управління, його системи, процесів, впливів, механізмів.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. N 1035-р схвалено Концепцію сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [146]. В цій концепції зазначено, що стратегія розвитку громадянського суспільства є однією з найважливіших умов становлення України як демократичної, правової і соціальної держави й, насамперед, передбачає налагодження ефективної взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства, що повинна базуватися на партнерстві, взаємній заінтересованості у досягненні цілей, пов'язаних з процесом демократизації усіх сфер державного управління і суспільного життя, соціально-економічним і духовним прогресом, всебічним забезпеченням захисту прав і свобод людини та громадянина. В ній визначені принципи взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства, серед яких:

- соціальне партнерство, тобто налагодження конструктивної взаємодії органів виконавчої влади, зазначених інститутів і суб'єктів господарювання для вирішення питань державного управління і суспільного життя;

- забезпечення рівних можливостей шляхом створення органами виконавчої влади однакових умов для діяльності інститутів, пов'язаної із захистом прав і свобод людини та громадянина, наданням соціальних послуг;

- усвідомлення органами виконавчої влади та інститутами спільної відповідальності за рівень їх взаємодії;

- відкритість та прозорість, тобто забезпечення органами виконавчої влади доступу інститутів до інформації шляхом: розроблення і

впровадження ефективного механізму налагодження комунікацій з громадськістю; надання інститутам у повному обсязі інформації про свою діяльність, за винятком тієї, що відповідно до законодавства становить державну таємницю; проведення роз'яснювальної роботи щодо доцільності розроблення проектів рішень та їх прийняття; сприяння висвітленню у засобах масової інформації проектів ефективного співробітництва органів виконавчої влади з інститутами, питань розвитку громадянського суспільства;

- участь інститутів у формуванні та реалізації державної політики шляхом залучення органами виконавчої влади інститутів як заінтересованих сторін до управління державними справами;

- невтручання, що означає унеможливлення втручання органів виконавчої влади у діяльність інститутів, за винятком випадків, установлених законом;

- визнання органами виконавчої влади різних видів діяльності інститутів (створення умов для різноманітної діяльності інститутів, налагодження взаємодії з ними на професійно-профільній основі);

- ефективність процесу взаємодії через досягнення позитивних результатів у процесі взаємодії органів виконавчої влади з інститутами, прийняття органами виконавчої влади рішень з урахуванням суспільних потреб та інтересів.

У демократичному суспільстві взаємозв'язок самоуправлінських структур і органів державної влади має двосторонній характер. З боку самоврядування мають місце делегування влади регіональним і місцевим органам, політичне самообмеження, що полягає в юрисдикції місцевої влади над питаннями місцевого значення, а також контроль за владою, здійснюваної від імені центра. Державна влада, зі своєї сторони, покликана створити необхідні політичні й правові умови для створення самоуправлінських структур, для розширення «поля» громадянського суспільства [102].

Як важливий крок щодо демократизації механізмів державного управління, можна розглядати підготовлену Секретаріатом Кабінету Міністрів України та виставлену для широкого обговорення Зелену книгу «Про демократизацію процесу прийняття рішень». В цій книзі зазначено, що проблеми, пов'язані із демократизацією процесу прийняття рішень, знаходяться у двох площинах – процедурній, яка стосується вдосконалення існуючих стандартів і процедур, на основі яких органи виконавчої влади будують свою роботу, та комунікативній, яка має відношення до проведення консультацій із заінтересованими сторонами у процесі розроблення нових рішень. Демократичність процесу прийняття рішень неможливо забезпечити без чіткого усвідомлення усіма його учасниками необхідності жорсткого дотримання встановлених процедур і правил, оскільки у європейській практиці “демократія” і “процедури” є тотожними поняттями і невід’ємними елементами управлінської культури та етики. Вважається, що значною мірою це може бути врегульовано шляхом підготовки нового, постійного регламенту Кабінету Міністрів, в якому необхідно передбачити зміни, які б зробили процедури підготовки урядових рішень більш демократичними. Подоланню існуючих проблем також перешкоджає відсутність у системі органів державної влади та місцевого самоврядування традицій щодо залучення громадян до управління державними справами, системних консультацій з громадськістю на етапі прийняття рішень, недостатня ефективність роботи громадських рад, що утворені при органах виконавчої влади, відсутність наукових розробок, якісних технологій органів виконавчої влади щодо комунікацій із громадськістю, низька громадянська та політична культура, а також недостатня активність українського суспільства [144].

Державне управління не обмежується тільки визначенням та узгодженням інтересів і прийняттям рішень, але містить у собі також практичне здійснення цих рішень, втілення їх у практику суспільних

відносин. Таке розуміння державного управління відбито в понятті «good governance», що можна перекласти як «добре управління», «правильне управління». Ключовими для поняття «good governance» є засади демократичності й ефективності. Таке управління виходить з того, що державне управління будується на основі демократичних принципів поділу влади, народовладдя, виборності й змінюваності вищих посадових осіб, підзвітності інститутів виконавчої влади, влади закону, політичного плюралізму й свободи масової інформації, що відображає його демократичний характер. Але останній не гарантує оптимального досягнення поставлених цілей. Демократичний характер управління більшою мірою відбиває процес прийняття й здійснення рішень, чим їхній результат. Історичний досвід людства свідчить, що демократичне управління не завжди є ефективним і в концепції «good governance» відбиває тільки один її бік. Тому «good governance» передбачає ефективність державного управління, що розуміється як досягнення поставлених цілей у необхідний термін і з мінімально можливими витратами суспільних ресурсів. В той же час, ефективне управління саме по собі не означає демократичного характеру прийняття й здійснення управлінських рішень. Загальносвітова практика державного управління в найбільш успішних країнах свідчить, що засади демократичності й ефективності в державному управлінні взаємно припускають і обумовлюють один одного [153].

Крім концепції «good governance» існують й інші сучасні концепції державного управління, такі як нова інституціональна теорія та синергетичний підхід до державного управління. Що стосується нової інституціональної теорії та її практичної цінності в галузі дослідження державного управління, то вона надає теоретичну базу для вирішення проблеми порівняльної ефективності інституціональних форм координації взаємодій. Тобто, з огляду на трансакційні витрати, можна домогтися найбільшої ефективності публічного управління. Якщо говорити про

синергетичний підхід до управління, то важливо відзначити, що управління в режимі самоорганізації має бути орієнтоване на: створення умов, необхідних для реалізації власних тенденцій розвитку системи; забезпечення системи управління засобами, необхідними для досягнення своїх власних цілей. Ці концепції фактично розвивають концепцію «governance» як у частині ефективності (мінімізація витрат), так і в частині демократичного характеру управління (розвиток самоорганізації) [125].

Все більшу увагу дослідників шляхів демократизації механізмів державного управління привертає так звана електронна демократія. За найбільш загальним визначенням «електронна демократія» - це така демократична політична система, у якій комп'ютери й комп'ютерні мережі використовуються для виконання найважливіших функцій демократичного процесу, таких, як поширення інформації й комунікація, об'єднання інтересів громадян і прийняття рішень. При цьому зростає значення як комунікаційної діяльності, так і соціального управління. Якщо в індустріальному суспільстві найбільш прогресивною формою правління була представницька демократія, то в інформаційному - демократія участі. Сучасні концепції електронної демократії можна розбити на два більших напрями - прямої демократії й комунітарної демократії. Найвідомішим представником першого напрямку є І. Масуда, який сформулював ідею про формування демократії участі на основі інформаційних технологій і етиці спільного використання інформації та запропонував низку базисних принципів демократії участі в інформаційному суспільстві: всі громадяни або, принаймні, як можна більше їхнє число, повинні брати участь у процесах прийняття рішень; синергія (добровільна участь у рішенні загальних проблем) і взаємодопомога (готовність жертвувати своїми інтересами) як основа вироблення політичних рішень; доступність широким масам населення всієї необхідної інформації для обґрунтованого прийняття політичних рішень; отримана вигода й доходи повинні

розподілятися між всіма громадянами; рішення політичних питань варто шукати шляхом переконання й досягнення загальної згоди; ухвалені рішення має реалізовуватися шляхом спільних дій, співробітництва всіх громадян. Відповідно до представників комунітарного підходу, Інтернет став зручним місцем зустрічей для різних груп по інтересах, професійних співтовариств, споживчих асоціацій, які виникають навколо певних електронних ресурсів і реалізують прагнення людей до спілкування [24].

В той же час існує та підтверджується думка, що співтовариства, що виникають на віртуальній основі, не є міцною підставою для соціальної взаємодії, тому підґрунтя для створення комунікативних демократій на основі інтернет-співтовариств виявляються досить хибкими: демократія участі вимагає активної політичної позиції від переважної більшості громадян, що насправді суперечить основній тенденції сучасності - падінню політичної активності громадян; концепція електронної демократії не знайшла підтвердження в практиці демократичних режимів, тому що в демократичних державах існує широка мережа посередників (політичні партії, громадські організації, засоби масової інформації та інші структури громадянського суспільства), не зацікавлених у зменшенні свого впливу; проекти прямої «електронної демократії» на даний момент не мають серйозної підтримки з боку бізнес співтовариства; суттєвою проблемою на шляху створення електронних демократій є тенденція обмеження суверенітету національних держав під впливом глобальних комунікацій. Таким чином, концепція «електронної демократії» містить у собі значні протиріччя й зазнає критики. Саме тому, останнім часом домінує концепція «електронного уряду», що стала основою для проведення реформ у сфері державного управління на основі електронних комунікацій [24]. Але не слід забувати, як справедливо зазначено у роботі М.С. Вершинина, що погано функціонуюча держава аж ніяк не стане краще завдяки електронному уряду. Відстале суспільство не перескочить із посттоталітарного в демократичне через те, що населення отримує доступ

до тих або інших інформаційних ресурсів [27].

У напряму демократизації державного управління ключове місце займає демократизація державної служби. У роботі Г.Є. Асцатурова державна служба розглядається як соціальний інститут і організаційна технологія в системі політичної демократії (де ключовий елемент – це громадянське суспільство). На його думку тільки в реальній демократії державна служба повноцінно виконує соціально-сервісну місію управління суспільством, тобто допомоги системі й інститутам суспільної самоорганізації [5]. Подібний акцент робиться й О.І. Турчиновим у концептуальних положеннях про державну службу, згідно з якими:

- державна служба створюється як публічний інститут в інтересах всіх громадян;
- державна служба розвивається як соціальний інститут, виступаючи соціальною спільністю державних службовців, що виконують волю народу за допомогою виконання повноважень держави;
- державна служба розвивається й зміцнюється як правовий інститут, оскільки державні службовці діють на основі законів та інших нормативних правових актів від імені держави, і наслідки їхньої діяльності носять політичний характер;
- державна служба формується як організаційний інститут, покликаний здійснювати впорядковане й ефективне функціонування системи державного управління;
- державна служба носить демократичний характер і підконтрольна громадянському суспільству [183].

Однією з найбільших загроз досягнення та забезпечення демократичного державного управління є корупція. На важливість розробки засобів протидії ній вказує прийняття низки документів світового рівня, зокрема Організація Об'єднаних Націй в 1999 році прийняла «Всесвітню антикорупційну програму» (Global Programme against

Corruption), що була розроблена Центром по попередженню міжнародної корупції й Центральним інститутом ООН з дослідження міжрегіональної злочинності й правосуддя [3]. Свої рекомендації з боротьби з корупцією прийняла Рада Європи (Програма дій по боротьбі з корупцією, прийнята в 1996 році; Резолюція Комітету Міністрів 24 (97) про двадцять основних принципів боротьби з корупцією 1997 року; Перша й друга об'єднані програми Ради Європи і Європейської Комісії по «Боротьбі з корупцією й організованою злочинністю в країнах з перехідним типом економіки» 1998 року), Організація американських держав (Міжамериканська угода проти корупції 1996 року) [109], Світовий Банк розвитку, Організація економічного співробітництва й розвитку. Антикорупційні програми приймаються урядами як благополучних у цьому плані держав Європи, так і держав, де корупція стає грозою для національної безпеки країни [46].

В Україні в 1998 році прийнята «Концепція боротьби з корупцією на 1998 - 2005 роки», відповідно до якої стратегічним напрямом попередження передумов корупції та їхньої нейтралізації є послідовна демократизація всіх сфер суспільного життя, розвиток громадянської свідомості й активності в загальному контексті побудови демократичної держави [82].

Дослідженню проблеми протидії корупції як шляху демократизації країни присвячені численні дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. У зазначеному контексті в роботі російського вченого С.О.Денісова акцент зроблено на характеристику сучасних антикорупційних програм [46]. Всі проаналізовані програми формулюють нетерпимість відносно корупції й пропонують не просто вживати заходів протидії, а боротися з нею. Всі програми міжнародного й загальнонаціонального масштабу відзначають, що проблеми корупції можуть вирішуватися тільки при активній участі членів громадянського суспільства. При розробці антикорупційних програм у країнах, що не мають демократичних традицій, необхідно доводити нездатність

авторитарних режимів вирішувати проблеми корупції без шкоди для суспільства. Особливо важливим є політичний контроль представницьких органів за виконавчою галуззю влади. Антикорупційні програми приділяють багато уваги вдосконалюванню фінансового контролю. Майже в усіх з них пропонується введення обов'язкового зовнішнього аудита господарської й фінансової діяльності державних і муніципальних органів і організацій. Серед пропозицій також маємо виділення контрольно-наглядових органів у самостійну галузь влади. Завдання забезпечення прозорості розподілу державних і муніципальних замовлень ставиться в якості першочергової в «Всесвітній програмі боротьби з корупцією» [46, 208]. У країнах, де громадянське суспільство перебуває ще тільки на стадії становлення, антикорупційні програми мають містити пункти, спрямовані на демократизацію політичного режиму, надання засобам масової інформації справжньої незалежності від органів державної (муніципальної) влади й підтримку громадських об'єднань, націлених на антикорупційну діяльність. Пропонується винесення антикорупційних програм на всенародне обговорення й проведення по них обов'язкових суспільних слухань. Як найважливіша стратегія боротьби з корупцією називається забезпечення свободи засобів масової інформації й можливості одержання ними інформації. Всі запропоновані антикорупційні програми містять вимоги по розвитку службового права. Метою цих пропозицій є забезпечення підзвітності і прозорості діяльності державних та муніципальних органів, організація служби на основі закону. У країнах з нерозвиненими демократичними традиціями має бути здійснено перехід від служби конкретним особам (начальникам) до служби на благо суспільства. Всі антикорупційні програми припускають вживання заходів по забезпеченню контролю за доходами публічних посадових осіб і інших службовців державних (муніципальних) органів влади, удосконалюванню процедур адміністративної діяльності (зробити роботу посадових осіб

більше зрозумілою й прозорою для населення). Всі антикорупційні програми роблять ставку на прийняття кодексів поведінки (етики) для державних (муніципальних) службовців. Організація Об'єднаних Націй в 1996 році розробила проект «Міжнародного кодексу поведінки державних чиновників». Група держав проти корупції (GRECO) у своїй програмі вказує, що бажано приймати не абстрактні, а детально пророблені кодекси поведінки службовців для того, щоб останні могли чітко представляти свою поведінку в тому або іншому випадку, а при сумніві звернутися до компетентних органів по етиці [209].

В низці програм йдеться про забезпечення обмеженої незалежності діяльності суддів. Найбільшу увагу цьому питанню приділяє «Глобальна програма проти корупції» ООН. Вона рекомендує вводити внутрішні правила діяльності судових органів, які передбачали б розподіл справ між суддями за жребієм, ротацію суддів і судових службовців, виключення особистого контакту сторін із суддею до судового засідання для того, щоб виключити можливість утворення корупційних зв'язків. Пропонується введення відкритих декларацій не тільки для самих суддів, але і їхніх батьків, подружжя, дітей і інших близьких родичів. Спеціальні інспектори повинні здійснювати контроль за дотриманням суддями процесуального порядку розгляду справ і діловодства. Складовою частиною антикорупційних програм є міри кримінально-правового характеру. Вони містяться в пропозиціях криміналізації корупційних діянь. Вітчизняні й закордонні антикорупційні програми пропонують обмежити імунітет посадових осіб, що роблять корупційні злочини, вести їхній облік і заборонити приймати на державну й муніципальну службу. Всі антикорупційні програми відзначають, що корупційна злочинність придбала глобальні масштаби й необхідне прийняття міждержавних угод по наданню взаємної правової допомоги при розслідуванні фактів корупції й екстрадиції злочинців. Оскільки корупція має властивість самовідтворення, боротьба з нею має стати постійною функцією держави

й турботою всього суспільства [46].

Не зайве нагадати, якщо немає відповідності державного управління й управлінських впливів потребам життя, воно відірвано від них, протистоїть природності суспільних процесів, то дарма сподіватися, що державне управління, незважаючи на всю силу державного механізму, здатно додати суспільному розвитку демократизм і гуманізм, гармонійність і динаміку, справедливість і безкризисність [65].

У роботі відомого українського вченого А. Гальчинського увагу фахівців привернуто до питання демократизації власності та визначення відповідних механізмів. Мова йде про процеси, пов'язані із плюралізацією приватної власності, її демократизацією, створенням на цій основі ширшого прошарку працюючих власників, різнобічним зміцненням інтелектуальної власності, її надійним державним захистом, ствердженням механізмів конструктивної взаємодії між працею й капіталом. Акцентовано увагу на таких механізмах демократизації власності [31].

1. У сучасній західній постіндустріальній цивілізації визначальним об'єктом у відносинах власності стає інформація, що втілює в собі витрати на відтворення переважно живого капіталу, інтелектуальної робочої сили та як слугує основою інтелектуальної власності людини. Це найбільш масштабна сфера інвестування. Саме із цієї причини інтелектуальна власність набула ознаки визначального багатства, а її збільшення й захист перетворилися в домінуючу функцію держави.

2. Логіка кореляції відносин власності з демократизацією пов'язана й із всебічним розвитком корпоратизації. Особливий інтерес у цьому смислі становить специфічний розвиток корпоративної власності, пов'язаний з передачею певної частини акціонерного капіталу найманим робітникам підприємства, на якому вони працюють. За роки реформ в Україні не створені необхідні інституційні передумови, які б сприяли ствердженню сучасних механізмів корпоративного управління, формуванню в цій сфері

високої професійної культури, переходу на міжнародні стандарти.

3. Фактором демократизації власності є й всебічний розвиток пенсійних і страхових фондів, роль яких у сучасному економічному процесі країн Заходу неухильно росте. Існування зазначених фондів докорінно змінює стратегію функціонування капіталу. Коли мова йде про демократизацію власності, її соціологію, то функція страхових і пенсійних фондів у цьому процесі теж досить значна.

4. Процес демократизації власності реалізується й на основі якісних перетворень механізму функціонування державної власності, що в окремих країнах Заходу дотепер зберігає досить значну долю суспільного капіталу. Державна власність підпорядковується загальнонаціональним інтересам тільки за умови існування ефективних механізмів правової демократичної держави й громадянського суспільства. Якщо ж таких механізмів немає, то власність обов'язково - прямо або опосередковано - буде використовуватися в тих же корпоративно-бюрократичних цілях.

5. Усім зрозуміла значимість для демократизації відносин власності малих підприємств, на які доводиться в окремих країнах Заходу 50 і більше відсотків зробленої продукції. Нам потрібно активніше рухатися й у цьому напрямку.

Формування культури демократії значною мірою відбувається в системі освіти, відтак остання має відповідати потребам демократичного суспільства. Сьогодні йдеться про реалізацію в Україні концепції державно-громадського управління освітою, що відповідає засадам Болонського процесу. В цьому плані цікавим, здається, система принципів демократизації управління муніципальною системою освіти, запропонована в роботі [150]. Вона складається з наступних принципів: законності, тобто неодмінної відповідності органів муніципального й громадського управління освітою Конституції, її законам і нормативно-правовим актам; відкритості й гласності, що передбачає відкритість діяльності суб'єктів демократичного, державно-громадського управління

освітою для всіх і забезпечує одержання всіма достовірної й оперативної інформації; свободи й самодіяльності, тобто можливості кожного муніципального й громадського органа управління вільно вибирати методи й засоби здійснення управлінської діяльності й проявляти активність і самодіяльність у ній; незалежності й паритетності суб'єктів демократичного, державно-громадського управління освітою; цільової спрямованості діяльності суб'єктів управління на реалізацію потреб і інтересів людини, суспільства й держави; погодженого розподілу повноважень і сфер відповідальності між муніципальними й громадськими органами управління освітою; наділення повноваженнями в муніципальній вертикалі управління зверху донизу, а в громадській - знизу нагору (виборцями); правової обґрунтованості участі в управлінні муніципальною освітньою системою; раціонального поєднання єдиноначальності й колегіальності в системі управління муніципальною системою освіти [150].

В роботі Б. Райковського звернено увагу на актуальність проблеми оцінювання демократичності країн, яка зумовлена тим, що сьогодні вимір рівня демократії став елементом міжнародної політики. Наприклад, Всесвітній Банк використав дані про демократичність країн для визначення власної фінансової політики й допомоги цим країнам. Оцінюючи якість демократії, політологи завжди звертають увагу на систему виборів. Друга важлива характеристика якості демократії – співвідношення влади більшості з правами меншості. Далі впливають питання про те, як дотримується принцип верховенства права, наскільки ефективні законодавчі органи, чи може громадянин домогтися, щоб його голос був почутий адміністративними органами або судом, чи існують справедливі процедури, що дають змогу все це здійснити, тощо. В центрі уваги демократичного аудита перебуває також адекватність механізмів управління на політичному й адміністративному рівнях. Важливими пунктами є реалізація свободи совісті і свободи слова [150].

Як зазначає Даніель Таршис, процедурою оцінки різних аспектів рівня розвитку демократії у різних країнах займається цілий ряд організацій. Зокрема, організація World Audit склала рейтинг 149 країн, використовуючи такі критерії, як політичні права, громадянські свободи, свобода преси, корупція. Численні проекти, в основі яких лежать порівняльні дослідження, здійснює організація Міжнародного інституту демократії і сприяння виборам (International IDEA – Institute for Democracy and Electoral Assistance). Щорічно проводять дослідження й експерти Програми розвитку ООН – ProUN. Вони визначають загальний індекс розвитку нації, що включає не тільки ступінь розвитку демократії, а й життєвий рівень, рівень безпеки, прав громадян тощо. Організація Transparency International визначає щорічний індекс рівня корупції в тій або іншій країні. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) займається питаннями засобів масової інформації, відслідковуючи ситуацію по всій Європі й виробляючи рекомендації відповідним урядам, якщо виникає проблема. Міжпарламентський союз (Inter-Parliamentary Union), порівнюючи ситуацію в парламентах країн-учасниць, надає їм рекомендації для підвищення ефективності демократичних процедур [175].

13 червня 2006 року Freedom House опублікував свою чергову доповідь «Перехідні країни-2006» (Nations in Transit 2006) [207]. В одинадцятому щорічному дослідженні оцінюються різні параметри 29 перехідних країн Центральної і Східної Європи та Євразії. Доповідь оцінює рівень демократії за сімома критеріями: 1) рівень корупції; 2) рівень розвитку громадянського суспільства; 3) якість роботи центральної влади; 4) якість роботи місцевої влади; 5) виборчий процес; 6) ступінь незалежності судової системи та її якість; 7) ступінь незалежності ЗМІ. Вимір здійснюється на основі зіставлення відповідей на розроблені відповідно до єдиного стандарту фіксовані запитання, котрі відображають ступінь вирішення в країні тих чи інших проблем демократизації суспільства [64].

Розробці критеріїв оцінювання рівня демократії також присвячено

роботи Міжнародного інституту демократії і сприяння виборам International IDEA. Згідно з ними демократія реалізується через комплекс державних інститутів чи суспільних процесів. International IDEA виділяє два основних принципи: перший – суспільний контроль за прийняттям державних рішень і тими, хто їх реалізовує, другий – рівноправність громадян у здійсненні подібного контролю. Ці принципи реалізуються на практиці через комплекс об'єднуючих цінностей: участь громадян у політичному процесі, надання законності владі, представництво і підзвітність влади, прозорість її діяльності, наявність зворотного зв'язку і солідарність суспільства. Від того, наскільки ці принципи реалізовані в державному устрої, залежить демократичність останніх. Механізмом реалізації виступають суспільні інститути [126].

Демократизація в Україні сама по собі не відбудеться. Для цього необхідне формування культури демократії на всіх рівнях суспільства. Зокрема, необхідно навчити населення мати більший вплив на формування і прийняття владних рішень та якість послуг, що є важливими для їхнього життя. Саме така мета була поставлена перед Програмою "Демократизація України: програма малих проектів", яку виконував на протязі 2002-2007 років консорціумом неурядових організацій у складі Комітету виборців України, Українського незалежного центру політичних досліджень, Творчого центру Каунтерпарт (до серпня 2005 р.) у партнерстві з Британською Радою в Україні. Фінансову підтримку Програмі надавало Міністерство у справах міжнародного розвитку Великої Британії (DFID). Базовими цінностями та принципами Програми були: сприяння розвитку громадянського суспільства, місцевих ініціатив; відкритість, прозорість та підзвітність діяльності; політична нейтральність; розвиток партнерств та мереж; коаліційність зусиль, спільна відповідальність; конструктивні підходи, культура не обвинувачення; орієнтація на реальні потреби; залучення громади до планування та оцінки діяльності; ініціативність,

інноваційність, гнучкість та творчий підхід; аналіз процесів, результатів та впливу діяльності; постійне навчання, обмін досвідом на усіх рівнях; стратегічність впливу, сталий розвиток [28].

Як зазначає Б.Райковський, підсумковуючи аналіз різних відомих критеріїв демократичності, оскільки елементи демократії присутні на різних рівнях в усіх суспільствах, водночас ніколи не реалізуючись у повному обсязі, можна говорити лише про ступінь демократичності, визнаючи принципову неможливість як існування «ідеальних демократій», так і суспільств із повною відсутністю елементів демократії. В той же час, активна участь у розробці методологій і самій практиці оцінювання рівня демократії дуже важлива для формування позитивного політичного й економічного іміджу України [150].

Загальний аналіз тематики дисертаційних робіт у галузі науки «Державне управління» показав, що значна їх частка присвячена різним напрямам демократизації суспільства та державного управління. Так, у роботі В.М.Мартиненка [104] отримала розвиток концепція демократизації механізмів державного управління процесами суспільних трансформацій. В ній наголошено, що актуалізовану реальність сьогодення складає теорія перехідного періоду від авторитарної держави до демократичної. Ця теорія по суті є теорією реформаторською і в основному зводиться до демократизації державної влади й управління. Інтереси держави мають виростати з інтересів конкретного громадянина, його сім'ї, територіальної громади та регіону і спиратися на них. При цьому необхідно чітко визначитися з цільовою орієнтацією демократичних реформ: демократичний процес формування системи державної влади й управління має бути прямим і логічним розвитком системи самоорганізації громадян і місцевого самоврядування. Інтереси держави мають виростати з інтересів конкретного громадянина, його сім'ї, територіальної громади та регіону і спиратися на них [104, 105].

В роботах В.М.Мартиненка (дисертація та відповідна монографія)

запропоновано системну модель послідовного переходу від авторитарно організованих (суб'єкт-об'єктних) до демократично самоорганізованих (суб'єкт-суб'єктних) систем державного управління і механізмів їх реалізації на різних рівнях діючих в Україні систем державного управління та місцевого самоврядування. Встановлено, що формування системи державного управління на теоретико-методологічних засадах його об'єктивізації вимагає розробки системних інституційних заходів, спрямованих на створення умов для здійснення знизу вгору демократизації механізмів державного управління на всіх рівнях його структуризації. Як об'єкт демократизації механізмів державного управління виокремлено: “державну політику”, яка в умовах демократії має бути не лише спрямована і діяти в інтересах суспільства, а й формуватися ним; “державне управління”, для якого в умовах демократії суспільство є не лише об'єктом прямого впливу, а й суб'єктом зворотного впливу на процеси державно-управлінської діяльності; “аналіз державної політики”, для якого в умовах демократизації механізмів державного управління характерним є те, що суспільство виступає не лише пасивним індикатором соціальної ефективності процесу реалізації державної політики, а й набуває ознак активного клієнта такої політики – її замовника, а отже, суб'єкта. Визначені концептуальні засади розробки Національної стратегії формування та розвитку громадянського суспільства в Україні в перехідний період від авторитарно-демократичної форми правління до демократичної та громадсько-політичної моделі демократизації механізмів державного управління в процесі системної реалізації даної стратегії. Удосконалено існуючу методику здійснення аналізу державної політики шляхом її спрямування в майбутнє, що знайшло своє теоретичне втілення у впровадженні в систему державної адміністрації контролінгу як інформаційної концепції демократизації механізмів державного управління, системна управлінська модель якої формується, діє і

розвивається знизу вгору. Показано, що активним джерелом інституційного розвитку державності й держави в умовах демократизації механізмів державного управління має виступати не апарат державних службовців, що шукають механізми розширення зв'язків з громадськістю і залучення її до управління державою, а інститути громадянського суспільства, які шукають механізми суб'єкт-суб'єктної партнерської взаємодії з органами державної влади й управління [104-106].

Різним аспектам встановлення демократичного режиму правління присвячені дисертаційні роботи: Ю.Г. Кальниша [71], О.І. Сушинського [174], М.І. Карпи [75], М.В. Кравченко [86], Б.М. Максимця [103], В.М. Соловйова [167], І.В. Шкурата [199].

Питання захисту державою прав і свобод громадян розкриті в роботах: С.М. Вдовенка [26], Т.О. Сенюшкіної [159], М.А. Ажажі [2], Ю.Е. Лагутова [96], С.В. Околітої [122], І.М. Попової [138], М.М. Ребкала [152], В.В. Сидоренка [164], С.І. Сулімової [172], І.В. Цибуліної [193], К.Л. Шкумбатюк [198].

Інституційним демократичним змінам у державному управлінні присвячені роботи: І.А. Грицяка [40], Н.А. Липовської [99], А.М. Балашова [7], Т.А. Берегой [19], Г.В. Дмитренка [51], Ю.Я. Друка [58], А.О. Лавренчука [95], А.П. Лелеченко [98], І.А. Радзієвського [149], Е.Х. Топалової [180]. Складні проблеми національної єдності порушені в роботах: О.І. Крюкова [88], Т.В. Безверхої [18], Н.Ф. Селютіної [158], І.А. Фетеску [188].

Значна кількість робіт спрямована на дослідження розвитку громадянського суспільства, його інститутів, взаємодії цих інститутів та громадськості з органами державної влади, розвитку засобів масової інформації та їх взаємодії з владою, питань соціального партнерства. Серед них роботи: Н.Г. Діденко [49], Н.М. Драгомерецької [55], О.О. Бабінової [6], Т.О. Бутирської [23], В.М. Дрешпака [57], Т.М. Ілюк [66], Н.В. Калінкіної [70], К.І. Козлова [77], С.В. Колоска [79], Д.В. Кольцової [80], В.О. Купрія [90], М.Г. Лашкіної [97], В.О. Мінаєвої [112], В.Я. Місюри

[114], В.В. Новака [119], Н.В. Піроженко [134], Ю.В. Работи [148], Л.М. Руїс Мендісабаль [155], А.Й. Серанта [160], А.В. Стойки [171], О.В. Тинкован [177], О.Я. Хуснутдінова [191], О.Д. Шемякова [196].

Чимало робіт, в яких вирішуються питання, що сприяють становленню та розвитку державної служби як демократичного інституту. Серед них дослідження: Н.Т. Гончарук [37], В.М. Олуйка [123], Т.І. Пахомової [129], М.І. Рудакевич [154], С.М. Серьогіна [163], Т.К. Гречко [38], Н.М. Грінівецької [41], В.Ю. Захарченка [63], Є.Є. Курасової [92], М.А. Нинюк [118], І.І. Нинюк [117], О.І. Пархоменко-Куцевіл [127], О.С. Петренко [130], С.П. Петруся [131], І.В. Письменного [133], Н.М. Стецюк [170], Т.В. Філіпової [189]. Низку робіт виконано у напрямку протидії корупції, реформування судової системи, а саме: Н.В. Гудими [42], В.А. Овчаренка [121], В.П. Писаренка [132], О.Я. Прохоренка [147], В.Н. Серафимова [161].

Велику увагу приділено аспектам формування культури демократії в роботах: Р.В. Войтович [29], В.М. Казакова [69], С.А. Чукут [195], О.С. Батіщевої [8], Л.О. Воронько [30], М.І. Задорожньої [62], В.В. Карлової [73], В.М. Купрійчука [91], М.О. Кушнір [94], В.В. Лоли [101], Л.В. Мисіва [111], Н.Г. Сорокіної [168], Н.С. Фесенко [187]. Серед авторів робіт, в яких розглянуті аспекти електронної демократії, електронного врядування, можна навести: М.Ю. Дітковську [50], Н.К. Дніпренко [53], О.О. Григора [39], Р.А. Ковалю [76], Ю.В. Уманського [184].

У роботі В.М. Мартиненка та Ю.А. Нужної проінформовано, що фахівцями галузі науки державне управління (В. Мартиненко [104-108], Ю. Древаль [56] та ін.) у Харківському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України формується наукова школа демократичного врядування. На нашу думку, більш правильно говорити про розвиток цієї наукової школи в масштабах всієї зазначеної Академії. Автори цієї роботи справедливо зауважують, що проблема демократизації державного

управління поки що залишається недостатньо теоретично осмисленою, а проблема формування теорії демократичного врядування взагалі знаходиться на стадії глибокої невизначеності і потребує концентрованих і скоординованих зусиль науковців. На їх думку, варто спрямувати зусилля в сучасних умовах державотворення і проводити наукові розвідки щодо теоретичного обґрунтування алгоритму формування та розвитку цілісної системи врядування, побудованої знизу вгору, починаючи від сім'ї і закінчуючи формуванням державних і міждержавних представницьких органів, яку названо системою демократичного врядування. Це дасть можливість сформулювати теорію ідеального демократичного врядування, орієнтуючись на яку, і науковці, і практики від державного управління зможуть більш результативно підійти до вирішення проблем демократизації механізмів державного управління, бо всі знатимуть, чого прагнуть, і розумітимуть, куди і як треба рухатись [108].

Дисертаційні роботи у галузі науки «Державне управління», що присвячені різним аспектам демократизації суспільства та державного управління, складають приблизно 15%. В той же час, з одного боку, потребує з'ясування, яка частка з них підготовлена за спеціальністю «механізми державного управління», а, з другого боку, що являють собою ці механізми, як вони корелюються з напрямками та видами суспільної діяльності, як можна класифікувати їх на типи і види.

1.2. Основні тенденції досліджень механізмів державного управління в Україні за напрямками та видами суспільної діяльності

В Україні започаткована у 1997 році та динамічно розвивається галузь науки “Державне управління”. В той же час, існує необхідність переосмислити подоланий шлях з тим, щоб оцінити досягнуте, визначити проблемні питання подальшого розвитку наукової галузі, накреслити

підходи й способи їх вирішення. В цьому плані доречним є звернення до наукометричних досліджень, тим більше, що для цього вже є достатній для аналізу період розвитку та достатньо статистичної інформації. Такі дослідження дозволяють проаналізувати статистику та оцінити динаміку підготовки і захисту дисертаційних робіт, виділяти притаманну цьому процесу наукову парадигму, наприклад, як це зроблено у роботі [116].

Нижче наведені результати аналізу статистики, динаміки та певних тенденцій дисертаційних досліджень у галузі науки «Державне управління» за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління шляхом виявлення їх якісних та кількісних параметрів [59, 60].

Спеціальність 25.00.02 – механізми державного управління науки державного управління була запроваджена за наказом ВАК України від 9 вересня 2002 р. № 368 [143]. Згідно паспорту цієї спеціальності її змістом є теоретико-методологічне обґрунтування механізмів державного управління, адміністративно-організаційних напрямів державотворення, функцій, структури, повноважень та особливостей органів державної влади усіх рівнів.

Розглянемо дев'ятирічний період з 2003 по 2011 роки дисертаційних досліджень за цією спеціальністю, обраний авторами для якісного та кількісного аналізу. За межами аналізу залишилася порівняно невелика кількість робіт у 2002 р. та у 2012 р., які не враховані, оскільки не дають повної картини досліджень у цих роках.

Якісними параметрами у даній роботі обрані види (сфери) суспільної діяльності та окремі їх напрями, в яких відбувалися дисертаційні дослідження механізмів державного управління, а кількісними – кількість захищених дисертацій.

Серед якісних параметрів маємо такі види (сфери) суспільної діяльності як політика, економіка, соціальна сфера, гуманітарна сфера, екологія, а також державний менеджмент. Останній обрано як

відображення процесів самоорганізації у самому державному управлінні. Загальна статистика захищених дисертаційних робіт за спеціальністю «механізми державного управління» за якісними параметрами та в обраному періоді дослідження відображена на рис.1.1.

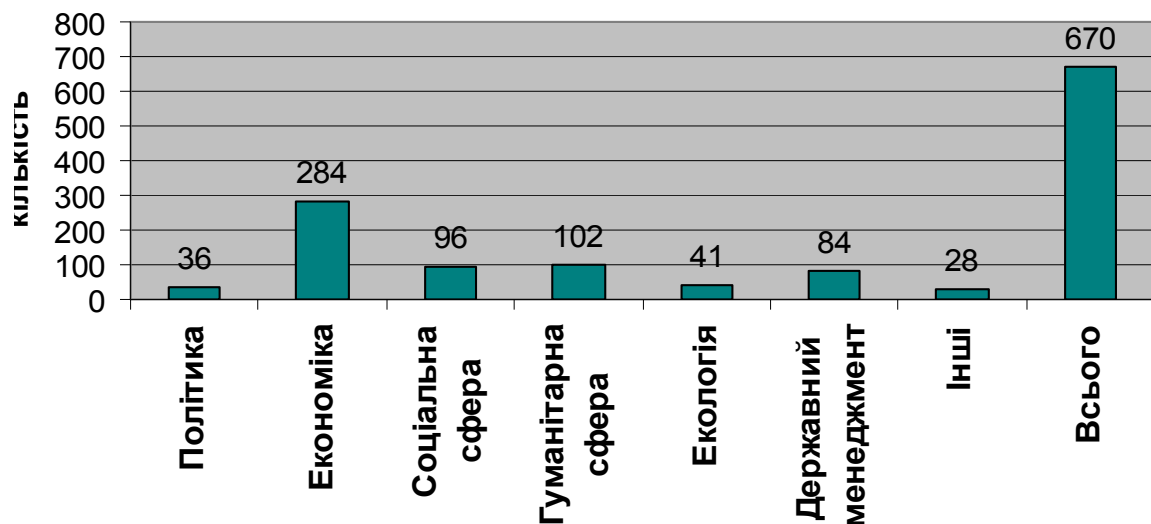

Рис.1.1. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за сферами управління.

Виходячи з рис. 1.1 видно, що з 2003 по 2011 роки захищено 670 дисертацій стосовно механізмів державного управління, переважна їх кількість у сфері економіки (284, 42,4%), потім зі значним відставанням йдуть гуманітарна сфера (102, 15,2%), соціальна сфера (96, 14,3%) та державний менеджмент (84, 12,5%). Порівняно незначна частка таких робіт захищено у сферах екології (41, 6,1%) та політики (36, 5,4%).

Припис «інші» фактично відображає дисертаційні роботи, що за напрямками досліджень правильніше віднести до інших спеціальностей галузі науки «Державне управління». Таких робіт виявлено 28, що складає 4,2 %.

Фактично спостерігаються ті ж самі тенденції, що й були на момент започаткування даного дисертаційного дослідження у 2008 році. Так з 2003 до 2007 року було захищені 254 дисертації стосовно механізмів

державного управління, причому переважна їх кількість у сфері економіки (45,7%), потім йдуть гуманітарна сфера (17,3%), державний менеджмент (15,0%), соціальна сфера (11,4%), сфери політики (5,9%) та екології (3,9%). Робіт, що віднесені до «інших», дуже мало (2), що свідчить про достатньо високий рівень відповідності дисертаційних досліджень обраній спеціальності (99,2%) на початковому періоді її становлення. Як бачимо, у 2008 – 2011 роках зменшився відсоток захищених робіт у всіх вище зазначених сферах, окрім екології, що відобразилося на відповідних результатах всього періоду з 2003 по 2011 роки. Відсоток кількості захистів у соціальній сфері став більшим ніж у державному менеджменті.

Динаміка досліджень механізмів державного управління за видами (сферами) суспільної діяльності наведена на рис. 1.2.

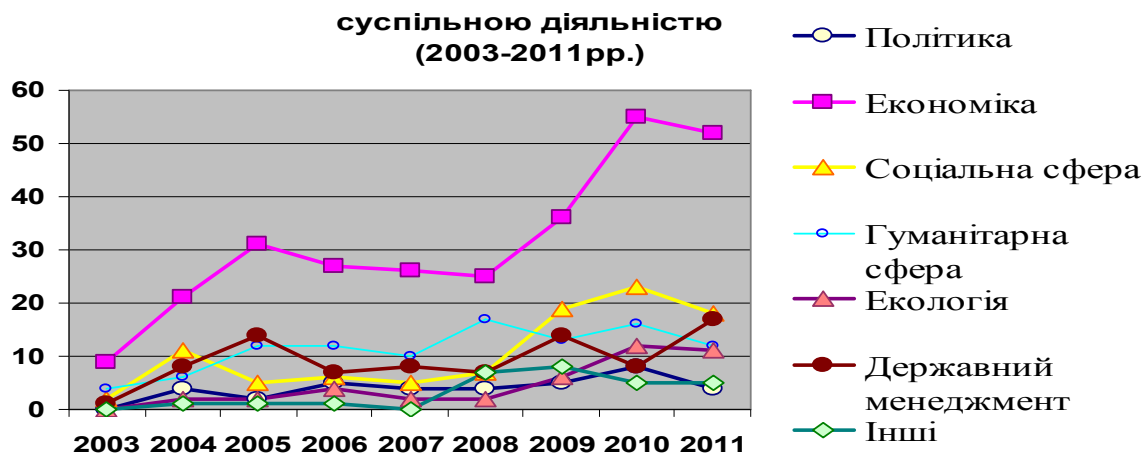

Рис.1.2. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за сферами державного управління суспільною діяльністю (2003-2011 рр.).

Аналіз рис. 1.1 та 1.2 дозволяє зробити такі висновки. У період 2008-2011 роки порівняно з періодом 2003-2007 років різко на 163,8% зросла кількість (з 254 до 670, тобто на 416) захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 – механізми державного управління. Найбільше

це стосувалося сфери економіки (з 116 до 168), соціальної сфери (з 29 до 67), сфери екології (з 10 до 31), менше - гуманітарної сфери (з 44 до 58), державного менеджменту (з 38 до 46) та сфери політики (з 15 до 21).

Проведено прив'язку захищених дисертаційних досліджень до окремих напрямів в межах виділених видів суспільної діяльності. З цією метою зібрано статистичну інформацію та на її основі побудовано діаграми, як це показано на рис.1.3, 1.5, 1.7, 1.9, 1.11, 1.13. Також виділено динаміку досліджень механізмів державного управління за окремими напрямами видів суспільної діяльності (див. рис. 1.4, 1.6, 1.8, 1.10, 1.12, 1.14).

На рис.1.3 та 1.4 наведено співвідношення захищених дисертацій та динаміку досліджень механізмів державного управління за напрямами сфери політики.

Аналізуючи рис.1.3 та 1.4, можна зробити висновок, що в дисертаційних дослідженнях механізмів державного управління мало уваги приділено політичній сфері (5,4%) й, зокрема, проблемам і питанням демократизації суспільства (1,3%).

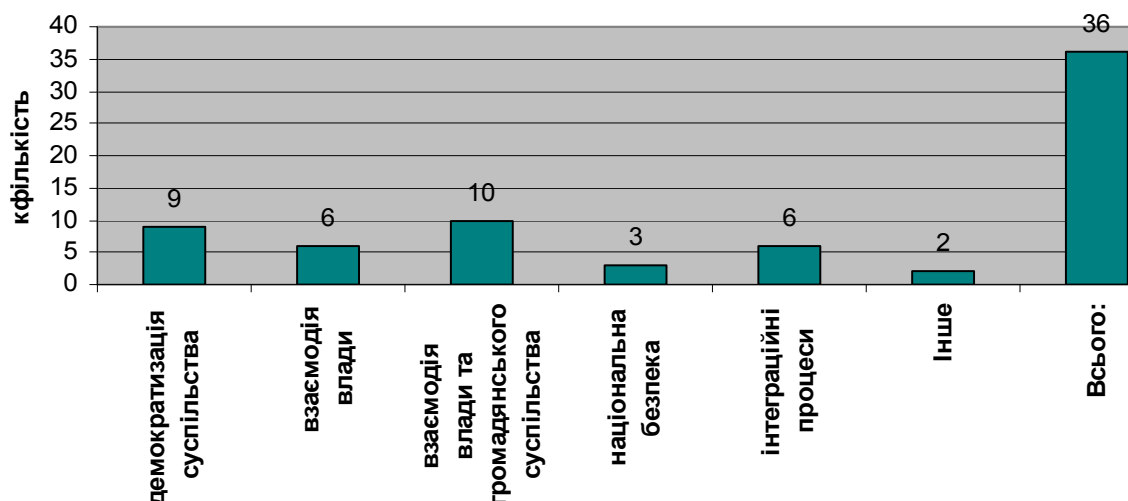

Рис. 1.3. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямами сфери політики.

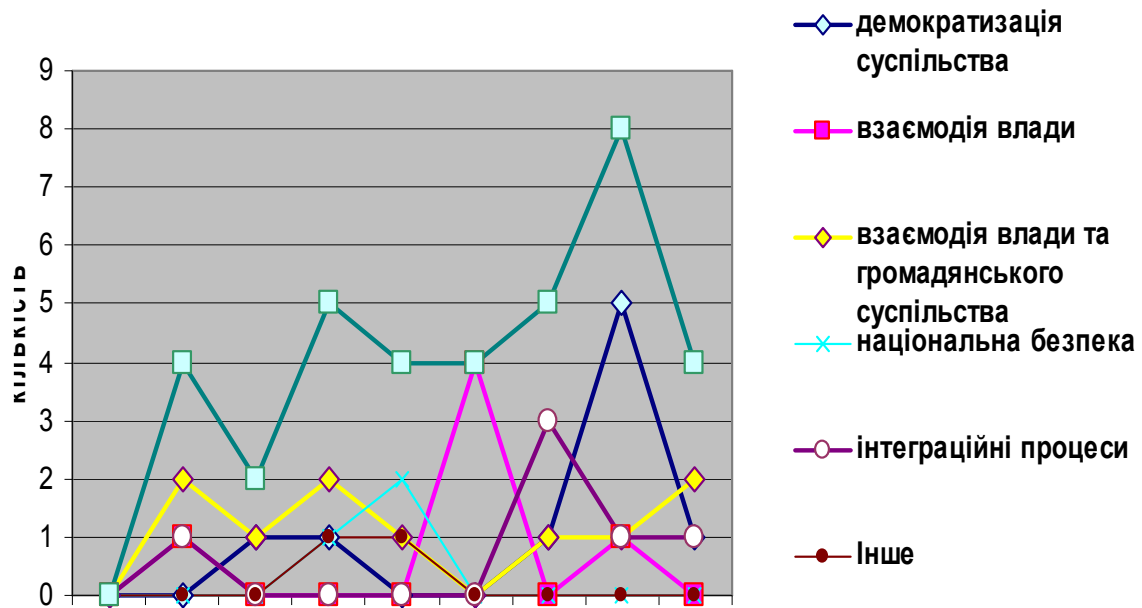

Рис.1.4. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 у сфері політики.

У 2003-2007 рр. цей відсоток складав ще менше робіт (0,8%). Збільшення таких робіт на 0,5 % є позитивом, але, в цілому, ця тенденція порівняно незначної їх кількості насторожує, оскільки подальший рух України в Європу безпосередньо пов'язується з процесами демократичного врядування.

Більш ретельний підхід до цього питання показує, що, окрім політичної сфери, розробка механізмів демократичних змін здійснювалася й в інших сферах. Всього кількість таких робіт складає 37, або 5,5% від всіх робіт у досліджуваній період (у 2003-2007 рр. – 14 робіт). Спостерігається зростання робіт, присвячених взаємодії влади та з інститутами громадянського суспільства (16 робіт, 2,4%).

На рис. 1.5 та 1.6 наведено співвідношення захищених дисертацій та динаміку досліджень механізмів державного управління за напрямками сфери економіки.

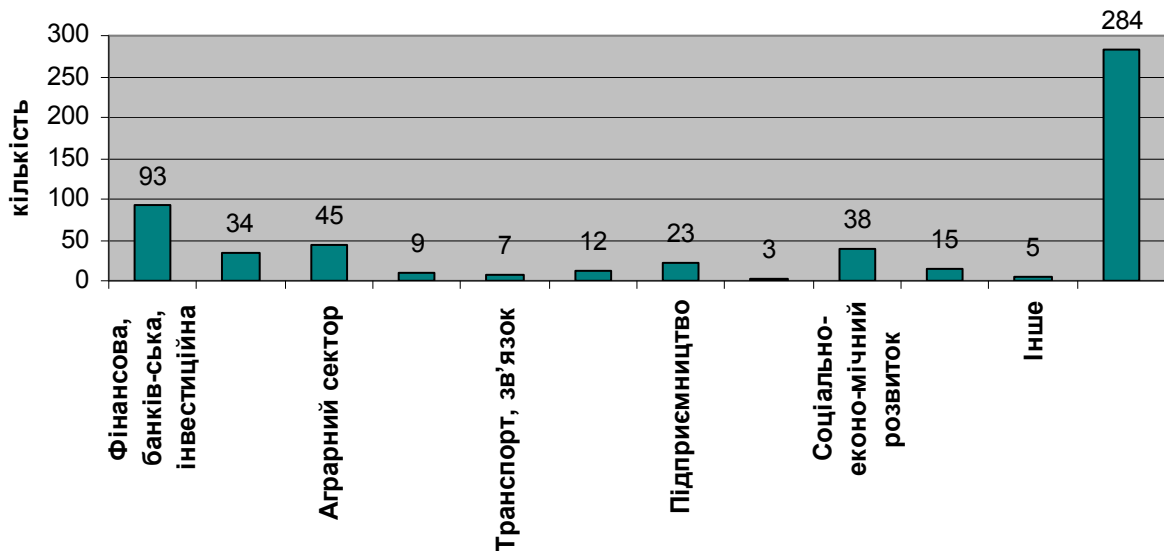

Рис.1.5. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками сфери економіки.

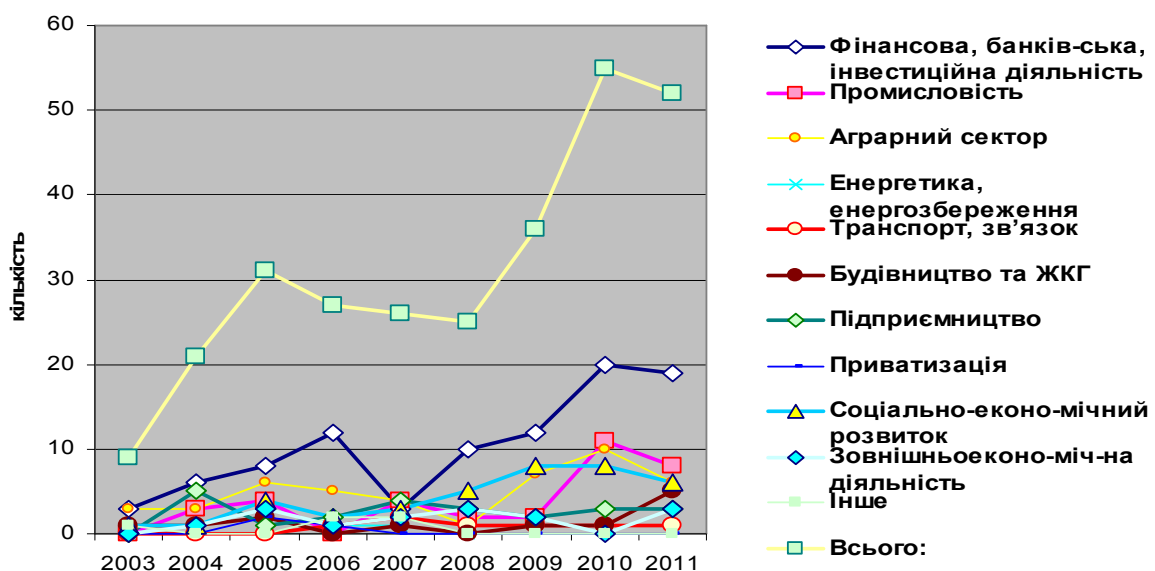

Рис.1.6. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 сфери економіки.

Найбільш затребуваними напрямками досліджень механізмів державного управління у сфері економіки виявилися фінансова, банківська та інвестиційна діяльність (93 дисертації, 13,9%), потім аграрний сектор (45 дисертацій, 6,7%), соціально-економічний розвиток (38 дисертацій, 5,7%), промисловість (34 дисертації, 5,1%) та підприємництво (23 дисертації, 3,4%).

В той же час після високих темпів зростання захистів дисертацій за напрямами у сфері економіки у 2008-2010 роках у 2011 році спостерігалось їх певне зменшення.

На рис. 1.7 та 1.8 наведено співвідношення захищених дисертацій та динаміку досліджень механізмів державного управління за напрямами соціальної сфери.

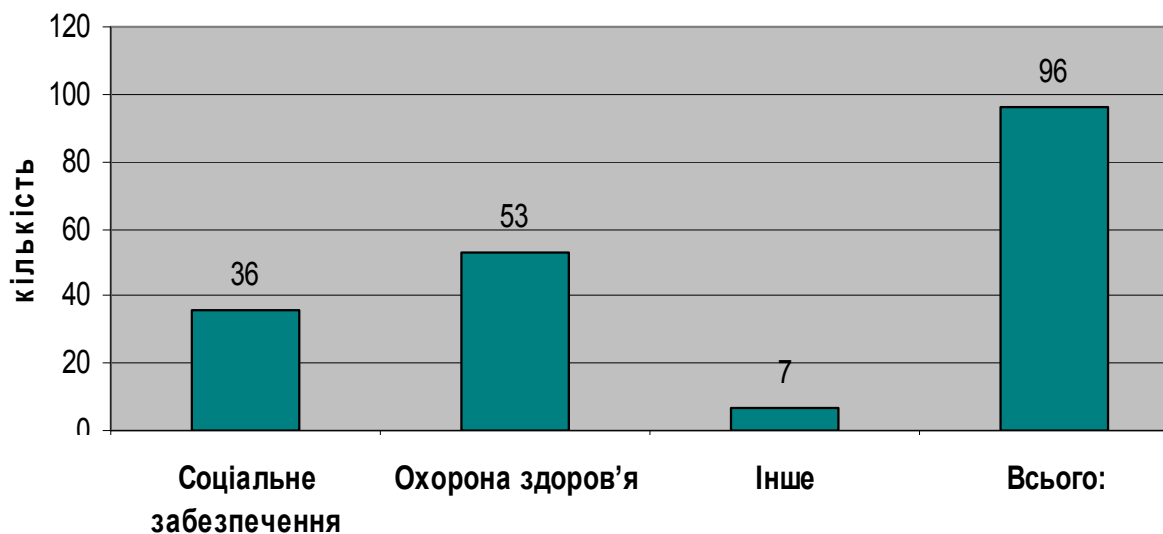

Рис.1.7. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямами соціальної сфери

Відбулося суттєве зростання захистів дисертацій за механізмами державного управління у цій сфері. Так, кількість захистів за напрямом «охорона здоров'я» зросло з 19 у 2003-2007 рр. до 34 у 2008-2011 рр., а за напрямом «соціальне забезпечення» - з 3 до 33.

Після високих темпів зростання захистів дисертацій за напрямами соціальної сфери у 2008-2010 роках у 2011 році спостерігалось їх певне зменшення.

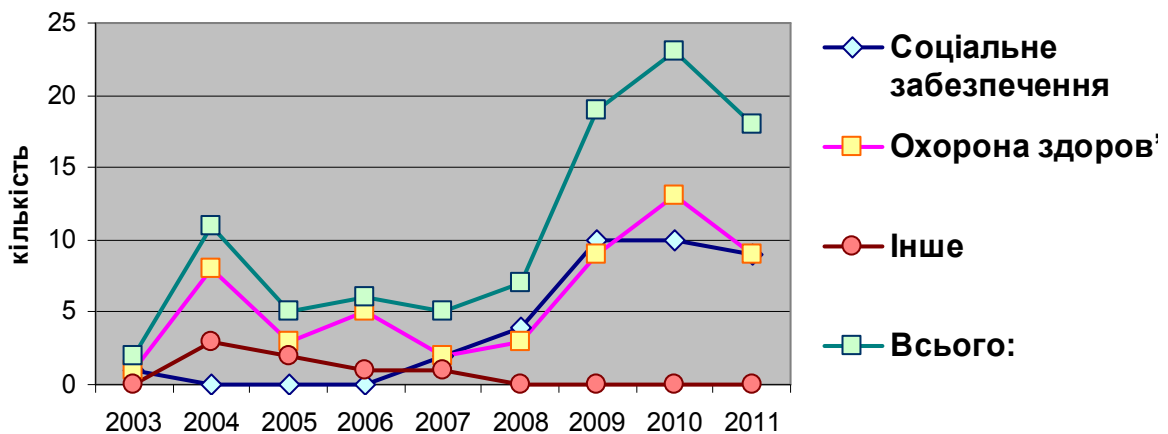

Рис.1.8. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками соціальної сфери.

На рис. 1.9 та 1.10 наведено співвідношення захищених дисертацій та динаміку досліджень механізмів державного управління за напрямками гуманітарної сфери.

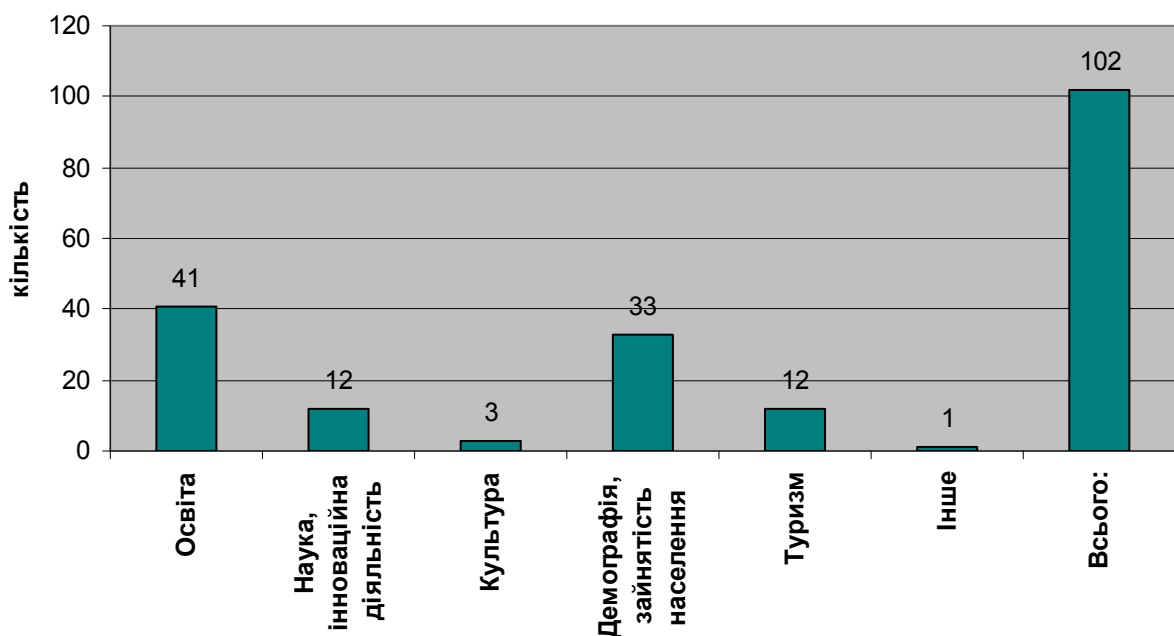

Рис.1.9. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками гуманітарної сфери.

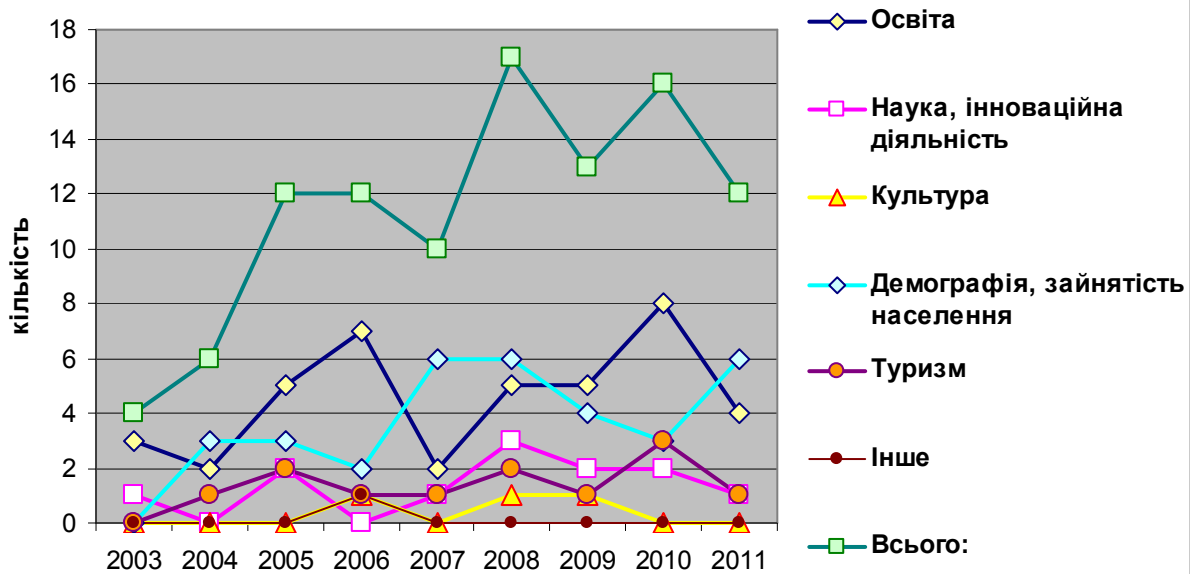

Рис.1.10. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками гуманітарної сфери.

З рис. 1.9 видно, що найбільше захистів дисертацій в освітній сфері відбулося за напрямом «освіта» (41 робота, 6,1%), в той же час їх кількість у 2011 році впала нижче рівня 2005 року. На другому місці по кількості захистів йде напрям «демографія, зайнятість населення» (33 роботи, 4,9%). У 2011 році тенденція за цим напрямом змінилася на позитивну.

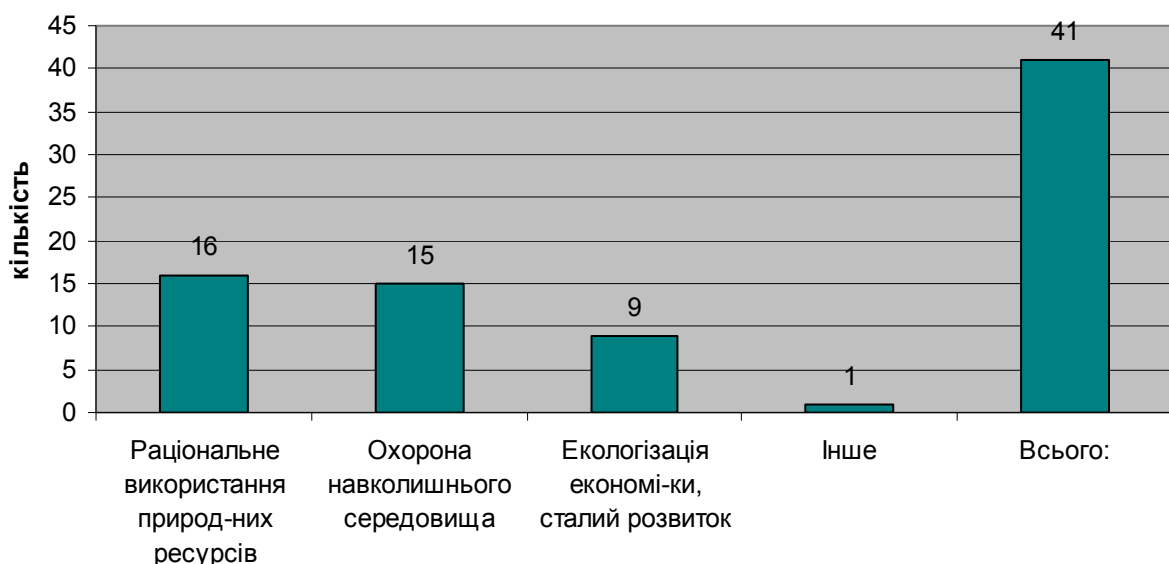

Рис.1.11. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками сфери екології.

Викликає занепокоєння невисока кількість робіт з механізмів

державного управління, присвячених безпосередньо розвитку науки та інноваційної сфери в Україні (12 робіт, 1,8%), в той час, коли передові країни світу будують інноваційне суспільство. Певне заспокоєння є в тому, що питання інноватизації різних сфер суспільної діяльності (політики, економіки, соціальної сфери, екології, державного менеджменту) у різній мірі розглядаються в значній кількості робіт.

На рис. 1.11 та 1.12 наведено співвідношення захищених дисертацій та динаміку досліджень механізмів державного управління за напрямками екологічної сфери.

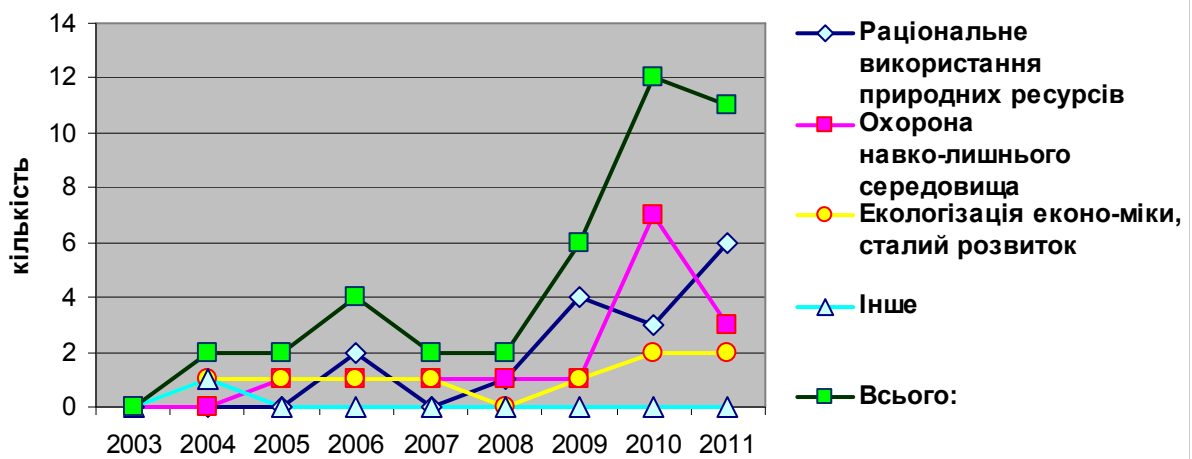

Рис.1.12. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками сфери екології.

В той же час, на нашу думку, більше уваги потребують дослідження таких напрямів сфери екології як екологізація економіки та управління, освіти, науки, формування умов та механізмів забезпечення стійкого розвитку українського суспільства, гармонізація зусиль протистояння розвитку негативних процесів та явищ в навколишньому природному середовищі.

В Україні здійснюється ліквідація наслідків техногенної Чорнобильської катастрофи планетарного масштабу, щороку утворюється до мільйону тон відходів виробництва та побуту, маємо численні забруднені території, відбувається зменшення чистих природних зон та

інше. За цих умов як позитив сприймається помітне зростання у 2008-2010 роках захистів робіт щодо механізмів державного управління у сфері екології (див. рис. 1.12).

На рис. 1.13 та 1.14 наведено співвідношення захищених дисертацій та динаміку досліджень механізмів державного управління за напрямками державного менеджменту.

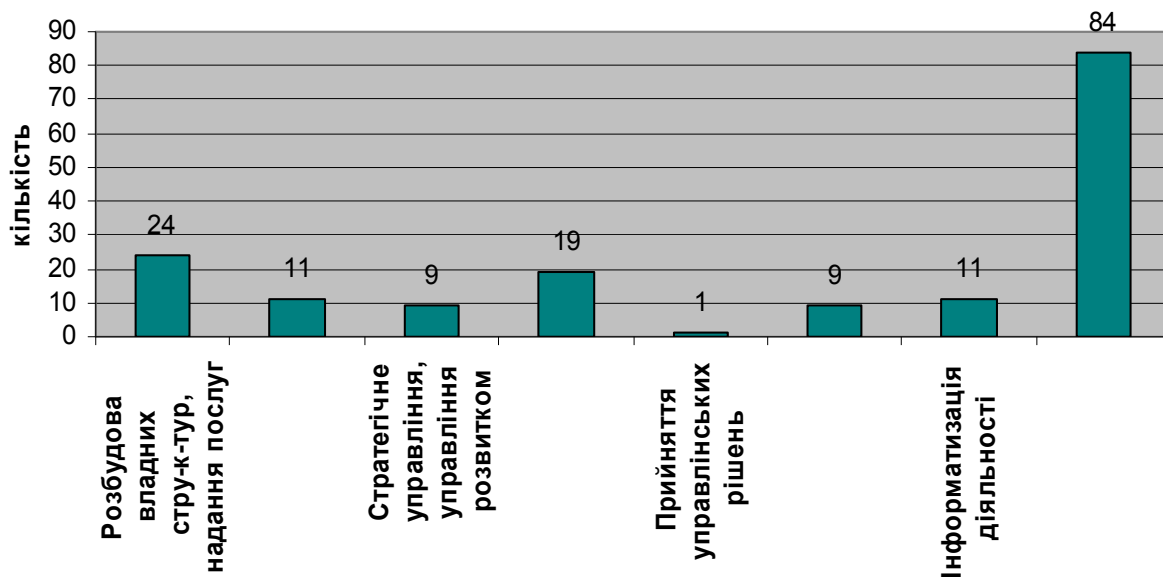

Рис.1.13. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками державного менеджменту.

Безумовно позитивною тенденцією є повернення (після різкого спаду у 2005-2007 роках) до позитивної динаміки захистів дисертацій за напрямом “розбудова владних структур та надання послуг”. Значною мірою це пов’язано з посиленням уваги до проведення адміністративної реформи в Україні. У 2008-2011 роках відбувається зростання інтересу до досліджень за напрямками «система контролю та оцінювання, забезпечення якості», «розбудова апарату, удосконалення управління» та «інформатизація діяльності».

Наявність на рис. 1.13 та 1.14 таких напрямів як “служба державна та в органах місцевого самоврядування”, “прийняття управлінських рішень”,

“надання послуг” свідчить про певне дублювання у дослідженнях за спеціальністю «25.00.02 - механізми державного управління» та за спеціальністю “25.00.03 – державна служба”.

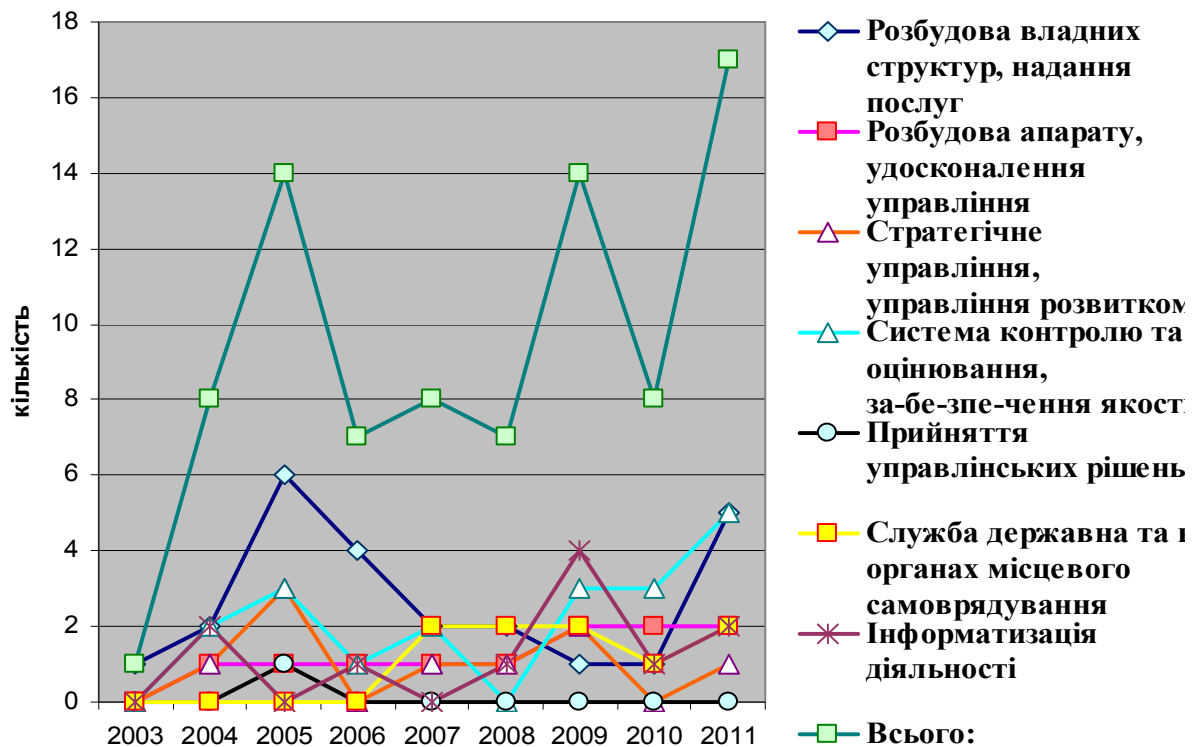

Рис.1.14. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02.

1.3. Виділення системних характеристик (типів і видів) механізмів державного управління

Як свідчить аналіз, проведений рядом дослідників, найбільша частка дисертаційних досліджень у галузі науки державного управління проводиться за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління [13, 116]. У паспорті цієї спеціальності першим напрямом зазначено теоретико-методологічні засади розроблення та функціонування механізмів державного управління: категорії, закономірності, принципи, методи, концепції, моделі, системи, класифікація [128]. В той же час, на

сьогодні немає дисертаційних робіт, завданням яких було б виділення та узагальнення системних характеристик механізмів державного управління.

В основу дослідження, результати якого наведені нижче, покладено гіпотезу про можливість і доцільність систематизації (узагальнення) механізмів державного управління за напрямками та видами діяльності, де вони застосовуються (сфера прикладення зусиль), певними типами і видами (характер прикладення зусиль), способами реалізації (спосіб прикладення зусиль), а також виділення загального поля та методологічної схеми досліджень за цією науковою спеціальністю. Для перевірки гіпотези був проведений кількісний та якісний аналіз захищених дисертацій з механізмів державного управління з урахуванням результатів, отриманих у роботі [13].

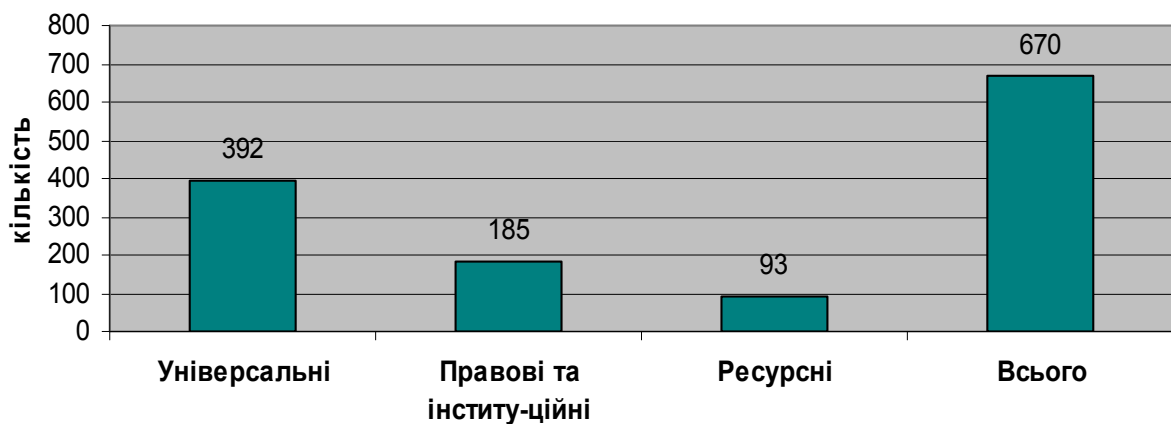
В основу якісного аналізу дисертаційних досліджень було покладено авторську схему бачення типів та видів механізмів державного управління, але відкрити для поповнення іншими типами та видами таких механізмів, не передбачених автором. Серед типів механізмів разом з відомими ресурсним, правовим та інституційним механізмами виділено універсальні механізми, що включають такі види: державну політику, державне регулювання, державну підтримку, державне стимулювання, демократизацію, антикризові дії, реформування, державні стратегії та програми, використання зарубіжного досвіду. Універсальні механізми є системними, складними механізмами, що реалізуються через інші механізми - ресурсні, правові та інституційні, які можна вважати, за прийнятою автором класифікацією, простими. Зведення разом правових та інституційних механізмів в один комплексний тип пов'язано з тим, що вони пересікаються у частині організаційно-правових механізмів, до того ж чисто правовим механізмам у період 2003-2008 рр. була присвячена тільки одна робота (за напрямом «адміністративно-правовий механізм»).

У даній роботі для якісного та кількісного аналізу дисертаційних досліджень за цією спеціальністю обрано термін з 2003 до 2011 року. З

одного боку, це пов'язано з тим, що тільки у вересні 2002 р. були затверджені нові паспорти у галузі науки “Державне управління”, в т.ч. за спеціальністю 25.00.02, а, з другого боку, на нашу думку, тільки повні дані підготовлених дисертацій за роками дозволяють проаналізувати притаманні ним тенденції. Особливістю дослідження також є те, що у випадку застосування у дисертаціях кількох типів і видів механізмів державного управління, обирався той з них, який був основним, пріоритетним або якому було приділено найбільше уваги.

На рис. 1.15 наведено співвідношення завершених дисертаційних досліджень за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління за 2003 – 2011 рр., в яких розглядалися відповідні типи механізмів.

Рис. 1.15. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за типами механізмів державного управління

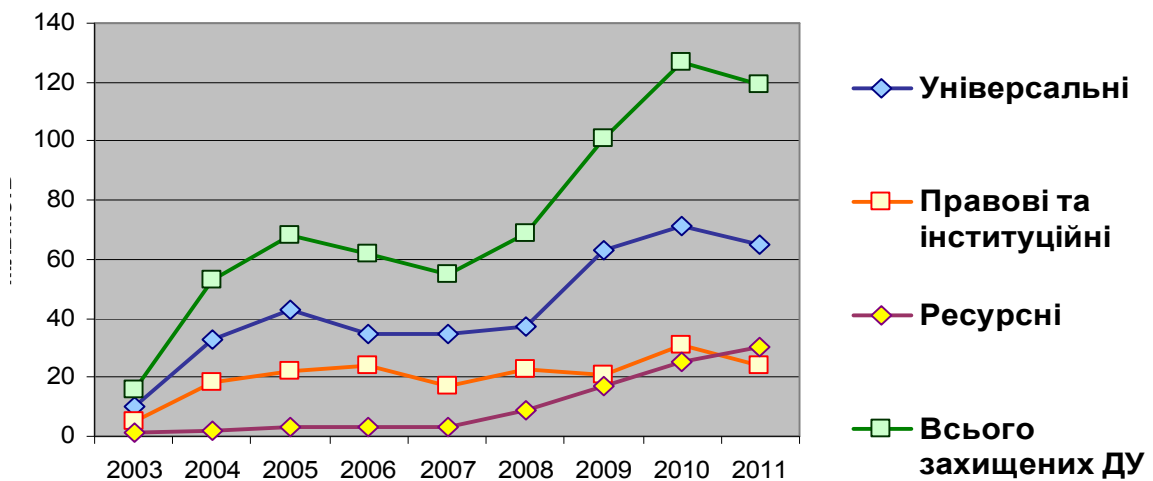
З рис. 1.15 слідує, що у 2003-2011 роках захищено 670 дисертації за спеціальністю 25.00.02 – механізм державного управління. Найбільше з них (392 роботи, 58,5 %) присвячені дослідженню універсальних типів таких механізмів. Майже на половину менше (18 робіт, 27,6%) захищено робіт, присвячених правовим та інституційним механізмам. 93 роботи (13,9%) присвячені ресурсним механізмам.

Звертає на себе увагу, що у 2008-2011 роках (з 12 до 93, з 4,7% до

13,9%) у порівнянні з 2003-2007 рр. зазнали значного зростання захисти дисертацій за напрямом ресурсних механізмів, тобто, фактично, з питань відтворення основної діяльності.

На рис. 1.16 наведено відповідну динаміку завершених дисертаційних досліджень за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління за 2003 – 2011 роки за типами механізмів державного управління.

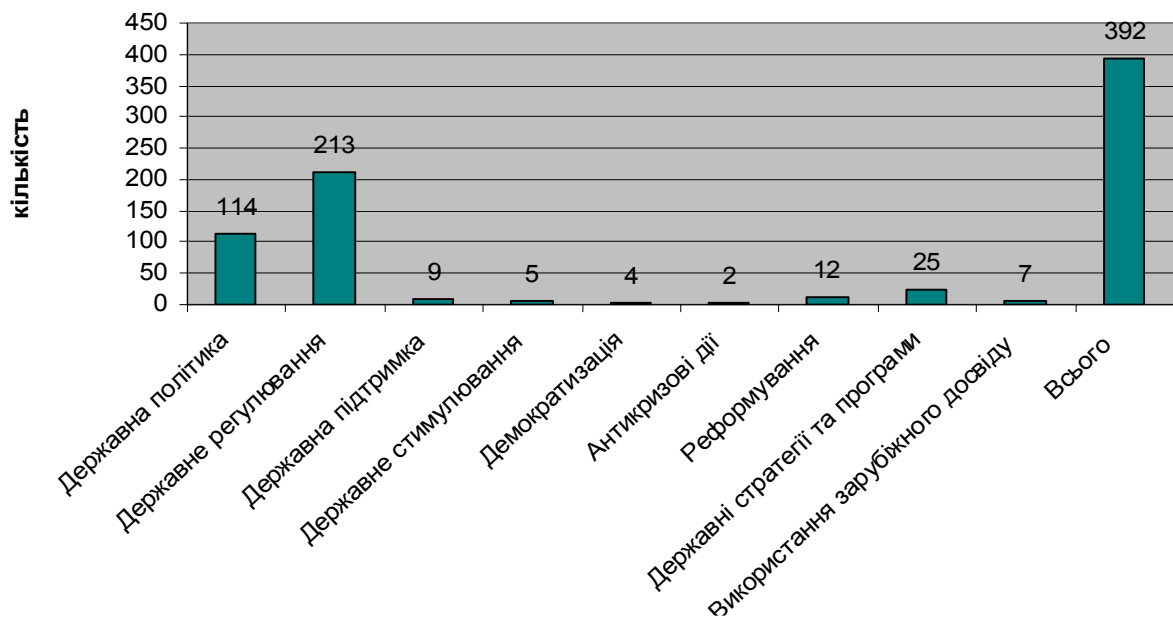
Рис. 1.16. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за типами механізмів державного управління

Як видно з рис.1.16 у термін 2008-2010 рр. після помітного спаду у 2006-2007 роках відбувалося зростання кількості підготовлених дисертацій за всіма типами механізмів державного управління.

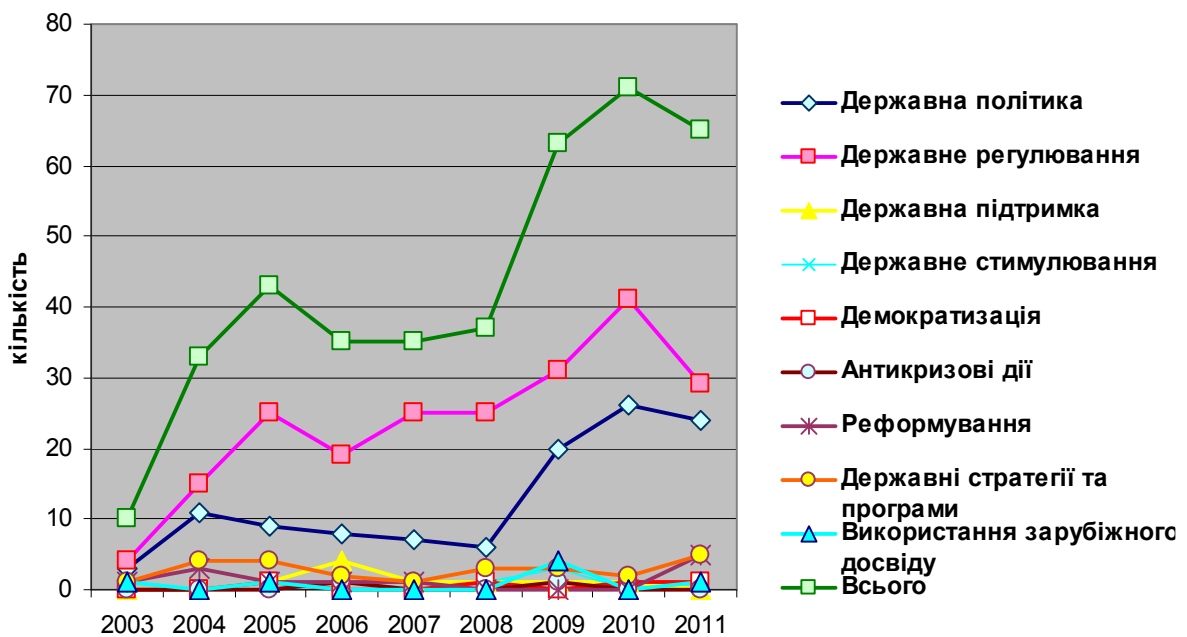
На рис.1.17 наведено співвідношення завершених дисертаційних досліджень за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління за 2003 – 2011 рр., в яких розглядалися універсальні механізми. На рис. 1.18 наведено відповідну динаміку завершених дисертаційних, в яких розглядалися універсальні механізми.

Рис. 1.17. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками механізмів державного управління універсального типу

Найбільша кількість завершених дисертаційних досліджень присвячена механізму державного регулювання (213 робіт, 31,8% від загальної кількості робіт або 54,3% від блоку робіт з універсальних механізмів), потім йдуть механізми державної політики (114 робіт, 17,0% від загальної кількості робіт або 29,1% від блоку робіт з універсальних механізмів). Далі зі значним відставанням йдуть захисти робіт за напрямом «державні стратегії і програми» (25 робіт, 3,7% від загальної кількості робіт або 6,4% від блоку робіт з універсальних механізмів), «реформування» (12 робіт, 1,8% від загальної кількості робіт або 3,1% від блоку робіт з універсальних механізмів) та «державна підтримка» (9 робіт, 1,3% від загальної кількості робіт або 2,3% від блоку робіт з універсальних механізмів).

Рис. 1.18. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками механізмів державного управління універсального типу

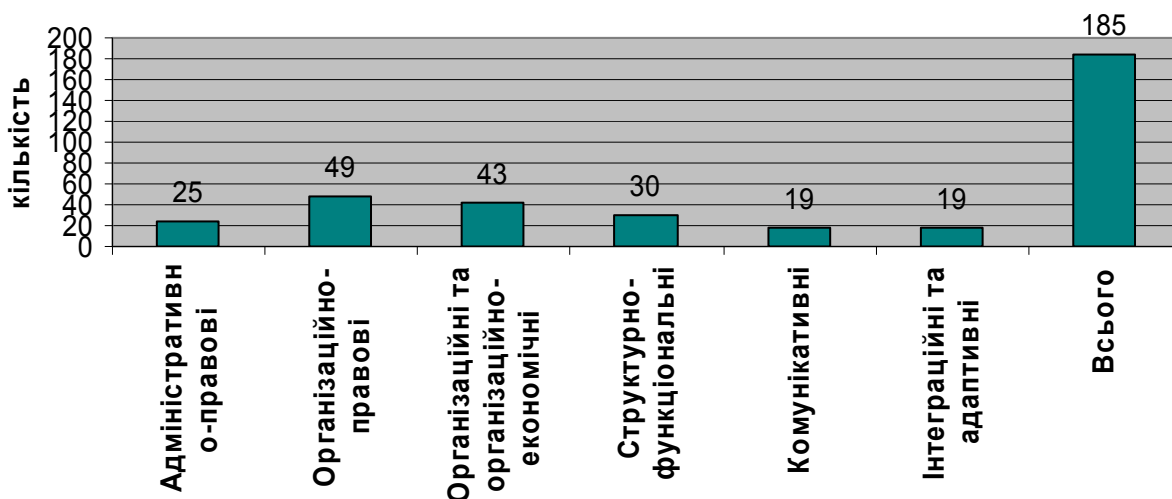
Як видно з рис. 1.18, у 2008-2010 роках відбулося стабільне швидке зростання захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 за напрямками універсальних механізмів державного управління, насамперед і переважно за рахунок напрямів «державне регулювання», «державна політика». У 2011 році цей процес перейшов у певний спад окрім напрямів «реформування» та «державні стратегії та програми». Але кількість робіт за останніми є незначною (у 2011 р. по 5 робіт) й не вплинула на характер цього процесу.

Кидається в очі той факт, що зовсім мало уваги приділяється вивченню зарубіжного досвіду (7 робіт, 1,0% від загальної кількості робіт), механізмам демократизації державного управління (4 роботи, 0,6% від загальної кількості робіт), державному стимулюванню (5 робіт, 0,7% від загальної кількості робіт), антикризовим діям (2 роботи, 0,3% від загальної кількості робіт). На нашу думку, маємо мало робіт і з реформування (12) та державної підтримки (9), враховуючи процеси державного управління, зокрема проведення адміністративної реформи, що на сьогодні

відбуваються в Україні.

На рис.1.19 наведено співвідношення завершених дисертаційних досліджень за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління за 2003 – 2011 рр., в яких розглядалися правові та інституційні механізми державного управління. На рис. 1.20 наведено відповідну динаміку завершених дисертаційних робіт.

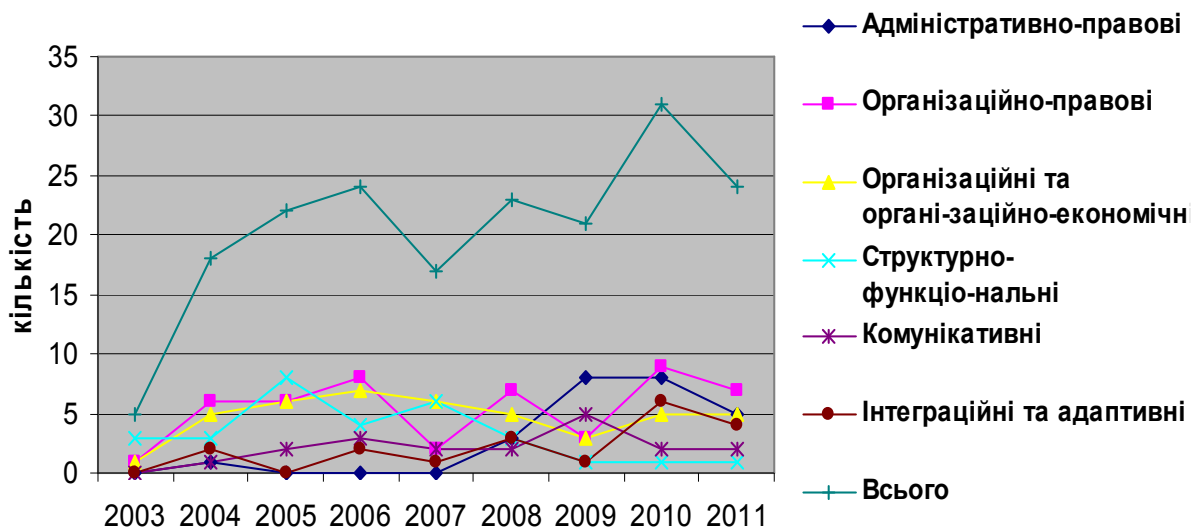
Рис. 1.19. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 з правових та інституційних механізмів державного управління

Найбільша кількість завершених дисертаційних досліджень присвячена організаційним-правовим механізмам (49 робіт, 7,3% від загальної кількості робіт або 26,5% від блоку робіт з правових та інституційних механізмів), потім йдуть організаційні та організаційно-економічні механізми (43 роботи, 6,4% від загальної кількості робіт або 23,2% від блоку робіт з правових та інституційних механізмів), структурно-функціональні (30 робіт, 4,5% від загальної кількості робіт або 16,2% від блоку робіт з правових та інституційних механізмів), адміністративно-правові (25 робіт, 3,7% від загальної кількості робіт або 13,5% від блоку робіт з правових та інституційних механізмів), комунікативні та інтеграційні та адаптивні (по 19 робіт, 2,8% від загальної

кількості робіт або по 10,3% від блоку робіт з правових та інституційних механізмів).

Рис. 1.20. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 з правових та інституційних механізмів державного управління

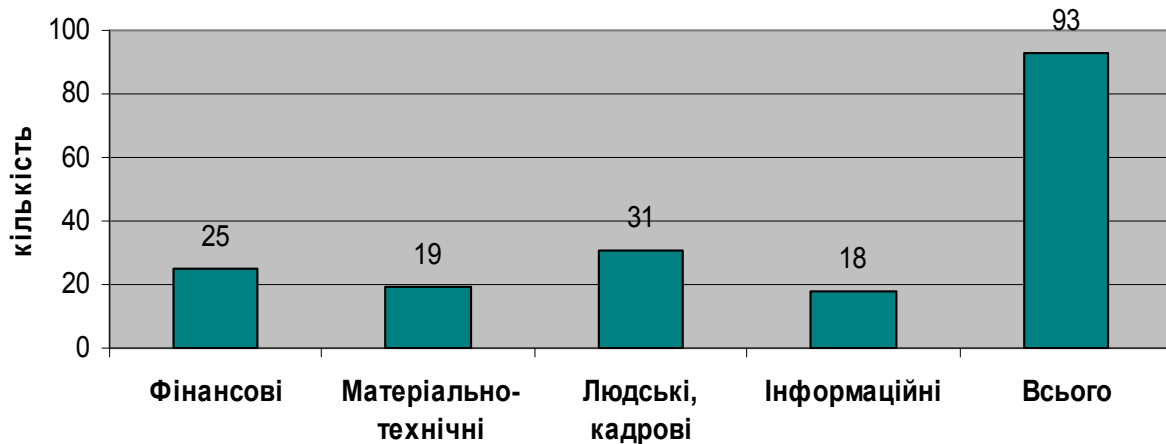

На фоні повільного зростання у 2007 та у 2011 році відбулися помітні зменшення захистів дисертацій фактично по всіх напрямках з правових та інституційних механізмів державного управління.

До ресурсного типу автором віднесені такі види механізмів державного управління як: фінансові, матеріально-технічні, людські (кадрові), інформаційні. Всього у 2003 – 2011 рр. захищено 93 дисертації, присвячені ресурсним механізмам.

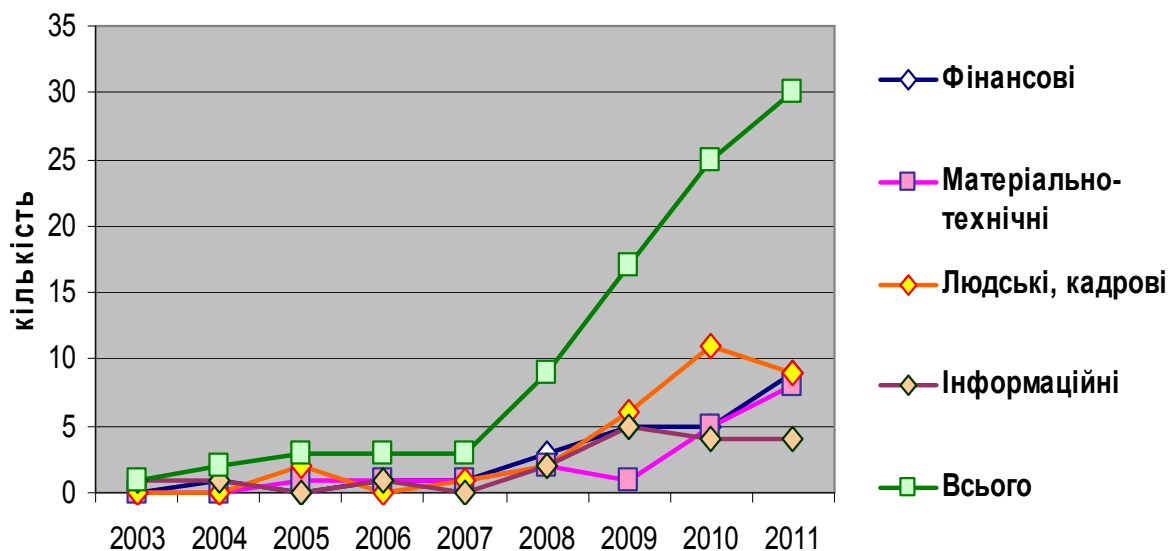
На рис.1.21 наведено співвідношення завершених дисертаційних досліджень за спеціальністю 25.00.02 - механізми державного управління за 2003 – 2011 рр., в яких розглядалися ресурсні механізми державного управління.

Рис. 1.21. Співвідношення захищених дисертацій за спеціальністю 25.00.02 з ресурсних механізмів державного управління

На рис. 1.22 наведено відповідну динаміку завершених дисертаційних досліджень.

Рис. 1.22. Динаміка захистів дисертацій за спеціальністю 25.00.02 з ресурсних механізмів державного управління

Найбільша кількість завершених дисертаційних досліджень з ресурсних механізмів присвячена напряму «людські, кадрові ресурси» (31

робота, 4,6% від загальної кількості робіт або 33,3% від блоку робіт з ресурсних механізмів), потім йдуть організаційні та організаційно-економічні механізми (43 роботи, 6,4% від загальної кількості робіт або 23,2% від блоку робіт з ресурсних механізмів), структурно-функціональні (30 робіт, 4,5% від загальної кількості робіт або 16,2% від блоку робіт з ресурсних механізмів), адміністративно-правові (25 робіт, 3,7% від загальної кількості робіт або 13,5% від блоку робіт з ресурсних механізмів).

У табл. 1.7 узагальнено поле дисертаційних досліджень типів та видів механізмів державного управління у 2003 – 2011 рр., в якому ці типи і види розташовані з урахуванням їх пріоритетності з точки зору кількості захищених робіт. Воно надає загальну уяву про тематичну спрямованість захищених дисертацій з таких механізмів, дослідницьку привабливість останніх.

На рис. 1.23 наведено загальну методологічну схему досліджень механізмів державного управління, розроблену на базі даного матеріалу, а також з урахуванням роботи [1].

Ця схема фактично є моделлю – підходом до таких досліджень й побудована за діяльністним підходом стосовно механізмів державного управління (за напрями суспільної діяльності, за видами суспільної діяльності, за типами/напрямами, за видами, за засобами реалізації) та за принципом ієрархії, на верхньому (пріоритетному) рівні якої розташовані найбільш загальні явища, процеси та засоби (метадіяльність). Такими, на нашу думку, у державному управлінні є механізми за напрямами суспільної діяльності (політичні, економічні, соціальні, гуманітарні, екологічні, державно-менеджерські).

В цій схемі перші два рівня відповідають на питання – де застосовуються, наступні два – як застосовуються, й останній – що конкретно застосовується.

Таблиця 1.7.

Узагальнене поле типів та видів механізмів державного управління, з яких захищені дисертації за спеціальністю 25.00.02 в термін 2003 – 2011 роки

	Типи механізмів державного управління, досліджені у 2003-2011 роки.		
	УНІВЕРСАЛЬНІ МЕХАНІЗМИ	ПРАВОВІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ	РЕСУРСНІ МЕХА- НІЗМИ
Види меха- нізмів, дер- жав- ного управ- ління, з яких захи- ща- лися дисер- тації у 2003- 2011 роках	Державне регулювання	Організаційно-правові	Людські, кадрові
	Державна політика	Організаційні, органі- заційно-економічні	Фінансові
	Державні стратегії та програми	Структурно-функціональні	Матері- ально- технічні
	Реформування	Адміністративно-правові	Інформа- ційні
	Державна підтримка	Інтеграційні, адаптаційні	-
	Використання зарубіжного досвіду	Комунікативні, взаємодії	-
	Державне стимулю- вання	-	-
	Демократизація	-	-

Виходячи з даної схеми (рис. 1.23), при дослідженні механізмів державного управління є можливість їх аналізу як від загального до конкретного (напрями суспільної діяльності → способи реалізації), так і

навпаки. В даній схемі до способів реалізації механізмів державного управління віднесені як прямі (практичний захід, засіб, інструмент), так і опосередковані (важелі, стимули).

Рис. 1.23. Методологічна схема досліджень механізмів державного управління

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЕМОКРАТИЧНИМИ ЗМІНАМИ

2.1. Місія державного управління та моделі демократичних змін в умовах транзитарної демократії

Україна у своєму розвитку обрала шлях орієнтації на передові європейські країни світу. Це країни розвиненої демократії. Тому, серед головних стратегічних цілей українського суспільства чітко зазначено напрям розвитку демократизації країни, всіх сфер її життя і діяльності, й, насамперед, державного управління як способу функціонування державної влади. У Конституції України у ст. 1 наголошується, що Україна є незалежною, суверенною, демократичною, правовою та соціальною державою [81]. Демократизація країни, подолання в ній антидемократичних явищ та процесів передбачені у таких документах як Плани дій «Україна – Європейський Союз» та «Україна - НАТО». У зв'язку з цим природно виникає питання окреслення місії вітчизняного державного управління у формуванні та реалізації процесів демократизації країни.

Світовий досвід свідчить, що становлення демократії – це складний та довготривалий шлях з перемогами і поразками, успіхами і невдачами. В той же час, сучасний стан, до якого дійшли на цьому шляху передові країни світу, й, насамперед, країни Європейського Союзу, безумовно є привабливим для України. Ці країни очолюють списки найбільш розвинених країн світу за економічними, соціальними, гуманітарними показниками як загальними, так й тими, що безпосередньо відображають рівень життя громадян, мають величезний політичний авторитет. На сьогодні немає достойної альтернативи

системі цінностей та способу життя цих країн. Тому демократизація набула характеру рушійної сили розвитку в переважній більшості країн світу й підтримується на рівні всіх світових організацій, насамперед, ООН, Ради Європи, ОБРЄ та інших.

В Україні відбувається процес транзитарної демократії, тобто переходу від авторитаризму до демократії. На те, що це саме так, вказують, з одного боку, такі ознаки як слабка ефективність політичної системи й відсутність політичної стабільності на протязі кількох останніх років, а, з другого боку, цей процес відбувається еволюційно з вибором «так званої» діалектичної моделі, для якої притаманний перехід до демократії під впливом досить дозрілих для неї внутрішніх передумов, а саме: формування постіндустріального суспільства, національної політичної еліти, середнього класу, раціональної масової свідомості, відчуття себе частиною розвинутого європейського суспільства, високого освітнього рівня громадян та ін.

Як свідчить політична теорія, зріла демократія виникає не відразу, а через одне-два покоління, коли відбуваються істотні зміни в політичній культурі й прихильність демократичному способу врегулювання конфліктів здобуває чинність традиції. Ознаки такої тенденції вже спостерігаються в Україні, де все більше політичних партій та політиків наголошують і наполягають на демократичному шляху розвитку України. Як зазначив В.А.Ющенко, «Україна сьогодні перебуває на зламі епох. Закінчується період застою, в суспільстві формується критична маса людей, які б хотіли бачити країну більш демократичною... Двома провідними ідеями, навколо яких мають згуртуватися еліти, є демократизація суспільства та європейська інтеграція України. Переконалий, ці ідеї повинні врешті об'єднати не лише еліти, але й націю» [203].

У роботі [20] наведені чинники, які ускладнюють розвиток

демократизації в пострадянських країнах, у тому числі в Україні. До головних з них можна віднести: значний масштаб змін в економічній, політичній і соціальній сферах суспільства, необхідність вирішення завдань становлення національної державності й формування політичної нації; нереволюційний характер переходу із збереженням колишньої елітою владних позицій; формування нового капіталістичного класу переважно із представників колишньої комуністичної номенклатури, що розподіляла ресурси; відсутність внутрішнього капіталу; співробітництво номенклатурної еліти з мафіозними й кримінальними структурами; формування корумпованої бюрократичної держави й розвиток паразитизму; невисокі професійні й моральні якості правлячого класу; погіршення економічного й соціального стану більшості громадян.

До цих чинників, на думку автора, слід додати вплив суттєвих зовнішніх факторів, серед яких процеси глобалізації, глибока світова фінансово-економічна криза, значна енергетична залежність України, зміна політичного розкладу сил на зовнішньополітичній арені тощо.

На рис. 2.1 виділені основні напрями демократизації суспільства, які фактично охоплюють всі сфери суспільного життя країни. Й це зрозуміло, оскільки демократизація є процесом комплексним, системним, безперервним. До того ж, розбудовуючи інституційні та правові засади демократизації суспільства, необхідно зразу передбачити й механізми самовідтворювання та самозахисту демократії, що знайшло відображення у цій моделі.

Напрями демократизації – це визначені шляхи її становлення та забезпечення, зокрема, її цілі, тобто очікувані результати у певні терміни. До таких цілей, й це є особливістю постановки завдань демократизації, насамперед, слід віднести створення її передумов.

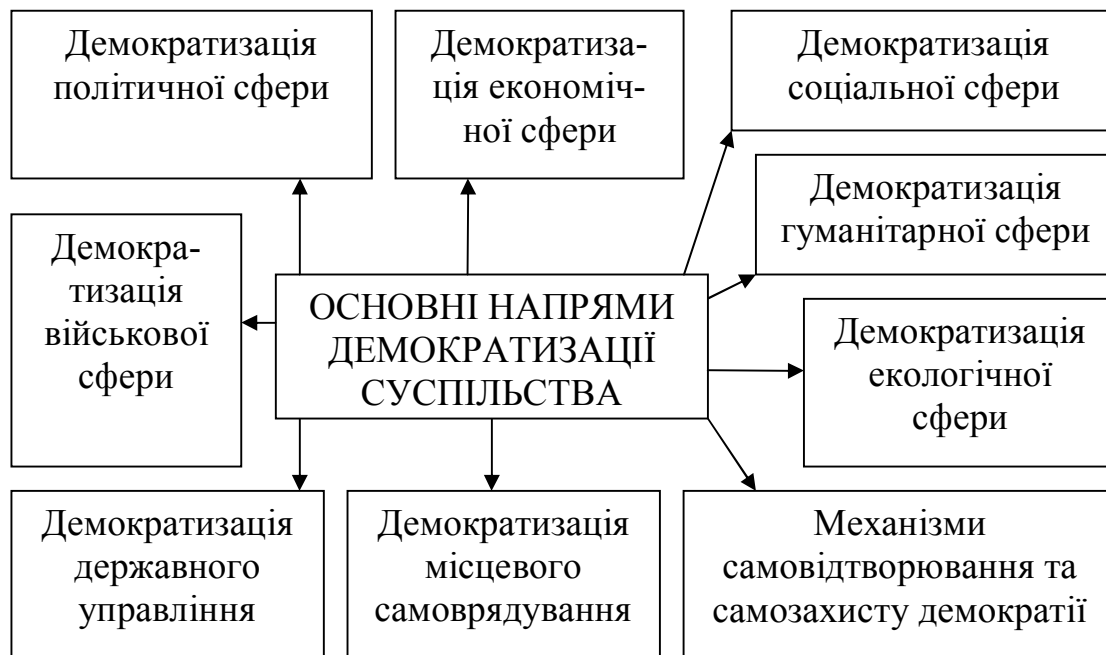

Рис. 2.1. Основні напрями демократизації суспільства.

Власне процес демократизації доцільно представити моделлю, як це показано на рис. 2.2. Цю модель можна застосувати до будь-якої сфери суспільної діяльності. У свою чергу, реалізація цих цілей забезпечується певними суспільними, й зокрема, державними механізмами.

В той же час, потребує демократизації й саме державне управління у всьому своєму спектрі - як вид суспільної діяльності, як освітня та наукова галузь, як управлінська функція, що нерозривно пов'язана з функціонуванням і розвитком суспільства. Оскільки буде парадоксом, якщо держава використовуватиме недемократичні владні інструменти становлення демократичних процесів у суспільстві.

Для державного управління процес демократизації можна відобразити моделлю, наведеною на рис. 2.3. Такий процес передбачає визначення цілей та напрямів демократизації державного управління, постановку відповідних завдань, формування відповідних механізмів, отримання певних результатів у цьому напрямку, відслідковування

відповідності цих результатів очікуваним (запланованим), що має здійснюватися шляхом відповідного моніторингу. Кожен з зазначених етапів процесу демократизації потребує чимало зусиль і ресурсів, має здійснюватися на засадах ситуативності, системності та комплексності.

Рис. 2.2. Процес демократизації суспільства

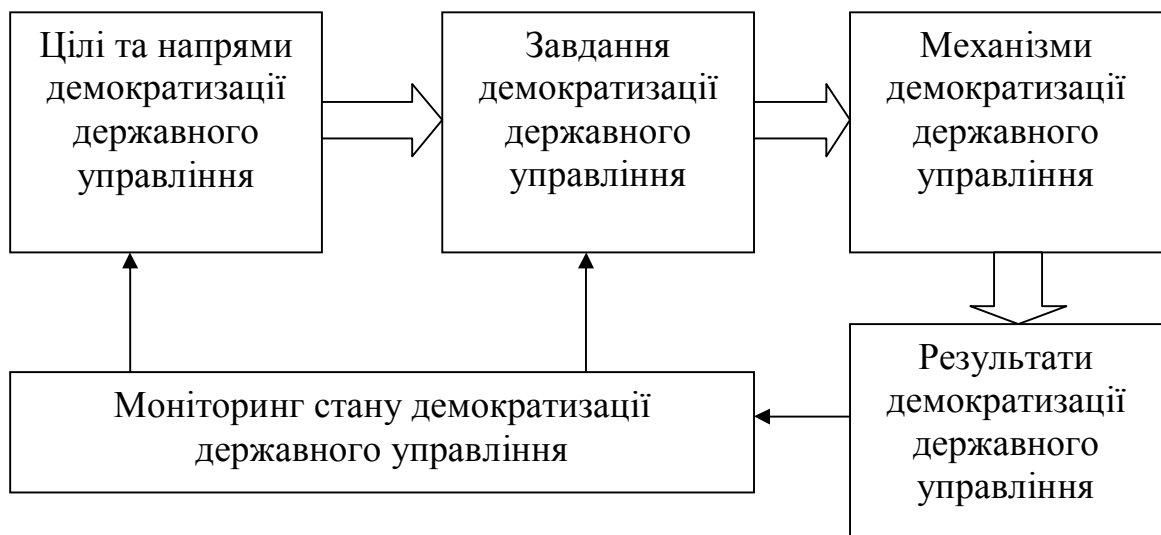

Рис. 2.3. Процес демократизації державного управління

Сучасне державне управління розвинених країн світу базується на засадах «Good Governance» (добре управління), що вперше було запропоновано в 1997 р. у документах Програми розвитку ООН [157]. Модель «доброго державного управління» можна представити моделлю, як

це показано на рис. 2.4.

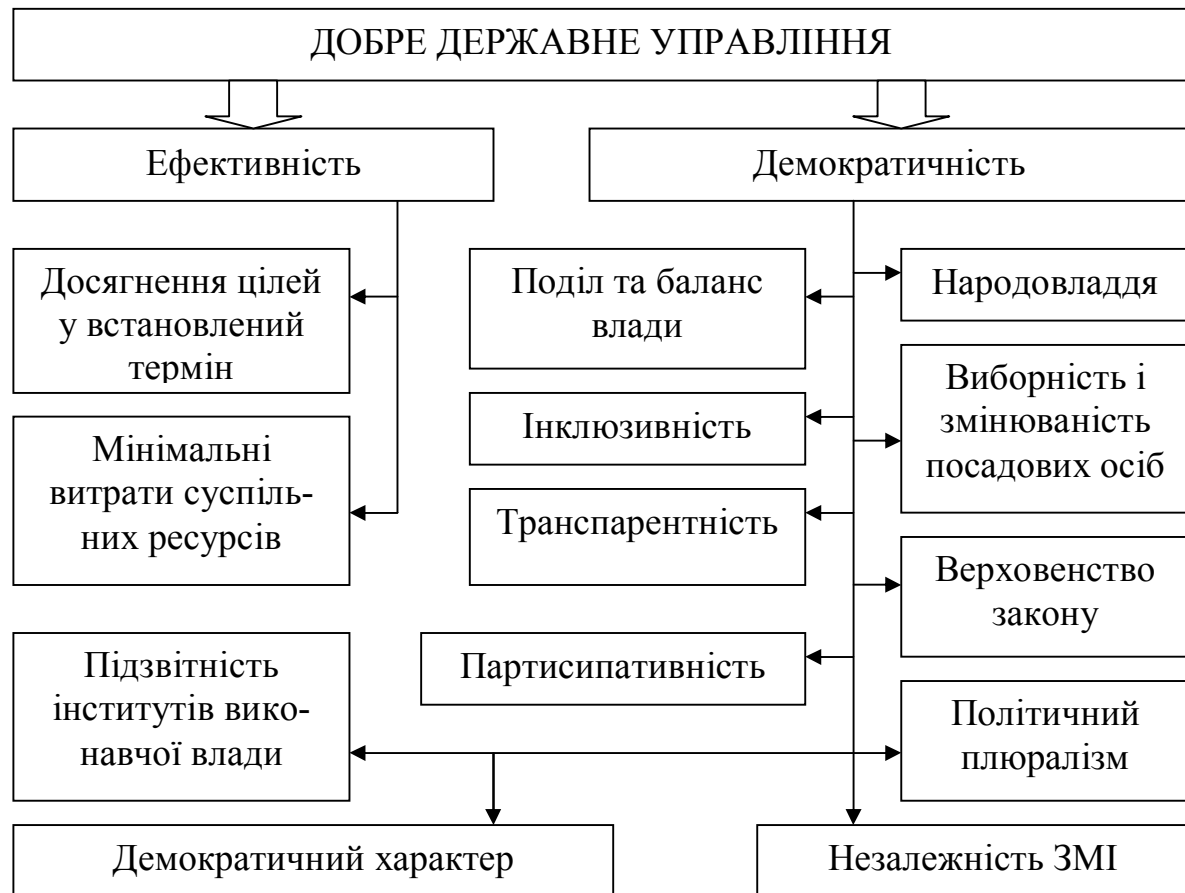

Рис. 2.4. Сучасна модель «доброго державного управління» (демократичного врядування).

Якщо дотримуватися цієї моделі, то вона зразу надає відповідь щодо цілей та напрямів демократизації державного управління, тобто розкриває зміст першого блоку рис. 2.3. Відтак, основними цілями «доброго державного управління» є ефективність та демократичність, а основними напрямками досягнення останньої є: поділ влади, народовладдя, виборність й змінюваність вищих посадових осіб, підзвітність інститутів виконавчої влади, верховенство закону, політичний плюралізм, інклюзивність (участь) й транспарентність (прозорість), партисипативність (залучення громадян та організацій до процесу планування та прийняття рішень органами влади та управління), незалежність засобів масової інформації, демократичний характер. Одночасно, ефективність управління

розглядається як досягнення цілей у встановлений термін і з мінімальними витратами суспільних ресурсів [157].

Таким чином, першою складовою місії державного управління у процесах демократизації країни є приведення його функціонування у відповідність моделі «доброго державного управління».

У наведеній моделі «доброго державного управління» на особливу увагу заслуговує така складова як «демократичний характер». Вона розвиває ціннісну сутність демократичності й відображає необхідність не тільки насаджувати демократичні інституції, але й запроваджувати в них та в усіх відносинах, що супроводжують політичне та державне управління, дух демократії, спрямованості на всемірне та різнобічне покращення умов життя, захист прав та задоволення потреб громадян, безумовного дотримання букви закону, подолання явищ корупції, бюрократизму, неповажного та незацікавленого відношення до споживачів державних послуг, дотримання духу командного управління, тісної й плідної взаємної праці з органами місцевого самоврядування та організаціями громадянського суспільства, підвищення рівня загальної, фахової та управлінської культури та інше.

На нашу думку, саме підхід надання демократичного характеру державному управлінню на всіх його рівнях є наступним за важливістю (після запровадження конкурентної партійної системи та демократичних інститутів влади) вирішальним кроком (етапом, фазою), що має забезпечити становлення реального демократичного державного управління в країні. Це фактично підхід до демократизації відносин, принципів, підходів, способів, методів, технологій, засобів, інструментів, важелів впливу, прийомів, отримання та надання інформації безпосередньо у практиці державного управління. Оскільки в основі демократизації завжди знаходиться людина, то у випадку державного управління, в першу чергу, необхідно забезпечити надання демократичного характеру державній службі. Така робота як відомо проводиться, але її, на нашу

думку, гальмує незавершеність формування самої системи державної влади, проблема ситуативності прояву демократичного характеру сучасного політичного управління.

Визначення завдань та вибір відповідних механізмів демократизації державного управління конкретизується за ситуацією у часі та просторі дій (система та окремі органи державної влади; їх взаємодія між собою, з системою органів місцевого самоврядування, з організаціями громадянського суспільства, з громадянами; система надання послуг тощо).

Для здійснення та підвищення дієвості управління демократизацією державного управління необхідне задіяння зворотного зв'язку, тобто утворення відповідного базового циклу (рис. 2.5).

Рис. 2.5. Базовий цикл демократизації державного управлінн.

Такий цикл передбачає: виявлення ознак демократизації, фіксація стану наявності демократичних змін, оцінювання стану демократизації, а також корекцію процесу демократизації державного управління.

На особливу увагу заслуговує процес оцінювання стану демократизації, оскільки для цього він потребує визначення відповідних критеріїв, що є надто важливим але й складним завданням.

Тоді набуває доцільності організація процесу моніторингу стану демократизації суспільства, зокрема, державного управління.

2.2. Системні чинники демократизації країни як засади формування механізмів державного управління

Розглядаючи «системні чинники» демократизації країни, автор, насамперед, передбачає виділення системи основних напрямів та сфер демократизації життя країни. Безумовно, демократизації потребують всі сфери, галузі, процеси та явища у суспільстві. Але, відомо, що неможливо вирішувати зразу все. Мають бути певні послідовність, концепція і відповідна стратегія поступової й безперервної демократизації суспільства, починаючи з виділення ключових напрямів та сфер, визначення етапів та пріоритетних цілей на кожному з них. Саме поняття демократизації залишає можливість його широкого тлумачення, оскільки, по мірі розвитку суспільства, воно набуває нових рис.

В даній роботі виділені та узагальнені основні, на нашу думку, напрями демократизації суспільства, які фактично охоплюють майже всі сфери суспільного життя країни. Й це зрозуміло, оскільки демократизація є процесом комплексним, системним, безперервним. Серед виділених основних напрямів такі: демократизація політичної сфери, демократизація економічної сфери, демократизація соціальної сфери, демократизація гуманітарної сфери, демократизація екологічної сфери, демократизація військової сфери, демократизація державного управління, демократизація місцевого самоврядування. Розбудовуючи інституційні та правові засади демократизації суспільства, необхідно зразу передбачити й механізми самовідтворювання та самозахисту демократії, що знайшло відображення у цих напрямках.

Зазначимо, що напрями демократизації країни – це визначені шляхи

її демократичного становлення та забезпечення при цьому досягнення певних цілей, тобто очікуваних результатів переходу до демократичних відносин та процесів у суспільному житті і діяльності, причому в певні терміни. До таких цілей, й це є особливістю постановки завдань демократизації, насамперед, слід віднести створення її передумов. У свою чергу, реалізація цих цілей забезпечується певними суспільними й, зокрема, державними, механізмами. Відтак, виділені напрями демократизації дозволяють говорити й про комплекс відповідних демократичних механізмів державного управління, що забезпечують вирішення масштабного, комплексного завдання створення відповідних умов та забезпечення переходу до стану демократичної європейської держави.

Для кожного з зазначених напрямів демократизації також притаманні системні чинники, до яких можна віднести передумови (їх зміст, сутність, а також причини та/або обставини виникнення) та завдання демократизації. Безумовно, ці системні чинники змінюються у часі та відповідають певній ситуації, що склалася. Відтак, необхідно їх відслідковувати (моніторити) та враховувати при формуванні політичних і програмних рішень. Таким чином, можна говорити про ієрархічну систему чинників демократизації (напрямів, умов, завдань), що постійно знаходиться у динаміці змін.

У роботі виявлені системні чинники, притаманні основним напрямам демократизації країни (див. табл. 2.1 – 2.9).

Вони отримані з урахуванням аналізу численних наукових праць (див. [6 - 22]). Зокрема, у табл. 2.1 наведено системні політичні чинники демократизації країни, у табл. 2.2 – економічні, у табл. 2.3 – соціальні, у табл. 2.4 – гуманітарні, у табл. 2.5 – екологічні, у табл. 2.6 – військові, у табл. 2.7 – державно-управлінські, у табл. 2.8 – самоврядні, а у табл. 2.9 – самовідтворювальні чинники демократизації країни.

Таблиця 2.1.

Системні політичні чинники демократизації країни [110, 140, 156]

№ з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	приклад демократичних країн	демократичні країни за економічними показниками значно випереджають інші країни активна участь у політиці, здатність правити і підкорятися закону, рішенням	запозичення досвіду, отримання допомоги демократичних країн
2	громадянська політична культура	суспільний плюралізм, цінування права людини, її свободи, відповідальності, здатності до самообмежень і компромісів	формування громадянської політичної культури
3	відповідальність політичних еліт та лідерів	відповідальність за наслідки владної та політичної діяльності для країни	встановлення відповідальності політичних еліт
4	розвиненість загальносуспільних комунікацій	поширеність газет, радіо, телебачення, Інтернету	створення умов для розвитку незалежних ЗМІ
5	довіра до основних політичних інститутів	за умови відсутності такої довіри не буде підтримки їх діяльності	створення відповідних умов
6	розвинене громадянське суспільство	організації громадянського суспільства допомагають людям впливати на прийняття рішень владою	розвиток громадянського суспільства

Як зазначають автори роботи [140], перехід до демократії можливий і найбільш імовірний в індустріально розвинених країнах з ринковою економікою, згладженими соціальною нерівністю й невисокою конфліктністю, численним середнім класом і впливовою ринковою буржуазією, плюралістичною соціальною структурою.

Таблиця 2.2.

Системні економічні чинники демократизації країни [1, 22, 36, 44, 54, 89, 110,140]

№ з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	ринкова, конкурентна економіка	перешкоджає концентрації економічної й політичної влади в руках однієї із груп суспільства або партійно-державного апарата	перехід до ринкової економіки; розвиток внутрішнього ринку і конкурентної буржуазії; гарантування захисту та реалізації прав власності, забезпечення рівноправності суб'єктів господарювання
2	високий ступінь урбанізації	жителі великих міст більше підготовлені до демократії, ніж сільське населення	прискорення індустріального розвитку
3	наявність численного впливового середнього класу	високий рівень освіти, розвиток самосвідомості, почуття власної гідності, компетентність політичних суджень і активність, найбільша зацікавленість у демократії	збільшення середнього класу
4	поліпшення підприємницького та інвестиційного середовища	загострення конкурентної боротьби на світових ринках змушує робити це у межах економічних союзів	становлення потужного нацкапіталу як основи національної макроекономічної стабільності та конкурентоспроможності

Продовження таблиці 2.2

5	лібералізація економічної політики	тіньові доходи і капітали не працюють на розвиток держави, сприяють корупції	прозоре законодавство та верховенство права
6	демонополізація та де бюрократизація економіки		участь різних суб'єктів власності та громадянського суспільства у проведенні економічних перетворень
7	високий рівень економічного розвитку	економіка розвивається, коли велика частка населення має власність	інноваційна соціально-орієнтована модель економічного розвитку
8	економічна інтеграція	наявність такої тенденції в розвинених країнах світу, обумовленої економічною та соціальною доцільністю	політика інтеграції до ЄС
9	детінізація економіки	-//-	м'яка детінізація із залученням тіньових капіталів та грошових коштів до легальної сфери економіки
10	розосередження власності	продуктивність праці на таких підприємствах вище, така тенденція спостерігається в розвинених країнах	перехід від монополії, антимонопольна діяльність
11	участь працівників в управлінні підприємствами	швидко набуває поширення, оскільки обумовлена прагненням громадян до більшої соціальної відповідальності, згуртованості, справдливості	розвиток системи участі працівників в управлінні підприємствами
12	підвищення ролі та оцінки праці	-//-	зростання частки собівартості праці
13	поширення народних підприємств	-//-	підтримка народних підприємств

Продовження таблиці 2.2

14	поширення агрокооперативів	-//-	сприяння розвитку агрокооперативів
15	економіка солідарності	-//-	активне залучення населення до процесу прийняття рішень, створення спеціальних структур: громадянські суди, форуми, консенсусні конференції тощо

І, навпаки, у державах з більшою кількістю малозабезпечених людей, поляризацією в розподілі доходів і майна й, як наслідок, з гострими соціальними конфліктами демократія не буде ефективною й життєстійкою. Відтак, найбільш суттєвими напрямками подальших дій з демократизації країни мають бути:

- суттєве підняття рівня життя широких мас населення;
- збільшення середнього класу;
- згладжування соціальної нерівності;
- зменшення суспільної конфліктності;
- формування плюралістичної соціальної структури;
- становлення впливової ринкової буржуазії.

У постіндустріальному суспільстві демократизація культури сприяє росту різноманіття людської активності, пов'язаного з індивідуальною свободою особи, й створює умови для найбільш ефективного використання інформації як головного соціального, економічного, політичного й культурного ресурсу [15].

Таблиця 2.3.

Системні соціальні чинники демократизації країни [1, 22, 36, 54, 140]

№ з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	згладжування соціальної нерівності	поляризація соціальної нерівності породжує гострі політичні конфлікти	декомпозиція соціальної нерівності; суттєве підняття рівня життя широких верств населення
2	соціальний плюралізм	наявність класів, професійних, регіональних, релігійних, культурних, етнічних і інших груп, їх здатність до формування своїх груп інтересів, політичного плюралізму	забезпечення різноманіття соціального складу населення
3	вирішення соціальних завдань	розуміння важливості розвитку об'єктів соціальної сфери, захисту вразливих верств населення, забезпечення високого рівня охорони здоров'я тощо	розвиток соціальної інфраструктури
4	вдосконалення соціальної допомоги та захисту	обмеженість ресурсів та фінансові складнощі	адресність соціальної допомоги та захисту
5	зменшення соціальних наслідків безробіття	необхідність впевненості членів суспільства в майбутньому	створення нових робочих місць, збільшення допомоги по безробіттю

Політика "європейського виміру в освітній політиці" отримала новий розвиток у громадському вихованні, мета якого [93]:

- формування особистості громадянина;
- становлення професіонала європейського суспільства;
- виховання людини, що дотримується терпимості,

- плюралізму, що цінує культурну спадщину співтовариства;
- формування учасника процесу європейської інтеграції, що усвідомлює європейську подібність та втілює в собі "спадщину минулого, здійснення сьогодення, відображення майбутнього".

Таблиця 2.4.

Системні гуманітарні чинники демократизації країни [1, 35, 43, 72, 89, 136, 140, 182]

з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	"гуманізація" сфер суспільної діяльності	людський капітал є головною конкурентною перевагою країни в сучасному постіндустріальному суспільстві	розвиток людського капіталу нації
2	високий рівень освіти населення	неосвічена та невихована людина залишається поза політикою та демократією, є об'єктом маніпулювання з боку влади або інших політичних сил	демократизація освітньої системи
3	дотримання прав людини та громадянина	демократія є гарантом людського розвитку та гідності; захисту соціально незахищених груп людей	забезпечення дотримання прав людини та громадянина
4	загальнонаціональні духовно-ідеологічні засади	інакше країна не досягне політичних, економічних, соціальних та інших успіхів	формування системи цінностей; відродження високої духовності
5	пріоритет уму над силою	необхідність підвищення суспільно-економічної активності найбільш здібної частини суспільства	визнання вирішальної ролі інтелектуальної вартості

Продовження таблиці 2.4

6	покращення системи освіти	перехід до громадсько-державної системи освіти; забезпечення її доступності; децентралізація управління нею; її муніципалізація; автономізація освітніх закладів; демократизація відносин в них	реформування системи освіти
7	діалог культур	глобалізація демократії, процеси політичної, економічної та культурної інтеграції, інтерналізація вищої освіти	створення умов безпосереднього доступу до європейської культури

Безумовно ця політика має реалізовуватися й в Україні, яка визначила своїми ключовими, стратегічними намірами повноцінне входження до європейських структур. При цьому особливу увагу слід приділити роботі з молоддю, формуванню у неї європейських ціннісних настанов, бажання, можливості й вміння їх реалізовувати.

Таблиця 2.5.

Системні екологічні чинники демократизації країни [1, 36, 137]

№ з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	стійкий розвиток	баланс екологічної, економічної та соціальної сфер, врахування політичних, етичних і культурних аспектів	забезпечення стійкого розвитку
2	громадське екологічне управління	підготовка та реалізація екологічно обумовлених рішень, що мають велике значення для населення	участь громадян в громадських колегіях, експертизах, контролі
3	високий рівень екологічної культури	має важливе значення за умови чиннику безприбутковості реалізації численних завдань стійкого розвитку	екологізація освіти та виховання

Стійкий (стійкий) розвиток людської цивілізації може привести нас

до такої форми соціальної організації, що забезпечує кожному свободу вибору між альтернативними формами споживання, праці, економії й використання вільного часу, що перебувають у гармонії з людським і природним середовищем [136].

Таблиця 2.6.

Системні військові чинники демократизації країни [83, 93, 115]

№ з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	цивільний контроль	політика управління збройними силами перебуває під контролем Президента України	створення системи дієвого цивільного контролю за збройними силами
2	військова дисципліна	це один з принципів військової демократії	забезпечення дотримання військової дисципліни в рамках закону
3	гуманізація військової діяльності	необхідність розуміння сутності соціального управління у військових колективах	розвиток інститутів військової громадськості, діяльність рад офіцерів та рад сержантів, відродження високої духовності, демократизація міжособистісних стосунків
4	формування правової свідомості та культури	побудова збройних сил за принципами Європейського Союзу та країн НАТО; формування правової свідомості та культури	забезпечення правового виховання

Таблиця 2.7.

Системні державно-управлінські чинники демократизації країни [1, 74, 144, 156]

№ з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	існування ефективної держави		відповідальність влади за наслідки управління
2	прозорість рішень	влада та управління мають бути відкритими та підзвітними перед суспільством	
3	демократичне управління	здійснюється колективно, на рівних умовах, вільно, відкрито та відповідально	
4	оновлення управлінської еліти	нинішня українська еліта ментально належить до радянської епохи, значною мірою сповідує її цінності	залучення талановитої молоді до управління
5	демократизація процесу прийняття рішень	необхідність вдосконалення існуючих стандартів і процедур виконавчої влади та проведення консультацій із заінтересованими сторонами	вдосконалення процедур та комунікації, сприяння ініціативам розроблення рішень “знизу – уверх”
6	високий рівень управлінської та правової культури	відсутність відповідних традицій, управлінської культури, достатніх навичок і прагнення щодо дотримання норм професійної етики	підняття рівня управлінської та правової культури
7	врахування громадської думки	недостатня увага до звернень громадян, інформації у ЗМІ, відсутність системи аналізу причин і умов, що породжують такі звернення	створення чіткої системи врахування громадської думки

Продовження таблиці 2.7

8	системність роботи органів влади	відсутність системності планування діяльності органів влади, підготовки нормативно-правових актів	налагодження чіткої взаємодії, плановості роботи органів влади
9	висока інституційна спроможність центральних органів виконавчої влади	недостатня інституційна спроможність міністерств, інших центральних органів виконавчої влади у питаннях розроблення та впровадження державної політики в поєднанні з успадкованою централізованою системою управління	розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади з повноваженнями Кабінету Міністрів
10	залучення громадян до управління державними справами	відсутність традицій та сталих механізмів щодо залучення громадян до управління державними справами низька активність інститутів громадянського суспільства	громадська участь у прийнятті державних рішень, розбудова інститутів громадянського суспільства
11	доступ до всіх проектів державних рішень	відсутність єдиного центру (ресурсу) для ознайомлення з проектами нетаємних урядових рішень призводить до ускладнень в координації цієї роботи	створення єдиного ресурсу проектів всіх державних рішень
12	демократичні управлінські технології	відсутність управлінських технологій залучення громадськості до управління державними справами, системних консультацій та комунікацій з нею, ефективної роботи громадських рад	формування демократичних управлінських технологій із використанням досвіду країн ЄС
13	демократизація державної служби	підвищення управлінської та правової культури, комунікативного рівня, знань і навичок, якості, результативності й ефективності роботи державних службовців	забезпечення демократизації державної служби

Таблиця 2.8.

Системні чинники демократизації місцевого самоврядування [1]

№ з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	розвиток місцевого самоврядування	в розвинених країнах прийнято вважати місцеве самоврядування основою народовладдя	реформування місцевого самоврядування
2	територіальний розвиток	необхідність створення економічних, соціальних та гуманітарних умов для територіальної демократизації	створення умов територіального розвитку, адміністративно-територіальна реформа
3	зміцнення фінансової бази	необхідність збільшення частки податкових надходжень, що залишається в органах місцевого самоврядування	зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування
4	розвиток самоорганізації населення	підвищення активності населення, його мобілізація на колективне вирішення повсякденних життєвих проблем територій	створення умов для розвитку самоорганізації населення
5	демократизація служби в органах місцевого самоврядування	підвищення управлінської та правової культури, комунікативного рівня, знань і навичок, якості, результативності й ефективності роботи посадових осіб місцевого самоврядування	становлення демократичної служби в органах місцевого самоврядування

Кожне з наведених у табл. 2.1 - 2.9 завдань, що є чинником демократизації, має комплексний характер і потребує структуризації.

Приклад такої структуризації наведено на рис. 2.6, де наведені складові чинники демократизації освітньої системи (дерево завдань).

Таблиця 2.9.

Системні самовідтворювальні чинники демократизації країни [110, 140]

№ з/п	Передумови демократизації		Завдання демократизації
	Сутність	Причини, обставини	
1	захист прав і свобод громадян	впевненість громадянина у дотриманні його прав і свобод, що заснована на довірі до державних інституцій	забезпечення умов і ресурсів гарантування захисту прав і свобод громадян, реформування судової системи
2	відчуття національної єдності та ідентичності	збереження єдності країни та наявності соборних цінностей, загальної ідентичності в свідомості еліт; формування відповідного суспільного консенсусу щодо шляхів розвитку	формування національної ідеї та єдиної політичної нації; вирішення етнонаціональних суперечностей, контроль націоналістичних рухів
3	масове усвідомлення населенням демократичних принципів	спроба гальмування демократичних змін внаслідок рудиментів радянського мислення у частки громадян	утвердження духу демократії в усіх сферах суспільного життя, відповідної ціннісної парадигми

В їх основу покладено ознаки освітньої системи, визначені відомим російським вченим О.Є. Лебедєвим [43], та додано блок «розвиток самоорганізації (громадські органи управління, наукове обґрунтування розвитку, підтримання високого рівня науково-педагогічних кадрів та якості освітнього процесу, діалог культур, врахування вітчизняного та зарубіжного досвіду, політика «європейського виміру в освітній політиці»)), який, на нашу думку, суттєво сприяє формуванню демократичного характеру освітньої системи.

Це стосується таких системних політичних чинників: запозичення досвіду, отримання допомоги демократичних країн; формування громадянської політичної культури; встановлення відповідальності полі-

тичних еліт; створення умов для розвитку незалежних ЗМІ; забезпечення суспільної та громадської довіри; розвиток громадянського суспільства.

Рис. 2.6. Складові чинники (дерево завдань) демократизації освітньої системи

Серед виділених системних економічних чинників такі: перехід до ринкової економіки; розвиток внутрішнього ринку і конкурентної буржуазії; гарантування захисту та реалізації прав власності, забезпечення рівноправності суб'єктів господарювання; прискорення індустріального розвитку; збільшення середнього класу; становлення потужного національного капіталу як основи національної макроекономічної стабільності та конкурентоспроможності; прозоре законодавство та верховенство права в економічній сфері; участь різних суб'єктів власності та громадянського суспільства у проведенні економічних перетворень; інноваційна соціально-

орієнтована модель економічного розвитку; політика інтеграції до ЄС; м'яка детінізація із залученням тіньових капіталів та грошових коштів до легальної сфери економіки; активна антимонопольна діяльність; розвиток системи участі працівників в управлінні підприємствами; зростання частки собівартості праці; підтримка народних підприємств; сприяння розвитку агрокооперативів; активне залучення населення до процесу прийняття рішень, створення спеціальних структур: громадянські суди, форуми, консенсусні конференції тощо.

Серед виділених системних соціальних чинників такі: декомпозиція соціальної нерівності; суттєве підняття рівня життя широких верств населення; забезпечення різноманіття соціального складу населення; розвиток соціальної інфраструктури; адресність соціальної допомоги та захисту; створення нових робочих місць, збільшення допомоги по безробіттю. Серед виділених системних гуманітарних чинників такі: розвиток людського капіталу нації; демократизація освітньої системи; забезпечення дотримання прав людини та громадянина; формування системи цінностей; відродження високої духовності; визнання вирішальної ролі інтелектуальної вартості; реформування системи освіти; створення умов безпосереднього доступу до європейської культури.

Серед виділених системних екологічних чинників такі: забезпечення стійкого розвитку; участь громадян в громадських колегіях, комісіях, експертизах, контролі; екологізація освіти та виховання. Серед виділених системних військових чинників такі: розвиток інститутів військової громадськості, діяльність рад офіцерів та рад сержантів, відродження високої духовності, демократизація міжособистісних стосунків; створення системи дієвого цивільного контролю за збройними силами; забезпечення правового виховання; забезпечення дотримання військової дисципліни в рамках закону.

Серед виділених системних державно-управлінських чинників такі:

відповідальність влади за наслідки управління країною; забезпечення прозорості владних рішень; керування за принципами колективності, рівних умов, вільної участі, відкритості та відповідальності; залучення талановитої молоді до управління; вдосконалення процедур та комунікації, сприяння ініціативам розроблення рішень “знизу – уверх”; підняття рівня управлінської та правової культури; створення чіткої системи врахування громадської думки; налагодження чіткої взаємодії, плановості та системності роботи органів влади; розмежування повноважень центральних органів виконавчої влади з повноваженнями Кабінету Міністрів; створення системи громадської участі у прийнятті державних рішень, розбудова інститутів громадянського суспільства; створення єдиного ресурсу проектів всіх державних рішень; формування демократичних управлінських технологій із використанням досвіду країн ЄС; забезпечення демократизації державної служби.

Серед виділених системних самоврядних чинників такі: реформування місцевого самоврядування; створення умов територіального розвитку, адміністративно-територіальна реформа; зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування; створення умов для розвитку самоорганізації населення; становлення демократичної служби в органах місцевого самоврядування. Серед виділених системних самовідтворювальних чинників такі: забезпечення умов і ресурсів гарантування захисту прав і свобод громадян, реформування судової системи; формування національної ідеї та єдиної політичної нації; вирішення етнонаціональних суперечностей, контроль націоналістичних рухів; утвердження духу демократії в усіх сферах суспільного життя, відповідної ціннісної парадигми. Кожне з наведених завдань може бути структуроване у вигляді дерева завдань.

2.3. Підходи, принципи та засоби забезпечення демократичного характеру державного управління

Україна за своєю Конституцією є незалежною, суверенною, демократичною, правовою, соціальною державою. Аналізуючи велику кількість досліджень, присвячених демократизації, можна переконатися, щоб відповідати цій місії ще необхідно багато зробити. Особливо важливо вселити дух демократії в українське суспільство, зробити його громадянським. Велика роль при цьому відводиться сучасному державному управлінню, яке разом з політиками має бути провідником демократії в Україні. У зв'язку з цим постає питання, як забезпечити демократичний характер самого державного управління.

Звернемося до відомих базових підходів (поділ влади, народовладдя, виборність й змінюваність вищих посадових осіб, підзвітність інститутів виконавчої влади) та принципів (верховенство закону, політичний плюралізм, інклюзивність - участь населення, транспарентність - прозорість, партисипативність - залучення громадян та організацій до процесу планування та прийняття рішень органами влади та управління, незалежність засобів масової інформації) забезпечення демократичності державного управління [157].

Будь який з зазначених підходів та принципів забезпечення демократичності державного управління може зустрічати серйозні перешкоди у практиці його реалізації, що ми зараз й спостерігаємо в Україні. За заявленими благими намірами влади щодо демократизації країни, включаючи всі суспільно значимі процеси в ній, скривається тотальна корупція країни на рівні ціннісного звикання населення до неї як об'єктивно існуючого, природного суспільного явища. На рівні поділу влади відбуваються спроби конституційних змін його принципів та балансу гілок влади шляхом пристосування під інтереси окремих

впливових політичних сил країни. Робляться спроби порушити систему народовладдя, виборності й змінюваності вищих посадових осіб, зокрема, відсторонити народ від прямого вибору президента країни, змінити виборче законодавство, терміни та регламенти виборчого процесу напередодні виборів, знову ж під певні політичні інтереси. Під загрозою прозорість діяльності всієї виконавчої гілки влади внаслідок затримки публікації статистичних даних про основні показники економічного та соціального розвитку країни, що є своєрідною формою порушення підзвітності інститутів виконавчої влади.

Верховенство закону ставиться під сумнів, а відтак й порушується на вищих рівнях влади, що є фактично сигналом безкарності для всієї системи державного управління. Політичний плюралізм перетворився на лозунг з моменту втручання певними недалекоглядними політичними силами та політиками в свідомісно-ціннісне ментальне поле багатоетнічного народу України з його великим але різним історичним минулим (титульність нації на різних історичних періодах її існування, становлення і розвиток національної мови та мови міжетнічного спілкування, послаблення православ'я як національно інтегруючої релігії, необхідність врахування багатонаціональних традицій, героїка минулого, зокрема боротьби за незалежність, а не проти інших народів тощо). Українські ЗМІ, як державні, так і приватні, своєю політикою, включаючи змістовну та фінансову, спростовують принцип їх незалежності. Принципи інклюзивності, транспарентності, партисипативності погано працюють в умовах нерозвинутого громадянського суспільства й часто використовуються фактично для імітації демократичних змін.

В нашій країні довгий час все нав'язувалося та вирішувалося зверху. У результаті маємо: малочисельність та відірваність політичних партій від населення; слабкі профспілки, нездатні ефективно виконувати свою основну функцію - захист економічних прав та інтересів працівників; тотальний процес перерозподілу національних ресурсів та рекордне не

тільки для Європи, а й для світу розшарування населення за рівнем доходів; відсутність на цьому фоні дієвої системи турботи про майбутнє країни – її підростаюче покоління.

Залишилися невирішеними найбільш суттєві завдання демократизації країни, а саме: конституційне закріплення демократичних змін в контексті європейського вибору; завершення адміністративної реформи шляхом децентралізації публічного управління, виключення в ньому дублювання на всіх рівнях управління, підвищення ефективності та дієвості державної служби; законодавче закріплення значно більших повноважень та можливостей місцевого самоврядування відповідно до Європейської Хартії місцевого самоврядування; підвищення рівня довіри населення до влади на всіх її рівнях; організація дієвої, стратегічно вивіреної, поступової, впевненої боротьби з корупцією, починаючи з верхніх ешелонів влади та всіх тих органів і служб, у функції яких це входить (наприклад, спочатку шляхом певних попереджуючих амністій).

Політична нестабільність в країні відображається й на ситуації у державному управлінні, яка далека від бажаної. Як було зазначено у Білій книзі «Демократизація процесу ухвалення рішень» (2006 рік), наявна система ухвалення рішень малозрозуміла для громадян і неефективна з погляду задоволення їхніх потреб, що зумовлює зростання недовіри населення до вітчизняних державних інституцій. Відсутність подальших кроків, спрямованих на демократизацію процесу ухвалення рішень, продовження домінування тактичних або локальних підходів до вирішення найважливіших питань розвитку країни над стратегічними може призвести до поглиблення негативних процесів у суспільстві, повної втрати довіри громадян України і світової спільноти до здатності державних інститутів країни адекватно реагувати на потреби і виклики часу [21].

Що ж принципово відрізняє наш шлях демократизації країни та суспільства від, наприклад, такого бажаного європейського. На нашу

думку, насамперед, це саме рівень загальної культури, в тому числі й політичної, та відсутність дієвого контролю за дотриманням норм демократичного суспільства. Особливо важливим, на нашу думку, й безумовно притаманним європейській культурі є забезпечення демократичного характеру всіх суспільних змін.

Самі по собі визначення та прийняття до реалізації базових підходів та принципів забезпечення демократичності державного управління, й це підтверджується досвідом України, ще не гарантують відповідного результату. Саме тому серед суттєвих підходів забезпечення демократичності державного управління необхідно передбачити ще один – забезпечення його демократичного характеру, що, в першу чергу, стосується всіх тих підходів до демократизації, що були розглянуті вище [153, 157]. Демократичний характер є тією якісною ознакою, що відрізняє процеси справжнього забезпечення демократії в державному управлінні в її сучасному широкому розумінні від процесів декларативної демократії. В цьому й проявляється сутність підходу забезпечення демократичного характеру.

Для розкриття поняття «демократичний характер» звернемося за аналогією до поняття «характер», як його трактують у психології, але поширюючи його з особистості на соціальні групи (суспільство, соціум) та суспільні процеси за їх участю. Тоді «демократичний характер» державного управління можна розглядати як якість його суб'єктів, процесів та впливів управління, що узагальнює їх найбільш виражені, істотні і стійкі властивості щодо забезпечення демократичних змін. При цьому слід зауважити, що «демократичний характер» державного управління не є застиглим назавжди змістом, оскільки він може формуватися та змінюватися в процесі суспільних змін.

Залишається визначити найбільш виражені, істотні і стійкі властивості щодо забезпечення демократичних змін. Аналіз наукової літератури та дослідження авторів показують, що до них можна віднести:

конкурентність; антикорупційність; дебіюрократизацію; демократичну модернізацію; громадський контроль; контроль дотримання демократичних змін; соціальне партнерство; розвиток самоорганізаційних засад; культуру демократії; взаємовідповідальність; гуманізацію; компромісність; взаємодопомога; справедливість; дотримання норм професійної етики; підвищення рівня життя; електронну демократію, доступність інформації [12, 28, 32, 46-48, 52, 68, 82, 87, 104, 125, 144, 146, 166, 173, 179, 200, 210].

Конкурентність. Позитивним можна визнати те, що приватизація й ринок дозволили зробити державне управління й суспільний сектор більше чутливими до економічної кон'юнктури, конкурентоспроможними й ощадливими [125]. Конкурентність породжує змагальність, сприяє новому, інноваційному в усіх сферах суспільного життя. Важливе її значення не тільки в економічному, а й в політичному житті країни, формуванні політичних партій, громадських рухів.

Антикорупційність. Це одна з основних та найбільш бажаних властивостей демократичного характеру державного управління. Демократизація, відкритість влади, прозорість і зрозумілість для населення державних рішень, діяльності управлінського апарата, розвиток цивільного суспільства є найважливішими важелями подолання корупції [46, 82]. Корупція у разі слабкого, декларованого протистояння їй врешті підриває довіру населення до влади, віру населення у можливість чесним шляхом суттєво покращити свій добробут.

Громадський контроль. Встановлення системи громадського контролю за діяльністю органів державної влади необхідне з метою забезпечення ефективного врахування громадської думки в процесі прийняття та реалізації державної політики [47]. Це є дуже важливим для забезпечення постійної участі громадян у суспільних процесах, що досягається через інформування, участь, можливість оспорювати рішення

обраних представників, а також через прозорий і підзвітний процес ухвалення рішень (все те, що називається належним врядуванням). Там, де громадяни відчужені від демократичних процесів, електоральна участь знижується і виникають серйозні ризики для ефективного функціонування демократії. Тому ефективно функціонуюча демократія повинна створити громадський простір для висловлення різноманітності думок, поглядів і потреб тих, хто не є достатньо представленим через формалізовані представницькі структури [28]. Необхідно послідовно і систематично проводити облік громадської думки. Важливим моментом є також те, що між обліком і використанням не повинно бути великих часових інтервалів, інакше може відбутися процес небажаної «емансипації» громадської думки від її носія [52].

Контроль дотримання демократичних змін. На думку, В.М.Мартиненка, такий контроль має здійснюватись відповідним (державно-громадським) інститутом, який би при цьому не лише контролював даний процес, а й приймав активну дієву участь в управлінні ним. Даний інститут має контролювати діяльність чиновників на всіх рівнях системи державного управління як з боку держави (згори), так і з боку громадськості (знизу), що відповідає внутрішній природі суб'єкт-суб'єктної взаємодії між державою і суспільством в умовах демократизації механізмів державного управління [104]. Ця пропозиція є альтернативою чинній в країні й не дуже ефективній системі громадського контролю, яку можна віднести до м'якого контролю (громадські ради, обговорення, участь у робочих групах з підготовки документів тощо).

Дебюрократизація. Як писав Аристотель, будь-які правильні форми правління мають тенденцію вироджуватися й спотворюватися, немов відбиття в кривому дзеркалі. Таким “кривим дзеркалом”, перекрученим перетворенням раціональної бюрократичної організації, і є бюрократизм. Об'єктивною основою переродження раціональної бюрократії є її органічний антидемократизм. Він виникає з монополії чиновника на

компетентність, що залишає за “простими” людьми лише роль прохачів, ходаків [120]. В процесі державотворення за відсутності дієвих інститутів громадянського суспільства починають прогресувати бюрократичні негативні тенденції. Ліквідувати їх можна лише за умов розвитку процесів демократизації механізмів державного управління [104]. Як сучасний засіб подолання цього явища пропонується введення в державному та муніципальному управлінні системи «одного вікна», створення спеціальних центрів з її реалізації.

Демократична модернізація. Демократична модернізація одна із серйозних тенденцій нашого часу, що пробиває собі дорогу в життя, долаючи традиційність, консерватизм і тоталітаризм. Доля демократії залежить від дебюрократизації демократії, подолання формальності її інститутів, залучення людей в інституціональну діяльність, всебічний розвиток самоуправлінських починань у суспільстві [173]. Це інтегрована риса демократичного характеру. Вона проявляється там, де керівники державних установ та організацій, органів місцевого самоврядування як кажуть «на місці». Там, де відбувається активна плідна діяльність по демократичній реформації управлінсько-владних відносин, демократизації інституцій, пошук нового, впровадження управлінських інновацій, демократизація кадрової політики та велика увага до її реалізації, де не формально ставляться до протидії корупції, де людина праці відчуває повагу до себе та того, що вона робить.

Соціальне партнерство. Для представників суспільства (профспілок й об'єднань роботодавців) взаємодія з державою за принципами соціального партнерства слугує важливим елементом їх власного демократичного розвитку й організаційного зміцнення як інститутів реалізації громадської та політичної активності своїх членів. Взаємний вплив об'єднань роботодавців і профспілок у системі соціального партнерства сприяє формуванню необхідної для демократичного розвитку взаємної терпимості

та громадянської відповідальності, а вплив профспілок і влади на роботодавців сприяє формуванню соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством [47]. Дієвими шляхами вирішення завдання налагодження партнерських взаємин між органами державної влади та широкими верствами громадськості стануть законодавче врегулювання механізмів взаємодії державних інститутів з громадськими організаціями, чітка формалізація і дієвість процедури впливу громадян на обраних ними депутатів усіх рівнів, реальне забезпечення пріоритетності для держави, її органів та посадових осіб усіх рангів прав і свобод громадян [87]. За результатами дії Програми "Демократизація України: програма малих проектів" на питання "Що дає партнерство?", були дані такі відповіді: нові погляди на старі проблеми від "боротьби з бідністю" до "сприяння розвитку і новим можливостям"; подолання соціального виключення, голос кожного має право бути почутим; краще порозуміння між секторами; нові моделі та ініціативи; вибір рішень, які найбільше відповідають місцевим умовам; активні, небайдужі громади, здатні вирішувати свої проблеми самостійно; відповідальну владу та владу, яку розуміють; врахування проблем і можливостей; відвернення конфліктів; плюралізм у підходах; ефективне використання ресурсів; нарощування суспільного капіталу; життєздатність досягнутих результатів і змін [28].

Розвиток самоорганізаційних засад. Демократична правова держава може вирішувати основні завдання лише за наявності розвиненої системи самоврядування. Цей процес пов'язується з ретрансформацією держави з інструменту авторитарного управління у громадянське суспільство як демократичну форму добровільної самоорганізації людської взаємодії. Дієво сприяти цьому може демократизація механізмів державного управління, підґрунтя якої закладається на рівні органів самоорганізації населення територіальних громад і системного формування та розвитку на їхній основі органів місцевого самоврядування, регіонального і державного управління [36, 104]. Процеси самоорганізації притаманні всім

рівням суспільного управління, мають об'єктивний характер й, якщо не заважати їм, а їх підтримувати з боку влади, можуть призвести до суттєвого покращення діяльності самих органів влади та управління, а також, що особливо важливе, життя населення.

Культура демократії. Вважається, що демократія неможлива без розвиненої культури демократії громадян. Необхідно розвивати громадянськість людей, їхню здатність, уміння й навички діяльності як громадян, що несуть відповідальність за свій вибір, активно реалізують свої громадянські права та обов'язки, контролюють свою державу [173]. Одним з основних джерел формування та одночасно складових культури демократії громадян є політична культура. Політична культура являє собою кодекс поведінки громадян, зумовлений їхніми ціннісними уявленнями про політичні явища та формує стиль їхньої поведінки як суб'єкта й об'єкта політичної влади [200]. Вона виконує кілька важливих функцій (прогностичну, нормативно-регулюючу, комунікативну) й надає певне спрямування політичному процесу, виявляє вплив на формування і діяльність політичних інститутів, зумовлює поведінку різноманітних соціальних груп, сприяє появі і сприйманню нового в суспільстві, налагодженому і стабільному функціонуванню політичної системи, забезпечує спадкоємність у суспільному розвитку [179]. Аналогічні функції, але такі, що проявляються у системі та процесах державного управління й місцевого самоврядування, притаманні й іншому джерелу культури демократії, а саме управлінській культурі.

Взаємовідповідальність. Це усвідомлення органами виконавчої влади та інститутами спільної відповідальності за рівень їх взаємодії [146]. В системі влади не може бути безвідповідальності. Якщо є її прояви, то не мешкаючи вони мають бути виправлені, а винні – сурово покарані. Взаємовідповідальність – це недопущення безвідповідальності у відносинах між різними структурами та інститутами влади. Кожна з них

реалізує визначені керівництвом країни політичні цілі в межах визначених в положеннях про них повноважень та зобов'язань. Часто це потребує спільних зусиль. За цих умов порушення взаємовідповідальності фактично означає зрив або затримання реалізації політичних цілей, порушення стратегічних планів розвитку країни, її різних сфер та галузей.

Гуманізація. Гуманістичні аспекти самої політики вимагають визнання потреби людини у демократії і свободі, права бути суб'єктом, а не тільки об'єктом політичних рішень і дій [68]. Гуманізація передбачає врахування інтересів людини при прийнятті урядових рішень. Наприклад, цей принцип покладено в основу кадрової політики Норвегії. Її урядові чиновники мають проводити у комунах форуми для вирішення проблем, що виникли, залучати громадян до участі в дебатах, привітати та підтримувати розвиток етичних та ціннісних аспектів суспільного життя [210]. В роботі [185] наголошується на гуманістичному вимірі у системі державного управління як її якості, за якої людина визнається найвищою соціальною цінністю, а забезпечення її прав і свобод, врахування ідей, поглядів, переконань, поваги до честі, гідності, турботи про її благо, різнобічний розвиток, про створення достойних людини умов суспільного життя визначає зміст і спрямованість цієї діяльності.

Компромісність. Передбачають орієнтацію на згоду та готовність жертвувати своїми інтересами [166, 210]. У будь-якій новій складній ситуації в політичному та державному управлінні, коли не має заздалегідь відомих шляхів її вирішення, скоріш за все, рішення буде компромісним. Компромісні рішення, як правило, не бувають найефективнішим, але їх перевагою є те, що вони все ж були досягнуті й можуть переходити до процесу їх реалізації. Компроміс, часто, є єдиним інструментом зближення поглядів та позицій різних політичних сил, владно-управлінської еліти.

Справедливість та забезпечення рівних можливостей. Всі громадяни мають можливість покращити свій добробут [166, 210]. Це, зокрема,

досягається створенням органами виконавчої влади однакових умов для діяльності інститутів, пов'язаної із захистом прав і свобод людини та громадянина, наданням соціальних послуг [146].

Дотримання норм професійної етики. В Зеленій книзі «Про демократизацію процесу прийняття рішень» та Білій книзі «Демократизація процесу ухвалення рішень», підготовлених Секретаріатом Кабінету Міністрів та головним управлінням державної служби України, серед найбільш типових проблем і перешкод, які заважають наблизитися до європейських стандартів у розробленні та прийнятті рішень і в кінцевому підсумку впливають на якість та ефективність прийнятих рішень, зазначена проблема відсутності в учасників процесу підготовки та прийняття рішень відповідних традицій, управлінської культури, достатніх навичок і прагнення щодо дотримання норм професійної етики [21, 144].

Підвищення рівня життя. Розвиток демократії принципово неможливий в умовах масової бідності, тому що її природа максимально відповідає природі благополучного суспільства середнього класу. Вона є інструментом забезпечення взаємин, як вважав ще А.Токвіль, “середніх” людей. В умовах незначності середнього класу вона не може забезпечити рівні можливості [173]. Принциповою позицією є утвердження середнього класу як основи стабільності та демократизації суспільства. Для класичного середнього класу визначальними є функції: а) основного економічного донора; б) носія демократизації суспільства; в) гаранта політичних та економічних свобод; д) платформи вертикальної мобільності суспільства. Пропорція 1 до 10 у доходах найменш і найбільш заможних верств населення вважається багатьма експертами межею стабільності суспільства. Далі цієї межі накопичується вибухова маса, яка веде до неодмінної соціально-політичної напруги та дестабілізації [32].

Електронна демократія, доступність інформації. Величезну роль у

розвитку демократії починають відігравати тенденції інформаційного суспільства, зокрема перетворення Інтернет у найважливіший інструмент демократичної комунікації, що приводить до формування специфічного різновиду громадської думки - електронної думки. Як наслідок, з'являються і розвиваються мережні взаємодії, мережні співтовариства, інтернетовські політичні партії та громадські організації, електронна влада і демократія. Відбувається поступове перетворення Інтернет у самостійну сутність, що міняє й заміняє соціум. Інтернет-демократія являє собою особливий вид електронної демократії, пов'язаний з можливістю користуватися інтелектуальними ресурсами [173].

Безумовно, виділені та розглянуті вище риси демократичного характеру державного управління не є повними та остаточними. Сукупність цих рис є відкритою системою, що перетерпіває змін разом із розвитком суспільства та державного управління кожної країни.

Представляє певний інтерес з'ясування місця і ролі цієї системи рис демократичного характеру державного управління в процесах державного управління. Для цього звернемося до рис. 2.7 і табл. 2.10, 2.11.

На рис. 2.7 показано, яким чином базові підходи і принципи демократизації та ознаки демократичного характеру проявляють себе в системі державного управління. В таблицях табл. 2.10 та табл. 2.11 позначка «х» – це позначка високого ступеню кореляції, який має бути між векторами \Rightarrow та \Downarrow в полях забезпечення реалізації та демократичного характеру універсальних механізмів державного управління. Останні були виділені дисертантом у розділі 1 даної роботи (п. 1.3). Якщо в певному процесі державного управління порушується система кореляції між зазначеними векторами, як це показано в табл. 2.10 та табл. 2.11, то, на нашу думку, має виникати питання, з яких причин та як цю ситуацію виправити. Такий метод оцінювання забезпечення реалізації та демократичного характеру універсальних механізмів державного

управління найпростіше застосовувати для з'ясування, насамперед, питання наявності зазначених кореляцій.

Виділені властивості (ознаки) демократичного характеру у сукупності з базовими принципами забезпечення демократичності державного управління можуть бути використані для оцінювання рівня демократичності структур, процесів, документів, насамперед владних. Наприклад, проведене нами оцінювання рівня демократичності Білої книги «Демократизація процесу ухвалення рішень», підготовленої під егідою Секретаріату Кабінету Міністрів України та Головного управління Державної служби України [21], викликає певні міркування. В ній не передбачені дії з врахування таких базових принципів забезпечення демократичності державного управління як політичний плюралізм, незалежність засобів масової інформації, а також з врахування таких властивостей демократичного характеру як конкурентність, антикорупційність, розвиток самоорганізаційних засад, гуманізація, компромісність, справедливість, підвищення рівня життя, доступність інформації. Тобто, й це зазначено в ній, Біла книга не є посібником для вирішення усіх проблем у сфері демократизації державної політики.

Іншим способом використання визначених ознак демократичного характеру для оцінювання рівня демократичності структур, процесів, документів є проведення експертних оцінок та соціологічних опитувань.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

3.1. Виділення пріоритетних напрямів демократизації суспільних відносин в Україні

Перейнявши державну владу демократичним шляхом від радянсько-номенклатурної державно-управлінської еліти, представники нової демократії в Україні досі дотримувалися переважно суто політичних механізмів демократичного реформування. Відтак, актуальною лишається проблема пошуку інших, зокрема, державно-управлінських, механізмів такого реформування.

У попередньому розділі на теоретичному рівні сформовано моделі демократичних змін в умовах транзитарної демократії, розглянуто системні чинники демократизації країни як засади формування механізмів державного управління, а також визначено принципи та засоби забезпечення демократичного характеру державного управління. Втім, неможливість практичної верифікації теоретичної моделі викликала потребу здійснити таку верифікацію методом експертних оцінок.

У якості експертів були залучені державні службовці (магістри державного управління – випускники Національної академії державного управління при Президенті України – 90 осіб) і науковці (науково-педагогічні працівники Національної академії державного управління при Президенті України та Національного інституту стратегічних досліджень – 10 осіб). Середній вік експертів становить 35 – 40 років. За статтю: 65 жінок і 35 чоловіків. Середній трудовий стаж експертів становить 15 – 20 років. Стаж державної служби – до 10 років. У переважній більшості – 8 ранг державної служби. Похибка узагальнення результатів опитування становить не більше 2 %.

Визначені у попередньому розділі актуальні на сучасному етапі

вітчизняного державотворчого процесу напрями демократизації суспільних відносин в Україні та системні чинники демократизації сучасної Української держави були укладені в таблиці й запропоновані експертам у вигляді анкети анонімного опитування (див. Додаток А). У цій же анкеті експертам було запропоновано здійснити оцінку ознак демократичного характеру державного управління в Україні та оцінку важливості цих ознак для набуття системою державного управління України дійсно демократичного характеру.

Найбільш актуальним, за оцінками експертів (71 бал), на момент опитування (2012 рік) був економічний напрям демократизації суспільних відносин (див. Табл. 3.1).

Таблиця. 3. 1

Напрями демократизації суспільних відносин в Україні, актуальні на сучасному етапі вітчизняного державотворчого процесу (max 100 балів)

напря́м	оці́нка
економічний	71
державно-управлінський	51
політичний	50
соціальний	27
самовідтворювальний	17
екологічний	15
самоврядний	12
гуманітарний	12
військовий	2

За останні роки понад 80 країн світу здійснили фундаментальні реформи з метою створення ринкової системи. Усі вони визнали, як основоположний факт економічного життя, що для досягнення процвітання та підвищення життєвого рівня неможливо обминути

створення ринкової системи, тісно взаємопов'язаної з усією світовою економікою. В усіх країнах є свої підходи, відмінні особливості ринкових відносин господарювання. Разом з тим, у всіх розвинутих ринкових моделях є спільні риси, до яких відносяться такі з них: наявність різноманітних форм власності; перевага вільних цін на товари і послуги; розвинута система вільної конкуренції; певна система державного регулювання економіки.

Україна має будувати таку модель ринкової економіки, яка найбільше відповідає особливостям нашого розвитку, структурі економіки, географічному положенню. Враховуючи те, що Україна має могутній індустриальний і науково-технічний потенціал, підготовлені кадри, нам недоцільно обирати модель ринкової економіки, в якій переважає дрібна приватна власність та економіка регулюється виключно ринковими законами.

Демократизація економіки включає:

- ліквідацію структур апарату примусового господарювання в економічній сфері;
- демонополізацію товарного і грошового обігу;
- декретування права власності;
- створення необхідних умов для конкуренції;
- кадрове забезпечення реформи.

Реформування економіки передбачає:

- створення надійного механізму управління грошово-кредитною системою;
- організаційно-господарське реформування економіки;
- створення ефективного механізму економічного стимулювання та регулювання підприємницької діяльності.

У межах основних стадій реформування та їх напрямів розробляються загальна і конкретні цільові програми. Наприклад, комплексна програма економічної реформи України повинна включати

такі напрями: фінансова політика, грошово-кредитна політика, лібералізація цін, зовнішньоекономічна політика, програма приватизації, інвестиційна політика, конверсія та структурна перебудова економіки тощо.

Навіть побіжний аналіз попереднього (економічного) напрямку демократизації показав визначну актуальність наступного в експертному рейтингу – державно-управлінського напрямку (51 бал).

Слідуючи цим напрямом, на думку В.М.Мартиненка, держава все більше втрачає властивості абсолютного суб'єкта прямого впливу на суспільство і, відповідно до цієї втрати, набуває властивостей об'єкта; суспільство, навпаки, – все більше втрачає властивості абсолютного об'єкта впливу з боку держави і, відповідно до цієї втрати, набуває властивостей активного суб'єкта зворотного впливу на державу. Такі зміни характеризують входження держави і суспільства у біфуркаційний період їх суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Урівноваження держави та суспільства з точки зору їх функціональних властивостей як суб'єктів взаємного впливу свідчить про досягнення точки біфуркацій, за якою або настає період демократичного розвитку громадянського суспільства, або держава повертається до авторитарних форм і методів правління. Усе залежить від того, яким інституціям буде віддаватись перевага в організації суспільної життєдіяльності громадян – офіційним (державним) чи неофіційним (громадським, суспільним). Пріоритетність офіційних інституцій консервує суб'єкт-об'єктні відносини між державою і суспільством, неофіційних – надає їм суб'єкт-суб'єктного характеру і стимулює до розвитку процеси соціальної самоорганізації громадян [104].

Отже, перехід від авторитарної форми державного правління до демократичної може здійснюватися за двома алгоритмами: 1) консервативний (стримуючий) – базується на авторитарних принципах суб'єкт-об'єктної людської взаємодії (залежності) і характеризується

повільними поступками держави перед суспільством; 2) інноваційний (випереджаючий) – базується на демократичних принципах суб'єкт-суб'єктної людської взаємодії і характеризується різким натиском створеної на цій основі системи місцевого самоврядування на державу, яка в силу цього втрачає свою авторитарну силу, а згодом і взагалі перетворюється в правовий інструмент управління в руках суспільства [104].

Перший шлях довший, супроводжується поглибленням суспільних трансформацій і не дає гарантій переходу до демократичної держави. Другий – історично коротший, якісно відмінний, супроводжується принципово іншим підходом до державного будівництва, характеризується розвитком місцевої демократії, яка виступає гарантією формування та розвитку демократичної держави і громадянського суспільства в цілому. Цей шлях дозволяє країні спрацювати “на випередження” і набути ні з чим незрівнянної синергетичної сили – соціального капіталу як рушійного потенціалу громадянського суспільства [104].

Не менш важливим є й політичний напрям (50 балів). Державно-політичне буття реалізується передусім в інституційній формі. З методологічного погляду важливо розмежувати особливості інституціоналізації у розвинених демократичних суспільствах та в тих, що здійснюють перехід до демократії. Як відомо, принципи реалізації демократії в усіх країнах світу мають спільні риси, але для більш виваженого теоретичного визначення особливостей інституціоналізації демократії аналіз необхідно здійснювати з урахуванням тієї стадії розвитку, на якій у даний час перебуває те чи інше суспільство.

Соціально-економічними передумовами політичної інституціоналізації є розвинена ринкова економіка, достатній рівень економічного розвитку та певний рівень добробуту населення. С. Ліпсет, який досліджував зв'язок між рівнем економічного розвитку держав та їхнім політичним устроєм, вважає, що демократизація залежить від багатьох чинників, але рівень

соціально-економічного розвитку є її основною та необхідною умовою [100].

Проте залежність демократизації від економічного чинника навряд чи є безпосередньою. Соціально-економічною передумовою представницької демократії є не самі по собі ринкові економіка та рівень економічного розвитку як такі, а зумовлене ними домінування в соціальній структурі так званого середнього класу.

Значна питома вага середнього класу в соціальній структурі й досить міцні економічні позиції малого та середнього бізнесу на ринку праці є необхідними умовами розвитку стабільних інститутів демократії. Втім, експерти помітно нижче оцінили вагу такого напрямку демократизації суспільних відносин, як соціальний розвиток (27 балів). На нашу думку, це є черговим свідченням, що за умов недостатньої розвиненості ринкових відносин і громадянського суспільства провідна роль в процесах демократизації належить механізмам державної політики та управління.

Активного суспільного життя як такого недостатньо для інституціалізації демократії. Отримавши владу, політичні партії посттоталітарного типу починають покладатися на адміністративну структуру держави, нехтуючи громадськими асоціаціями, які їх підтримували. Поміж тим, для успішного розвитку демократизації політичні партії мають вжити певних заходів із метою мобілізації та збереження підтримки серед народу. Зокрема, чітко формулювати політичні цілі, для здійснення яких вони прагнуть отримати владні повноваження.

Ще одним чинником інституціалізації демократії у традиційних суспільствах є формування відповідної політичної культури. Остання являє собою кодекс поведінки громадян, зумовлений їхніми ціннісними уявленнями про політичні явища та формує стиль їхньої поведінки як суб'єкта й об'єкта політичної влади [200].

Стосовно міжнародних аспектів розвитку інститутів демократії, то нині до них передусім потрібно віднести процеси глобалізації та розвиток інформатизації. Глобалізація має суперечливий вплив на розвиток демократичних інститутів. З одного боку, велика інформаційна прозорість світу, імперативи децентралізації й ринкової конкурентоспроможності прискорюють поширення демократичних цінностей та інститутів, чисельність формально демократичних держав на планеті зростає. Завдячуючи глобалізації, практично всі країни залучаються до міжнародних політичних процесів, до світових фінансових, технологічних, інформаційних потоків, що, в свою чергу, потребує збільшення «прозорості» кордонів між різними економічними й політичними системами, а також установами більш-менш спільних норм поведінки політичних та економічних суб'єктів, використання загальних «правил гри» на світовому ринку. Це значною мірою сприяє посиленню кризи авторитарних режимів у різних регіонах світу й у країнах, які належать до різних цивілізацій.

Дедалі збільшується у світі вплив транснаціональних та неурядових організацій, керівництво яких не формується за допомогою традиційних демократичних процедур.

Інститути демократії є політичними. Вони можуть бути офіційними організаціями, які належать до конституційної структури держави, або мати періодичне організаційне оформлення. Головні критерії їх оцінки - це якість функціонування, міра важливості як центрів прийняття рішень у сфері впливу, влади та політики.

Базовими для сучасної представницької демократії є шість основних інститутів, які необхідно розглядати комплексно, в їх взаємозв'язку. Вони такі: виборність посадових осіб; вільні та чесні вибори; свобода висловлювань; доступ до альтернативних джерел інформації; автономія асоціацій та загальні громадянські права. Вони дають можливість, з одного боку, систематизувати основні риси сучасної демократії, а, з другого, –

установити відмінність між демократичними та недемократичними політичними режимами, а також оцінити ступінь демократичного розвитку політичної системи в кожній окремо взятій країні на сучасному етапі розвитку демократії.

Кожний етап політичного розвитку є довготривалим та достатньо складним процесом, який не завжди доходить до свого логічного завершення. Перший етап інституціоналізації – це формування та становлення інституту; другий етап – це його «легітимізація», укорінення в суспільстві та суспільній думці, адаптація до традицій та норм; третій етап – це зростання його ефективності, певна «оптимізація». Проходження зазначених етапів інституціоналізації є доречним із погляду аналізу перетворень, що відбуваються в різних країнах. Концептуальне розмежування етапів розвитку демократії дає можливість позбутися елементів суб'єктивності та емоційності під час характеристики нинішнього стану політичних систем, а також адекватніше та теоретично точно визначити сутність тієї стадії розвитку, на якій вони нині перебувають.

Основним чинником інституціоналізації демократії у традиційних суспільствах є, передусім, чисельна перевага в соціальній структурі середнього класу. Його значна питома вага в соціальній структурі та достатньо прозорі економічні позиції малого й середнього бізнесу на ринку праці є необхідними умовами розвитку стабільних інститутів демократії.

Одним із важливих чинників успішної інституціоналізації демократії у традиційних суспільствах є легітимність інститутів, тобто розуміння значною частиною населення необхідності того або іншого інституту демократії та інформованості про його діяльність. Подолання кризи легітимності пов'язане з виконанням двох завдань. По-перше – це підвищення довіри до інститутів демократії, чого можна досягти шляхом поліпшення матеріального стану основних соціальних груп. Це, в свою

чергу, здійснюється через поетапне впровадження ринкових механізмів шляхом забезпечення високого рівня соціального захисту основних груп населення. По-друге – це створення механізму подолання соціокультурних суперечностей, для чого потрібно передусім визначити соціальні групи, які орієнтуються на цінності раціоналізму, ефективності або рівності.

Потім має бути створено порівняно однакові економічні можливості представникам різних соціокультурних орієнтацій через свободу вибору форм власності. Для найбільш соціально вразливих груп населення потрібно передбачити соціальні амортизатори у вигляді дотацій, нових робочих місць тощо. Найважливішим у механізмі подолання соціокультурних суперечностей є формування серединної культури, яка органічно поєднує на принципах поваги та діалогу традиційні й сучасні цінності.

3.2. Системні чинники демократизації сучасної Української держави

За визначеними експертами пріоритетами демократизації системи суспільних відносин, розглянемо найбільш вагомні системні чинники такої демократизації (див. Додаток Б, Табл. Б.1). Жоден із системних чинників не є самодостатнім для успішної демократизації. Але й в єдиному комплексі можуть бути виявлені чинники більш вагомні, отже – пріоритетні для їх впровадження.

Для економічної демократизації такими чинниками експерти вважають (див. Табл. 3.2): розвиток внутрішнього ринку і конкуренції (3,7 бали), прозоре законодавство в економічній сфері (3,61 бали) та, вірогідно як результат перших двох, зміцнення ринкової економіки (3,51 бали). Стан внутрішнього ринку є узагальнюючим індикатором розвитку економіки країни, оскільки від його розмірів та ефективності, зокрема, активності ділового середовища, відкритості та інтенсивності конкуренції,

орієнтованості на споживача, залежить продуктивність усіх секторів економіки та забезпечення рівноваги між попитом і пропозицією.

Таблиця 3.2.

Системні чинники економічної демократизації України

чинник	оцінка
розвиток внутрішнього ринку і конкуренції	3,7
прозоре законодавство в економічній сфері	3,61
зміцнення ринкової економіки	3,51
гарантування захисту та реалізації прав власності	3,4
збільшення середнього класу	3,35
становлення потужного національного капіталу	3,28
інноваційна соціальна модель економічного розвитку	3,25
активна антимонопольна діяльність	3,2
сприяння розвитку агропромислового комплексу	3,18
забезпечення рівноправності суб'єктів господарювання	3,1
політика інтеграції до ринку ЄС	3,1
детінізація капіталів	3,0
зростання частки собівартості праці	2,93
прискорення індустріального розвитку	2,92
підтримка народних підприємств	2,81
розвиток участі працівників в управлінні підприємствами	2,66

На внутрішньому ринку формується і використовується значна частина доходів домогосподарств та підприємств, задовольняється їх попит на вітчизняні та імпортовані товари і послуги, формуються ринкові чинники структурних зрушень в економіці. Обсяги, структура та ефективність внутрішнього ринку є визначальними факторами конкурентоспроможності національної економіки та забезпечення сталого економічного зростання.

Можливі два альтернативні варіанти розв'язання проблеми формування конкурентного внутрішнього ринку.

Перший варіант передбачає збалансування попиту і пропозиції, переважно, шляхом створення сприятливих умов для імпорту продукції. Часткове здійснення заходів за таким варіантом дало змогу послабити тенденцію до зростання інфляційних втрат валового внутрішнього продукту в економіці країни в умовах високих темпів зростання доходів населення у 2005-2006 роках. Водночас, подальша лібералізація існуючих умов для надходження імпорту на внутрішній ринок без посилення конкурентних позицій вітчизняних виробників призведе до збільшення від'ємного сальдо зовнішньоторговельного балансу у середньостроковій перспективі та стимулюватиме розвиток сировинного експорту.

Другий, більш перспективний варіант передбачає сприяння розвитку добросовісної конкуренції на внутрішньому ринку, створення умов для підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників і збільшення частки їх продукції у сукупній пропозиції на ринках та посилення ролі стратегічного маркетингу і балансових методів, що у довгостроковій перспективі дасть можливість:

- задовольнити попит суб'єктів внутрішнього ринку в товарах і послугах вітчизняного виробництва, а також зменшити рівень інфляційних втрат валового внутрішнього продукту;
- підтримати стабільне функціонування ринків і рівновагу попиту та пропозиції на них;
- збільшити обсяг випуску та експорту продукції з високими споживчими якостями та високою часткою доданої вартості;
- підвищити ефективність використання природних ресурсів [145].

В економічній сфері демократизація передбачає формування повноцінної інституційної структури ринкової економіки, гарантування захисту та реалізації прав власності, забезпечення рівноправності суб'єктів господарювання. Синхронно з демократизацією економічних відносин, на

основі політики лібералізації, мають бути запроваджене прозоре законодавство та утверджене верховенство права як в політичній, так і в економічній сферах. Успішна реалізація завдань соціально-економічного розвитку держави неможлива без формування відповідного суспільного консенсусу щодо перспектив економічного та соціального розвитку України. На цьому шляху необхідні суттєві кроки, насамперед, в частині руйнування державної "монополії" на прийняття рішень та залучення до цього процесу усіх соціальних партнерів, впровадження механізмів відповідальності держави за наслідки управління економікою, забезпечення участі суб'єктів громадянського суспільства у проведенні економічних перетворень.

Чисто ринкової економіки як основи економічної, та й не тільки економічної, сфери життєдіяльності суспільства не існує. Навіть на перших етапах розвитку ринкова економіка не існувала без втручання держави. Мінялися лише цілі, завдання, масштаби, форми цього втручання. У різні періоди економічного розвитку окремих, нині розвинених держав, мали місце «приливи» й «відливи» державного втручання в економіку, тобто ступінь втручання підсилювався або зменшувався. Ринок впливає на економічні, соціальні, міждержавні відносини, але не в змозі всі їх регулювати. Більш того, ринок не може підмінити собою всього механізму функціонування сучасного суспільства.

Хоча події останніх років показали, що ринковий фундаменталізм не збирається здавати свої позиції та намагається підкорити собі всі суспільні відносини та аспекти людської життєдіяльності, однак, якщо економіка повинна бути переважно ринковою, то суспільство не може бути таким. Навіть у самій економічній сфері не все підвладно ринковому механізму регулювання, тому що вона покликана вирішувати не тільки ті завдання, які забезпечують вигідне вкладення капіталу й приносять високий прибуток. У суспільстві існують верстви населення (діти, інваліди), які з

тих чи інших причин не можуть брати участь у виробничому процесі, не можуть займатися економічною самодіяльністю, а, отже, одержувати відповідні доходи для задоволення своїх потреб. Але суспільство, насамперед, держава, не може залишити цих людей напризволяще. Тому держава через свої економічні функції доповнює механізми ринкового регулювання і сприяє вирішенню гострих соціальних проблем.

Держава вдосконалює свої економічні функції залежно від тих завдань, які постають перед нею у змінному соціально-економічному середовищі. Особливо докорінно такі функції змінюються у період переходу від соціалістичної командно-адміністративної системи до капіталістичної ринкової економіки. Сам перехід характеризується якісними змінами у суспільстві, а тому й економічні функції держави потребують глибоких змін. При формуванні ринкових відносин наростає тенденція переважного використання економічних, а не адміністративних методів регулювання. Саме ринкове регулювання також збагачується новими формами. Товарний ринок доповнюється грошовим ринком, первинним і вторинним ринками цінних паперів та ін. Все це потребує глибокого вивчення і розробки наукових рекомендацій щодо ролі держави та її органів у трансформаційній економіці.

Держава виступає як власник й як споживач, як замовник й як покупець. Це, безперечно, свідчить, що у сучасному суспільстві та розвитку його економіки важливу роль відіграє держава, за якою закріплені певні економічні функції [194].

Створення сталої ринкової економіки зміцнить і політичні позиції молодой вітчизняної демократії. Пріоритетними системними чинниками політичної демократизації України експерти вважають (див. Табл. 3.3): створення умов для розвитку незалежних ЗМІ (3,42 бали), встановлення відповідальності політичних еліт (3,4 бали) та розвиток громадянського суспільства (3,3 бали).

Таблиця. 3.3.

Системні чинники політичної демократизації України

чинник	оцінка
створення умов для розвитку незалежних ЗМІ	3,42
встановлення відповідальності політичних еліт	3,4
розвиток громадянського суспільства	3,3
запозичення досвіду, отримання допомоги демократичних країн	3,27
формування громадянської політичної культури	3,25
забезпечення суспільної та громадської довіри	3,2

Проблеми функціонування засобів масової інформації в умовах сучасної демократії та завдання щодо розробки ефективної моделі взаємодії політичної та медіа-систем, яка б забезпечувала комунікативний дискурс у суспільстві, постали на порядок денний в усіх розвинутих країнах світу. Але особливо актуальним розуміння проблем впливу і взаємозв'язку функціонування системи ЗМІ з розвитком демократії виявляється для держав, що переживають період трансформації. Бо бурхливі процеси соціально-економічних перетворень відзначаються суперечливістю та ховають у собі небезпеки, які стали демократії навчилися завчасно бачити та вчатися долати за допомогою законів і моральних норм. Перед суспільствами, які тільки-но вступили на шлях демократичного розвитку, постає наріжне питання вивчення світового досвіду і розробки власних стандартів взаємодії політичної та медіа-систем.

Динамічні процеси, що відбуваються в Україні та характеризуються реформуванням політичної системи суспільства, активно впливають і на засоби масової інформації, докорінно змінюючи розуміння їхньої ролі та приводячи до все більшого ускладнення функцій. Неоднозначні зміни в

українському суспільстві віддзеркалюються також у суперечливому характері впливу ЗМІ на процеси демократизації.

Пріоритетними функціями, які визначають характер засобів масової інформації як чинника демократичного розвитку, постають в:

- продуктивному плані – критика та контроль, що забезпечують сенс їх функціонування по вісі “засоби”;
- репродуктивному плані – комунікації, що забезпечують сенс їх функціонування по вісі “цінності”.

Характер взаємовідносин у чотирикутнику “влада - засновник ЗМІ – мас-медіа – суспільство” свідчить, що в Україні поступово утверджується авторитарна модель взаємодії політичної та медіа-систем. Ознаки такої моделі вбачаються в тому, що:

- не дивлячись на велику загальну кількість найменувань, провідні ЗМІ суспільно-політичного спрямування належать державі, або знаходяться під впливом невеликої кількості фінансово-промислових груп, які є залежними від влади; влада продовжує використовувати протекціоністські заходи щодо підтримки власних або лояльних до неї ЗМІ;
- держава здійснює адміністративний тиск та пряме втручання у діяльність ЗМІ;
- більшість ЗМІ заангажовані, не надають повної та об’єктивної інформації про політиків та значущі політичні події, не забезпечують комунікаційного діалогу між населенням та владою, а є інструментом маргіналізації та управління масами в руках можновладців;
- такі функції як кореляція, артикуляція, соціалізація, критики та контролю, що визначають демократичний характер ЗМІ, спотворені на користь функціям обслуговування, реклами та розважання; наявна нерівність можливостей доступу до інформації між різними групами населення.

Нагальною потребою є створення в Україні умов для формування

соціально-відповідальної моделі взаємодії політичної та медіа-систем, яка відповідає потребам і політичній культурі суспільства та має сприяти його консолідації та демократизації. Для створення такої моделі необхідно:

- запровадити у життя демократичні механізми регуляції та саморегуляції мас-медіа;
- завершити роздержавлення ЗМІ шляхом створення громадського телебачення та радіомовлення, забезпечити суспільну підтримку вільної незалежної преси;
- здійснити демонополізацію мас-медіа, засобів їх доставки, трансляції та технічного забезпечення; сприяти прискореному розвитку мережі Інтернету [85].

Політична відповідальність може розглядатись і як форма, і як сутність політичних функцій та відносин, тобто як функціональний політичний інститут, в якому розкривається спрямованість політичної діяльності соціального суб'єкта, поряд, наприклад, з інститутом представництва чи референдуму. Як вважають інституціоналісти, політична спільність обумовлюється ефективністю політичних організацій і процедур у суспільстві. Ефективність, у свою чергу, залежить від підтримки суспільством організацій і процедур, від рівня їх інституціоналізації. Остання розуміється як процес, в якому організації та процедури набувають значимості та стабільності. Зрозуміло, що значимість і стабільність не можуть бути досягнуті без формування відповідних нормативно-ціннісних орієнтацій людей, які визначали б місце та роль кожного учасника політичного процесу, умови політичної дії та взаємодії суб'єктів, в тому числі їх політичну відповідальність [181].

Політична відповідальність – це глибоке усвідомлення суб'єктами політики життєво важливих інтересів політичної системи, самовіддана праця, спрямована на їх втілення на основі нагромадженого досвіду та передбачення можливих наслідків, що проявляється у здатності виробляти

якісну політику, приймати стратегічно вірні рішення, здійснювати їх з максимальною користю для загального блага.

Принцип відповідальності включає в себе такі риси:

- комплекс політико-юридичних норм, вимог, установок, які визначають відповідальність політичної еліти за свою діяльність;
- державні та суспільні інститути, які стимулюють та забезпечують відповідальну діяльність;
- система розвитку духовних мотивів, стимулів до сумлінного виконання обов'язків;
- здатність суспільства попереджувати безвідповідальність;
- відповідальна діяльність суб'єктів політики, яка дає ефективні результати на благо суспільства [162].

Отож, відповідальність можна розглядати як спосіб усвідомлення та сприйняття політичною елітою потреб політичної системи, які співвідносяться з інтересами суспільства, що реалізується в цілеспрямованій діяльності, спрямованій на модернізацію політичної системи.

Громадянське суспільство стає базисом демократичної держави лише за умови, що його інтереси та інтереси держави не протиставляються, а, як наголошує В. Шинкарук, становлять єдність протилежностей [197]. Демократична держава покликана розв'язувати суперечності між загальнодержавними інтересами та інтересами різних суб'єктів громадянського суспільства, і, навпаки, в процесі діяльності політичних партій, громадських об'єднань, засобів масової інформації, асоціацій тощо інтереси громадянського суспільства повинні трансформуватися в інтереси держави. Необхідність подібного теоретико-концептуального та практично-правового зв'язку між громадянським суспільством і державною владою зумовлюється тим, що навіть демократична держава не здатна постійно й адекватно відображати всю повноту суспільних інтересів. Тільки громадянське суспільство в особі самодіяльних

громадських організацій, партій, рухів може своєчасно виявляти назрілі потреби та ініціювати необхідні правові, політичні й державні зміни.

Демократія, як основа державного управління, набуває сили тільки там, де існує спільність інтересів та фундаментальних цінностей, які поділяються більшістю громадянського суспільства. Фактично меншість громадянського суспільства погоджується на тимчасове правління більшості не лише тому, що вона сподівається колись стати більшістю, а й тому, що певні загальні інтереси, права і свободи превалюють над вузько груповими. Саме це й робить демократичне парламентарське правління життєздатним, оскільки брак суспільної злагоди водночас змістовно заважає реалізації демократичних настанов і полегшує злочинно-корумпованим угрупованням використовувати нестабільну ситуацію для ведення політичної боротьби у своїх корисливих цілях.

Демократія починає занепадати тоді, коли розпадається єдність цінностей у громадянському суспільстві, коли не існує загальної згоди щодо основних принципів і завдань, коли окремі політичні партії чи інші інститути громадянського суспільства намагаються не так співпрацювати з державою, як самі прагнуть стати нею. І демократизм політичної системи, і розвиток громадянського суспільства прямо пропорційні інтенсивності взаємодії між ними, оскільки політична система завдяки громадянському суспільству набуває стійких зв'язків з життєвими інтересами громадян. Соціальним підґрунтям демократії є розгалужена мережа громадських організацій, які репрезентують безмежний плюралізм приватних інтересів, завдяки демократичним правовим інститутам отримує можливість вивільнення з під влади корпоративізму і перетворення на повноцінне, ефективно функціонуюче громадянське суспільство [165].

До інститутів громадянського суспільства належать громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні організації, релігійні організації, недержавні засоби масової

інформації та інші непідприємницькі товариства та установи.

На сьогодні в Україні створено близько 64 тисяч громадських організацій, більше 24 тисяч профспілок та їх об'єднань, більше 12 тисяч благодійних організацій. Вирішенню злободенних питань локального рівня сприяють органи самоорганізації населення. В Україні їх створено більше 11 тисяч. Найбільш інтенсивно процеси колективної інтеграції та самоорганізації відбуваються в тих місцевих громадах, де співпраця між активною громадськістю та органами влади у здійсненні муніципального розвитку та покращенні умов існування їх мешканців набула усталених форм. Прикладом є міста Одеса, Миколаїв, Луганськ, Донецьк та Київ. В Україні діє близько 800 громадських товариств національних меншин, понад 30 з яких мають всеукраїнський статус. Всі ці інституції покликані сприяти спільній реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Однак, стверджувати високий рівень розвитку громадянського суспільства лише на підставі статистичних даних про кількість громадських організацій та її щорічне зростання передчасно. Навіть цей показник досі відстає від значень, притаманних країнам – новим членам Європейського Союзу. В Україні на 10 тисяч населення створено 11 громадських організацій, в Угорщині – 46, в Хорватії – 85, а в Естонії – 201. До того ж, на думку експертів, більшість зареєстрованих в Україні громадських організацій існують лише формально.

Сприяння розвитку громадянського суспільства є однією з найважливіших умов становлення України як демократичної, правової і соціальної держави. Це, насамперед, передбачає налагодження ефективної взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства, що повинна базуватися на партнерстві, взаємній зацікавленості у досягненні цілей, пов'язаних з процесом демократизації всіх сфер державного управління та суспільного життя, соціально-економічним і духовним прогресом, всебічним забезпеченням захисту прав і свобод людини та громадянина.

Основними завданнями державної влади щодо розвитку громадянського суспільства є сприяння [146]:

- удосконаленню нормативно-правової бази з питань розвитку громадянського суспільства, діяльності інститутів громадянського суспільства, доступу громадян до інформації;
- розробленню та впровадженню ефективного механізму налагодження комунікацій між органами виконавчої влади та зазначеними інститутами;
- створенню належних умов для розвитку інститутів;
- формуванню громадянської культури суспільства та виявленню активної громадянської позиції, зокрема, щодо участі у процесах формування та реалізації державної політики, усвідомлення громадськістю принципів співробітництва між органами виконавчої влади та інститутами;
- розвитку волонтерського руху, благодійництва та меценатства.

Взаємодія органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства може набувати різних форм, залежно від цілей і характеру виконуваної роботи, обсягу повноважень суб'єктів, масштабу взаємодії (загальнодержавний, регіональний, місцевий рівень). Активно використовуються, зокрема, такі форми взаємодії:

- участь зазначених інститутів у розробленні та обговоренні проектів нормативно-правових актів з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави, інтересів широких верств населення, прав і свобод людини та громадянина;
- здійснення цими інститутами громадського контролю за діяльністю органів виконавчої влади щодо розв'язання проблем, які мають важливе суспільне значення, у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам виконавчої влади експертних пропозицій;
- надання інститутами соціальних послуг відповідно до укладених

договорів;

- утворення спільних консультативно-дорадчих та експертних органів, рад, комісій, груп для забезпечення врахування громадської думки у формуванні та реалізації державної політики;

- співпраця органів виконавчої влади з інститутами з підготовки та перепідготовки кадрів, спільного навчання державних службовців та представників інститутів, отримання навиків ефективної взаємодії, ознайомлення широких верств населення з формами його участі у формуванні та реалізації державної політики;

- проведення органами виконавчої влади моніторингу і аналізу громадської думки, забезпечення своєчасного публічного реагування на пропозиції та зауваження громадськості;

- виконання спільних проектів інформаційного, аналітично-дослідницького, благодійного та соціального спрямування.

3.3. Державно-управлінські чинники демократизації суспільних відносин в Україні

Спираючись на думку експертів, маємо підстави стверджувати, що на сучасному етапі суттєвої ваги набувають саме державно-управлінські чинники демократизації суспільних відносин. Цілком природно, що, перш ніж демократизувати весь можливий спектр суспільних відносин, держава має демократизуватися сама. Така демократизація далеко не вичерпується створенням формальних інститутів та ознак демократії. Принципам демократії має відповідати сам державно-управлінський апарат. Найвагомішим чинником (3,85 бали) його демократизації експерти вважають відповідальність влади за наслідки управління країною (див. Табл. 3.4).

Таблиця. 3.4.

Державно-управлінські чинники демократизації суспільних відносин в Україні

чинник	оцінка
відповідальність влади за наслідки управління країною	3,85
формування демократичних управлінських технологій	3,72
унікнення дублювання функцій та повноважень органів влади	3,72
забезпечення прозорості владних рішень	3,7
науково-аналітичне забезпечення державної політики	3,55
забезпечення демократизації державної служби	3,5
створення системи громадської участі у прийнятті управлінських рішень	3,42
створення єдиного інформаційного ресурсу проектів державних рішень	3,35
керування за принципами колективності	3,3
спрощення процедур та комунікації	3,2
розбудова інститутів громадянського суспільства	3,2
підняття управлінської культури	3,1
створення чіткої системи врахування громадської думки	3,01
налагодження взаємодії та системності роботи органів влади	2,6
залучення талановитої молоді до управління	2,3

Про політичну відповідальність влади вже йшлося вище. Але політична і державно-управлінська відповідальність – це не одне і теж саме. Коли ми говоримо про політичну відповідальність, то, перш за все, маємо на увазі, що політична сила, яка не виправдала кредит довіри, отриманий від народу на виборах, після наступних виборів до державної влади вже не повернеться. А очільники цієї політичної сили, скоріше за все, втратять свої лідерські позиції.

Коли ж йдеться про відповідальність перед народом держави в цілому, то мається на увазі дещо інше. Можемо припустити, що відповідальність держави перед народом тотожна з політичною відповідальністю окремої політичної сили. Безвідповідальна держава, як і безвідповідальні політики, волею народу перестають існувати як такі. Але до такої міри звичайно бажано ніколи не доводити, особливо якщо йдеться про державу.

В більшості випадків йдеться про матеріальну і моральну відповідальність держави та окремих її інституцій перед суспільством та кожним громадянином. А також про матеріальну, адміністративну та, інколи, й кримінальну відповідальність окремих посадових осіб держави.

Одним із важливих напрямів розвитку і функціонування сучасних правових систем, на думку Н. Оніщенко, є, безумовно, вдосконалення інституту відповідальності держави перед особою. Слід наголосити, що у правових державах повинні бути створені та діяти механізми, за допомогою яких здійснюється ефективний вплив на якісну сторону діяльності державного апарату, особливо щодо дотримання прав і свобод людини [124].

Прикладом може слугувати інститут юридичної відповідальності держави перед громадянином. До цього часу не вироблено загальної термінології щодо даного виду юридичної відповідальності. Існують такі його варіанти, як “державно-правова відповідальність”, “конституційна відповідальність», “відповідальність державних органів та їх посадових осіб”, “публічно-правова відповідальність”.

У дослідженнях, присвячених цим видам відповідальності, йдеться фактично про юридичну відповідальність державних органів та їх посадових осіб, що, на наш погляд, не є тотожним юридичній відповідальності держави. Тобто за змістом ці види відповідальності замінені на внутрішні організаційні відносини, що існують всередині органів влади, і не поширюються на відносини між державою і приватною

особою. Не випадково в юридичній літературі метою такої відповідальності називають «підтримку режиму законності всередині держави».

Інститут відповідальності держави перед особою - це одна з головних гарантій прав і свобод людини, закріплених у чинному законодавстві, наголошує Н. Оніщенко. Держава встановлює механізм власної публічно-правової відповідальності, бере на себе обов'язок забезпечити також можливість її реалізації, зробити доступною її для громадян. Цим досягається послаблення тиску держави на суспільство і, водночас, підвищується можливість його контролю за діями держави, за рішеннями її органів та посадових осіб [124].

Проблема відповідальності держави перед особою - це проблема відповідних правовідносин (конституційних, цивільно-правових тощо), в яких держава, проте, має виступати не суб'єктом особливої значущості, а суб'єктом - відповідальною стороною. Це і є правові відносини рівних сторін, в яких держава має ряд переваг перед особою. Всю сукупність теорій і поглядів, що існували в історії політико-правової думки і стосуються співвідношення «держава - особа», можна звести до двох підходів [124]:

- індивідуалістичний, особистий, гуманістичний (природно-правовий підхід). Цей підхід впливає із розуміння особи як цілі, а держави - як засобу для досягнення мети. Його зміст такий: права належать людині від природи. Вона має їх незалежно від держави. Ці права є невід'ємними. Завдання держави і суспільства полягають в тому, щоб додержуватися цих прав, не допускати їхнього порушення, створювати умови для їх реалізації. Конкретні зміст і обсяг прав змінюються та розширюються з розвитком суспільства, самі ж фундаментальні права залишаються незмінними;

- державний, статичний (юридично-позитивістський). Цей підхід

впливає із розуміння держави як мети, а особи - як засобу для досягнення мети. Його зміст - свої права людина одержує від суспільства та держави, природа цих прав патерналістична; держава – це джерело та гарант прав людини завдяки закріпленню їх у законі; право і закон не мають істотних відмінностей; права особи змінюються залежно від державної доцільності і можливості.

З юридично-позитивістським підходом багато в чому схожа марксистська теорія, яка схильна підпорядковувати права людини державній доцільності. Відмінність між ними полягає у тому, що марксизм орієнтований на соціально-економічну, класову детермінацію права (право - це виведена в законі воля панівного класу), а не на його раціональну самоцінність. При марксистському підході розгляд питання про права особи стає зайвим внаслідок визначення особи як виразника сукупності суспільних відносин.

Якщо перший підхід є характерним для демократичних держав, то другий - для антидемократичних, тоталітарних. Лише в наші дні відбувається набуття справді демократичного уявлення про права людини. У відносинах “людина - держава” пріоритет належить людині, а держава та її структури (гілки державної влади - законодавство, управління та правосуддя) покликані підкорити власну діяльність охороні й захисту прав людини.

Дієве демократичне державне управління неможливе без формування демократичних управлінських технологій і механізмів державного управління. Цей напрям, на думку експертів, також є вкрай актуальним (3,72 бали).

В даний час в Україні відбувається складний процес трансформації економічної системи і системи державного управління, створення нових управлінських структур, які ще далекі від стану стабільного функціонування. За цих умов, основним завданням державних органів, вчених є розробка і реалізація прогресивного шляху відродження країни за

рахунок наполегливого проведення в життя довгострокового стратегічного планування і управління розвитком економіки та суспільства на всіх рівнях на основі використання відповідного світового і вітчизняного досвіду, що спирається на планування і управління, на ефективні методи і технології, на всебічне використання інтелектуального потенціалу суспільства, на систему загальнонаціонального консенсусу і партнерства, вважає Ю. Мірошніченко [113]. Далі науковець зазначає, що комплексний багатоцільовий інструмент управління, передбачає таку послідовність дій:

- стратегічне планування (формування національних стратегічних цілей і політики національної безпеки, стратегічних концепцій економічного, соціального, військового, науково-технічного розвитку країни, визначення національних пріоритетів і потреб, формування концепції розвитку конкретних галузей промисловості);

- програмування (розробка довгострокової, єдиної загальнонаціональної програми соціально-економічного розвитку країни, яка конкретизується в державному плані створення і розвитку техніки, технологій, виробництв, що у свою чергу складається з комплексно-цільових програм, які поєднують сукупність цільових програм і проектів);

- розробка бюджету (підготовка на основі програм соціально-економічного, науково-технічного і господарського розвитку проекту державного бюджету на черговий фінансовий рік).

Сучасний етап розвитку суспільних відносин характеризується усвідомленням того, що поряд із процесами децентралізації, все більш помітне місце займає реформування традиційної системи прийняття державних рішень, що передбачає: участь у процесі вироблення рішень не тільки професіоналів, а й громадськості та оцінку наслідків прийнятих рішень, яка повинна здійснюватися до їх ухвалення.

Створення узагальненої моделі підготовки державно-політичних

рішень передбачає врахування процесів структуризації суспільства, специфіки розвитку соціальних та етнонаціональних угруповань, належне інформаційне забезпечення розробки концепцій, планів, програм, проектів. У процесі прийняття рішень з метою досягнення необхідної рівноваги слід неодмінно враховувати рівень нестабільності, характерний для держав перехідного типу, до яких належить сучасна Україна. Що стосується забезпечення ефективності державного управління, то вона тісно пов'язана з процесом встановлення чітких правил, процедур та обмежень, що досягаються впровадженням відповідної нормативно-правової бази. Для забезпечення її якості має значення не лише професіоналізм тих, хто готує нормативно-правові акти, а й налагодження чітко відпрацьованого процесу їх підготовки, що включає системний аналіз норм, уніфікацію нормотворчої діяльності, створення графіків комплексної розробки законів і вторинних актів, врахування базових критеріїв сучасної нормотворчості тощо.

Важливу роль в процесі демократизації державного управління посідає уникнення дублювання функцій та повноважень органів влади (3,72 балів). Розподіл повноважень різних рівнів публічної влади в державі визначається так званим принципом субсидіарності, викладеним у Європейській хартії місцевого самоврядування (стаття 4.3): "Публічні функції здійснюються переважно тими властями, які є найближчими до громадянина" [61]. Філософською підвалиною принципу субсидіарності можна вважати слова папи Пія XI з його енцикліки 1931 року: "Цей найсерйозніший принцип соціальної філософії не повинен бути ані змінений, ані послаблений: так само як можливості, що можуть використовуватись з власної ініціативи і власними силами, не повинні відбиратись у людей та передаватись громаді, так само буде несправедливим і порушить суспільний порядок, якщо у менших угруповань буде відібрано та передано ширшим громадам вищого рангу функції, з якими вони могли б впоратись і самі. Природною метою будь-

якого соціального втручання є допомогти членам суспільства, а не руйнувати чи адсорбувати їх" [202]. Важливим критерієм віднесення певної функції до якогось рівня є ефективність виконання цієї функції; очевидно, що деякі послуги не можуть надаватись на нижчому рівні, бо це буде пов'язане з надто високими витратами.

Принцип субсидіарності формує достатньо чітку схему розподілу функцій:

- потреби, які громадянин може задовольнити самостійно або у результаті договірних відносин з іншими громадянами чи приватними компаніями. На цьому рівні забезпечується конкурентність, а, відтак, і право вибору громадянина, і можливість одержати найякісніші послуги за найменшу ціну. Втручання держави на цьому рівні – мінімальне і полягає у створенні певних стандартів якості та безпеки, запобіганні монополізації ринку послуг тощо;

- послуги, які не можуть бути ефективно надані на першому рівні, але можуть бути організовані найнижчими органами самоврядування. Типовим прикладом таких послуг є вивезення побутового сміття. Звичайно, кожен громадянин може самостійно вивозити своє сміття на звалище, проте про ефективність такого методу годі й говорити. Кожен громадянин може укласти договір з приватною компанією, яка за певну плату буде вивозити його сміття, проте очевидно, що далеко не всі громадяни погодяться на це, виникатимуть проблеми оплати у відповідності до кількості сміття тощо. Найкраще цю послугу може організувати орган місцевого самоврядування, фінансуючи цю роботу за рахунок місцевих (обов'язкових для всіх чи майже всіх мешканців) податків, причому організація спеціальної муніципальної служби чи укладання договорів з приватними фірмами залишається на розсуд органу самоврядування; ефективність тут також має відігравати певну роль;

- певні послуги не можуть бути ефективно організовані на

місцевому рівні та переносяться на регіональний рівень. Прикладом є, скажімо, медична допомога. Село чи невелике місто не може забезпечити повний спектр медичних послуг – кваліфіковані вузькі спеціалісти просто не матимуть достатньо роботи, жодного місцевого бюджету не вистачить для того, щоб закупити весь спектр діагностичного обладнання, яке, до того ж, буде простоювати більшість часу;

- функції, які можуть виконуватись тільки в загальнонаціональному масштабі – армія, монетарна система, зовнішня політика, національна безпека тощо.

Перевагою віднесення повноважень на найнижчий можливий рівень є те, що там послуги надаються під найкращим контролем споживача. Цей контроль здійснюється через вибори, через щоденне спілкування обраних представників з громадянами, чим забезпечується ефективність і відповідність послуг потребам громади.

Важливим доповненням до принципу субсидіарності є стаття 4.4 Європейської хартії: "Повноваження, якими наділяються місцеві власті, як правило, мають бути повними і виключними. Вони не можуть скасовуватись чи обмежуватись іншим центральним чи регіональним органом, якщо це не передбачене законом". Пояснювальна записка до Хартії уточнює, що вираз "як правило" стосується тільки тих ситуацій, коли конче потрібна взаємодія і взаємодоповнююча дія різних рівнів влади. І, нарешті, стаття 9.2 Хартії проголошує умову, без якої ні про яку субсидіарність не може бути й мови: "Обсяг фінансових ресурсів місцевих властей відповідає функціям, передбаченим конституцією чи законом" [61].

Разом з принципом субсидіарності, вагому роль у демократизації державно-управлінських відносин відіграє принцип транспарентності – прозорості. В числі пріоритетів демократичного державного управління експерти назвали забезпечення прозорості владних рішень (3,7 бали).

На думку авторів проекту Закону України «Про відкритість і

прозорість діяльності органів влади» [142]: відкритість і прозорість діяльності органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування – характеристика діяльності цих органів, що передбачає можливість взаємодії громадян, їхніх об'єднань, юридичних осіб з органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування при формуванні і реалізації державної політики, впливу на рішення та діяльність цих органів, доступу до повної, об'єктивної, достовірної інформації про їх діяльність. Інформацією, яка підлягає обов'язковому оприлюдненню органом виконавчої влади, органом місцевого самоврядування є: основні завдання та нормативно-правові засади діяльності, структура; поштова адреса, номер телефону, факсу, адреса офіційної Веб-сторінки в мережі Інтернет та електронної пошти; прізвище, ім'я та по-батькові, номер службового телефону, адреса електронної пошти керівника, а також керівника структурного підрозділу, основні функції структурних підрозділів; розпорядок роботи та час прийому громадян; план підготовки проекту регуляторного акту та зміни до нього; повідомлення про оприлюднення проекту регуляторного акту, проекту цього акту і аналіз його регуляторного впливу; звіт про відстеження результативності, прийнятого регуляторного акта; відомості про регуляторну діяльність; порядок реєстрації, ліцензування окремих видів діяльності (зразки документів, розрахункові рахунки для внесення необхідних платежів, їх розмір тощо); перелік та умови отримання адміністративних послуг, форми і зразки документів, правила їх заповнення; перелік підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління; умови проведення приватизації, управління об'єктами державної та комунальної власності; цільові програми у відповідній галузі (сфері), регіоні; відомості про проведення закупівлі товарів (робіт, послуг) за державні кошти; співробітництво з іноземними державами та міжнародними організаціями; виконання завдань з охорони довкілля та використання природних

ресурсів; основні поточні та заплановані заходи; майно, матеріально-технічне забезпечення, фінансування; механізми та процедури, за допомогою яких громадськість може представляти свої інтереси або впливати на процес формування політики, а також брати участь у прийнятті рішень; відомості про вакансії; повний перелік інформації, доступної для ознайомлення, інформаційні ресурси.

Оприлюдненню підлягають також: інформація про діяльність відповідного органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, зокрема, проекти суспільно важливих нормативно-правових актів; інформація про офіційні події і про поточні рішення та дії органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, їх посадових осіб, зокрема: інформація про призначення (обрання) та/або відставку (звільнення) керівника органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, а також про призначення та/або звільнення керівників структурних підрозділів цих органів з обов'язковим обґрунтуванням мотивів відставки (звільнення).

Підлягають негайному оприлюдненню будь-які повідомлення про події і факти, що загрожують життю, здоров'ю, майну осіб, про заходи, які застосовуються у зв'язку з цим, а також спростування недостовірної інформації.

Органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування мають проводити консультації з громадськістю з питань, що стосуються суспільно-економічного розвитку держави та життєвих інтересів широких верств населення, формування та реалізації державної політики, підготовки і прийняття проектів нормативно-правових актів, оцінки діяльності цих органів. Консультації з громадськістю проводяться з метою залучення громадськості до участі в управлінні державними справами та здійснення місцевого самоврядування, надання можливості для їх вільного доступу до інформації про діяльність органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування, а також забезпечення гласності, відкритості та

прозорості в діяльності цих органів. Обов'язково мають проводитися консультації з громадськістю щодо: проектів нормативно-правових актів, які стосуються прав, свобод і законних інтересів громадян; проектів регуляторних актів; проектів державних, регіональних, місцевих програм економічного, соціального і культурного розвитку, рішень щодо їх виконання. Консультації з громадськістю можуть проводитися з інших питань, що стосуються формування та реалізації державної політики, здійснення місцевого самоврядування.

Вивчення громадської думки здійснюється шляхом: проведення соціологічних досліджень та спостережень; запровадження спеціальних рубрик у друкованих засобах масової інформації; проведення експрес-аналізу коментарів, відгуків, інтерв'ю, інших матеріалів у пресі, на радіо та телебаченні для визначення позиції різних соціальних груп; опрацювання та узагальнення висловлених у зверненнях громадян зауважень і пропозицій; проведення аналізу цільової інформації, що надходить до спеціальних поштових скриньок, розташованих у приміщенні органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування.

В контексті актуалізації самої науки державного управління, референтною виступає думка експертів щодо необхідності розвитку науково-аналітичного забезпечення державної політики (3,55 бали).

На думку українського вченого Ю.Кальниша, перед українською державно-управлінською наукою постає проблема формування теоретико-методологічних засад сучасної політичної аналітики в державному управлінні. На сучасному етапі еволюції вітчизняної системи науково-аналітичного забезпечення державного управління складовими цієї проблеми виступають [71]:

- недостатня наукова розробленість теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні України та не сформованість провідної вітчизняної наукової школи, яка розв'язуватиме

цю проблему;

- розпорошеність аналітичної спільноти в недержавному секторі політичної системи України, практична відсутність системи ефективної взаємодії між державними й недержавними аналітичними структурами та слабкість системи координації взаємодії державних аналітичних структур;
- наявність та необхідність усунення потенційної загрози деструктивного впливу сучасних політичних технологій, які можуть бути спрямовані на систему державного управління України;
- нагальна потреба в розробці універсальної технології здійснення політико-аналітичної роботи в органах державної влади й місцевого самоврядування України з метою підвищення ефективності та результативності їх роботи;
- низький рівень підготовки фахівців з політичної аналітики в системі вітчизняної вищої школи, що не відповідає потребам розвитку аналітичної спільноти України тощо.

Основним напрямом розвитку та практичного впровадження сучасних засобів політичної аналітики в діяльності органів державної влади України Ю.Кальниш цілком слушно вважає органічне поєднання теоретико-прикладної співпраці діючих в Україні державних аналітичних структур за умови належної їй координації, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної внутрішньої та зовнішньої політики достатньою мірою спроможне задовольнити потреби вищих органів державної влади України [71]. Однак це не усуває проблему комплексного аналітичного забезпечення потреб функціонування вітчизняної системи державного управління та місцевого самоврядування в цілому.

Не можемо обминути увагою й такий актуалізований експертами напрям демократизації державного управління, як забезпечення демократизації державної служби (3,5 бали).

Дійсно, як стверджує провідний вітчизняний фахівець з цього напрямку В. Захарченко, реформування системи державного управління має

як свою необхідну складову трансформацію в організації та функціонуванні державної служби. Корелятивний зв'язок між цими двома процесами може бути визначеним через поняття прямої залежності. Тобто модернізація та демократизація державного управління здійснюється через відповідні зміни в системі державної служби. Вдосконалення і розвиток інституту державної служби слід окреслювати не стільки як похідну від реформування державного управління, скільки як умову та механізм реалізації конституційних цілей становлення України як правової, демократичної та соціальної держави [63].

Розвиток і вдосконалення інституту державної служби в контексті загальних змін в системі державного управління тісно пов'язаний із запровадженням в життя ряду фундаментальних принципів організації та діяльності державної служби. Загалом ці принципи можуть бути описані поняттям нової ідеології державної служби. Її специфіка полягає у тому, що суттєво змінюються вихідні умови діяльності державних службовців, коли разом із підвищенням рівня свободи їх дій, спрямованих на служіння громадянам, значно зростає і їх відповідальність. В цьому сенсі, з'являються нові інститути апеляційного оскарження дій державних службовців, а громадяни та їх об'єднання отримують можливість контролювати якість, оперативність, професійність та повноту надання управлінських та інших послуг, які входять до кола обов'язків тих чи інших державних службовців чи органів державної влади, в яких вони обіймають свої посади.

Наголошуючи на значенні принципу політичної нейтральності державної служби, було б невірно робити висновок про відсутність політичної значущості інституту державної служби. Головною метою у процесі функціонування державної служби в Україні має бути відсутність як у системі в цілому, так і у окремих державних службовців будь-яких політичних мотивів, які б могли змусити їх жертвувати

загальнодержавними чи загальносуспільними інтересами заради задоволення тих чи інших політичних амбіцій чи заради вигоди окремих політичних сил. Однак, при цьому сам інститут державної служби не може бути виключеним з політики, оскільки саме завдяки йому відбувається реалізація практично всіх без винятку дій у сфері політичної діяльності. Більш того, політика та політичні рішення набувають свого оформлення і конкретизації в діях структурних елементів цілісної системи державної служби, які, уособлюючи державу і державну владу, виступають тим специфічним механізмом, що безпосередньо репрезентує державу у її взаємодії з суспільством та окремими громадянами. Таким чином, проблеми реформування державної служби, підвищення рівня її професійності та ефективності слід розглядати не як суто технічні завдання в адміністративній сфері, але як важливі політичні цілі, які є необхідним кроком у процесі формування в Україні демократичної системи державної влади.

Важливим моментом реформування системи державної служби, який дозволяє органічно поєднати її з новою системою державного управління, є встановлення чітких зв'язків між такими двома сферами, як політична та адміністративна влада. У зв'язку з цим, украй небезпечною виглядає спроба вивести державну службу з-під політичного контролю, оскільки у цьому випадку ми отримуватимемо появу нової гілки влади, яка поряд з класичними законодавчою, виконавчою та судовою владою може бути окреслена як «бюрократична влада». Тобто, визначаючи критерії ефективності державної служби, ми завжди вказуємо на два показники: а) якість надання управлінських послуг (сприяння реалізації суспільних потреб та інтересів); б) адекватність виконання завдань, які ставляться перед нею вищим політичним керівництвом держави. При цьому, у випадку демократичної політичної системи, коли державна влада реалізується на засадах демократизму, не постає питання про те, які інтереси – державні чи суспільні – мають домінувати в діяльності

державної служби, оскільки сама демократична держава (і відповідно всі її інститути, включаючи інститут державної служби) перетворюється на засіб забезпечення сталого суспільного розвитку та суспільної безпеки.

У процесі подальшого розвитку державної служби в Україні, на думку В. Захарченка, доцільно виокремити чотири основні напрями нормативно-правової діяльності [63]. Це діяльність спрямована на:

- посилення правових гарантій, соціальної і моральної захищеності державних службовців у ході виконання ними своїх професійних обов'язків;
- створення чіткого механізму відповідальності державних службовців, узгодженого з нормами адміністративного, цивільного, фінансового, трудового та кримінального права, який, зокрема, гарантував би політичну нейтральність на державній службі;
- юридичне визначення комплексу контрольних параметрів оцінювання діяльності державних службовців та запровадження системи адміністративної юстиції;
- боротьбу з негативними явищами в системі державної служби.

Удосконаленню законодавства про державну службу сприятиме робота над систематизацією вже існуючої нормативно-правової бази. І тут також доцільно погодитися з В. Захарченком, що оптимальним шляхом розв'язання цієї проблеми є підготовка єдиного кодифікованого акту щодо державної служби, оскільки намагання вирішувати проблеми державної служби паліативним шляхом призводить до того, що вона втрачає публічно-правовий характер. Разом з тим зазначений процес кодифікації дозволить усунути ті численні суперечності, які були накопичені на сьогоднішній день у процесі регулюванні державної служби в Україні. Основними питаннями, які повинні знайти своє відображення у цьому нормативно-правовому акті є: визначення поняття державної служби, її видів та зв'язків зі службою в органах місцевого самоврядування, поняття

службової посади та державного службовця (разом із чітким визначенням його прав, обов'язків та обмежень, що накладаються на нього як на державного службовця); класифікація посад; регламентація порядку вступу на державну службу, її проходження і припинення, гарантії та компенсації, відповідальність державних службовців та фінансування державної служби [63].

Інші, оцінені експертами державно-управлінські чинники демократизації суспільних відносин в Україні: створення системи громадської участі у прийнятті управлінських рішень (3,42 бали), створення єдиного інформаційного ресурсу проектів державних рішень (3,35 бали), керування за принципами колективності (3,3 бали), розбудова інститутів громадянського суспільства (3,2 бали) тощо, на нашу думку, скоріше є складовими більш універсальних системних чинників, що були розглянуті вище.

В контексті сучасного стану демократизації державного управління, доцільно звернути увагу на оцінки експертів (див. Табл. 3.5), саме щодо тих складових демократизації суспільних відносин, про які також йшлося вище. На жаль, ці оцінки мають самі низькі значення, як у порівнянні з іншими складовими, так і у порівнянні з їх важливістю для реальних процесів демократизації у майбутньому.

Особливу увагу на себе звертає дуже низька оцінка антикорупційного стану сучасної системи державного управління в Україні (140 балів із 500 можливих, при значущості показника 460 балів).

Українське суспільство вже сьогодні відчуває болючі симптоми проявів корупції. Серед них: величезні масштаби розкрадання державних коштів, зростання рівня безробіття та бідності, фактична неспроможність держави протидіяти небезпечним хворобам, що з рештою призводить до поступового вимирання української нації. Слід також взяти до уваги, що за оцінками експертів, зниження Індексу сприйняття корупції лише на один пункт призводить до відтоку з країни капіталу, рівного 0,5 % валового

внутрішнього продукту, а також до загального зниження доходів громадян щонайменше на 4%. Для України ці цифри означають втрату щороку щонайменше 20 мільярдів гривень [67].

Таблиця 3.5.

Оцінка ознак демократичного характеру державного управління в Україні та їх важливості для набуття системою державного управління України дійсно демократичного характеру (другий стовпчик) (за шкалою від 0 – „не властиве”, до 500 – „найбільш властиве”)

ознаки демократичного характеру	оцінка	
	сучасний стан	важливість у майбутньому
Конкурентність	365	435
Політичний плюралізм	270	352
Доступність інформації	270	467
Політична незалежність засобів масової інформації	265	431
Компромісність	260	420
Інклюзивність (взаємодія)	252	431
Гуманізація	242	390
Дотримання норм професійної етики	240	450
Взаємодопомога	235	437
Соціальне партнерство	225	392
Культура демократії	215	435
Розвиток самоорганізаційних засад	210	360
Взаємовідповідальність	210	455
Партисипативність (громадянська участь)	208	385
Транспарентність (прозорість)	207	450
Верховенство закону	190	249
Демократична модернізація	185	405
Електронне врядування	178	405
Контроль дотримання демократичних змін	167	385
Громадський контроль	165	405
Дебюрократизація	160	390
Справедливість	151	460
Підвищення рівня життя	145	475
Антикорупційність	140	460

Подолання корупції безумовно є одним з першочергових завдань державної влади. Але протидія корупції не повинна розглядатися як питання суто правоохоронної компетенції. Це має бути система заходів політичного, правового, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого характеру, спрямованих на зменшення її обсягів, зміну характеру корупційних проявів, обмеження впливу корупції на соціальні процеси, збільшення ризику для корупціонерів, усунення соціальних передумов корупції, виявлення, припинення та розслідування проявів корупції, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні корупційних правопорушень, поновлення законних прав та інтересів фізичних і юридичних осіб та усунення наслідків корупційних діянь.

Нова філософія державної антикорупційної політики полягає в тому, щоб боротися не лише з самою хворобою а й з її симптомами. Шлях до подолання корупції лежить в усуненні причин її виникнення й поширення. Стратегічним завданням державної влади у найближчі роки є ліквідація економічного підґрунтя для корупції, а саме – зниження ролі держави в економіці загалом та впливу чиновництва на ухвалення економічних рішень, їх втручання в діяльність підприємств.

Першим кроком на шляху кардинального поліпшення ситуації у сфері боротьби з корупцією в Україні, забезпечення узгодженості дій правоохоронних органів у цій сфері, здійснення реальних заходів для повернення довіри громадян до влади, суттєвого поліпшення інвестиційного клімату, зміцнення партнерських відносин із міжнародним співтовариством, неухильного дотримання конституційних прав і свобод людини в інтересах утвердження законності та правопорядку стало утворення Президентом України Національного антикорупційного комітету. Наступним кроком може стати запровадження спеціальної експертної комісії, що аналізуватиме всі проекти законів та нормативних актів на предмет корупційних ризиків.

На часі створення незалежного державного органу, який буде займатися саме розслідуванням і притягненням до відповідальності корупційних чиновників. В діяльності цього органу доцільно впровадити перевірені міжнародним досвідом механізми залучення громадськості й антикорупційного заохочення самих державних службовців.

Подальшого комплексного реформування потребує судова система, зокрема, забезпечення гарантій реалізації конституційного права громадян на судовий захист, удосконалення законодавчої бази стосовно судоустрою, судочинства, статусу суддів. Доцільно, на нашу думку, запровадити новий механізм формування кадрового складу суддівського корпусу шляхом виборності суддів громадянами.

Доцільними також вбачаються заходи державної політики, спрямовані на реформування найбільш корупційно незахищених галузей суспільних відносин, якими є охорона здоров'я та освіта. На цьому шляху дієвими стануть механізми, за яких з державного бюджету фінансуватимуться не медичні заклади (обов'язкове медичне страхування населення), а персонально громадяни, не освітні установи, а самі студенти тощо.

Актуальним лишається питання реформування інституту державної служби. Доцільним кроком у цьому напрямі є перехід до притаманної більшості розвинених європейських країн кар'єрної системи формування кадрового складу державних чиновників, з належним для цієї системи механізмом відбору та службового просування, високих кваліфікаційних вимог, соціального забезпечення та професійної відповідальності кадрів.

Цілком реальною перспективою активної державної антикорупційної політики є радикальне зменшення впливу корупції на всі без винятку сфери суспільних відносин, повернення довіри громадян до влади, зміцнення їх впевненості в захищеності своїх прав і свобод, відновлення інвестиційної привабливості української економіки.

Натомість подальші зволікання з впровадженням радикальних антикорупційних заходів реально спроможні спричинити до остаточної стагнації державної влади, підриву авторитету держави.

ПІСЛЯМОВА

У монографії здійснене теоретико-методологічне обґрунтування становлення механізмів державного управління демократичними змінами в Україні.

Проаналізовано сучасні дослідження механізмів державного управління демократичними змінами. Виявлено, що їх теоретичним підґрунтям стали моделі та концепції сучасної демократії, які в тій, чи іншій формі враховуються в практиці розбудови сучасних систем державного управління. Серед них моделі та концепції: прямої, класичної ліберальної, охоронної, представницької, розвиваючої, партиципаторної, елітарної, плюралістичної та поліархичної демократії. Одним з центральних питань наукового пошуку залишається виявлення чинників, що обумовлюють реальний характер демократії. Їх традиційно розділяють на два види: об'єктивні чинники, обумовлені реально існуючими життєвими умовами, і суб'єктивні, які залежать від волі, бажання й інших суб'єктивних устремлінь громадян та посадових осіб. Загальним висновком є те, що демократизація суспільства, країни неможлива без демократизації всіх інститутів суспільства, й, насамперед, інститутів державного управління, його системи, процесів, впливів, механізмів.

Виділено основні тенденції сучасних досліджень механізмів державного управління демократичними змінами за напрямками та видами суспільної діяльності. Показано, що основними шляхами таких змін в самому державному управлінні є реалізація його нових концепцій («good governance», нова інституціональна теорія, синергетичний підхід, електронний уряд), а ключову роль відіграє демократизація державної служби та подолання корупції.

Проведено комплексний аналіз дисертаційних робіт вітчизняних науковців в галузі державного управління (2003 – 2007 рр.), який показав, що в дослідженнях механізмів державного управління мало уваги

приділено політичній сфері й, зокрема, проблемам і питанням демократизації суспільства (0,8%). В той же час, розробка механізмів демократичних змін здійснювалася й в інших сферах. Всього кількість таких робіт складає 14, або 5,5% від всіх робіт у досліджуваній період.

Визначено системні характеристики (типи і види) механізмів державного управління демократичними змінами за авторською схемою, логічно відкритою для поповнення іншими їх типами та видами. Виділено універсальні механізми (державну політику, державне регулювання, державну підтримку, державне стимулювання, демократизацію, антикризові дії, реформування, державні стратегії та програми, використання зарубіжного досвіду), що є системними, складними механізмами та реалізуються через інші механізми - ресурсні, правові, організаційні та інституційні.

Сформовано методологічну модель досліджень механізмів державного управління за діяльністним принципом (за напрямками суспільної діяльності, за видами суспільної діяльності, за типами/напрямами, за видами, за засобами реалізації) та за принципом ієрархії, на верхньому (пріоритетному) рівні якої розташовані найбільш загальні явища, процеси та засоби. Такими, на думку автора, у державному управлінні є механізми за напрямками суспільної діяльності (політичні, економічні, соціальні, гуманітарні, екологічні, державно-менеджерські). В цій моделі перші два рівня відповідають на питання – де застосовуються, наступні два – як застосовуються, й останній – що конкретно застосовується. В даній схемі до способів реалізації механізмів державного управління віднесені як прямі (практичний захід, засіб, інструмент), так і опосередковані (важелі, стимули).

Окреслено місію державного управління в умовах транзитарної демократії як надання демократичного характеру державному управлінню на всіх його рівнях, що має забезпечити становлення реального

демократичного державного управління в країні у всьому його спектрі - як виду суспільної діяльності, як освітньої та наукової галузі, як управлінської функції. Це є наступним за важливістю кроком після запровадження конкурентної партійної системи та демократичних інститутів влади. Йдеться про підхід до демократизації відносин, принципів, підходів, способів, методів, технологій, засобів, інструментів, важелів впливу, прийомів, отримання та надання інформації безпосередньо у практиці державного управління. Оскільки в основі демократизації знаходиться людина, то у випадку державного управління, в першу чергу, необхідно забезпечити надання демократичного характеру державній службі. Така робота як відомо проводиться, але її, на нашу думку, гальмує незавершеність формування самої системи державної влади, проблема ситуативності прояву демократичного характеру сучасного політичного управління. Визначення завдань та вибір відповідних механізмів демократизації державного управління конкретизується за ситуацією у часі та просторі дій (система та окремі органи державної влади; їх взаємодія між собою, з системою органів місцевого самоврядування, з організаціями громадянського суспільства, з громадянами; система надання послуг тощо).

На основі аналізу системних чинників демократизації країни узагальнено принципи та засоби забезпечення демократичного характеру державного управління. Аналіз наукової літератури та дослідження автора показують, що до найбільш виражених, істотних і стійких властивостей щодо забезпечення демократичних змін можна віднести: конкурентність; антикорупційність; дебіюрократизацію; демократичну модернізацію; громадський контроль; контроль дотримання демократичних змін; соціальне партнерство; розвиток самоорганізаційних засад; культуру демократії; взаємовідповідальність; гуманізацію; компромісність; взаємодопомога; справедливість; дотримання норм професійної етики; підвищення рівня життя; електронну демократію, доступність інформації

тощо.

Розглядаючи «системні чинники» демократизації країни, автор, насамперед, передбачає виділення системи основних напрямів та сфер демократизації життя країни на основі принципів послідовності, концептуалізації та стратегічної обумовленості, що передбачає визначення пріоритетів, етапів та головних цілей.

Встановлено, що антагоністичні принципи проявляється переважно в політичній та економічній інституціях, і це означає, що соціальна революція передбачає, перш за все, зміну політичного й економічного ладу держави при заміні тоталітарного режиму на демократичний. Узагальнюючи різні способи перетворень економічної і соціальної інституцій в країні, можна розглядати перехід від тоталітарного до демократичного ладу в посткомуністичних країнах як трансформацію шляхом диктатури демократичних політичних сил. При цьому ефективність проведення реформ залежить від ментальності та консолідації населення.

Проведено експертну верифікацію запропонованих теоретико-методологічних положень та виявлено сучасні пріоритетні напрями демократизації суспільних відносин в Україні. Найбільш актуальними, за оцінками експертів, на сучасному етапі є економічний, державно-управлінський та політичний напрями демократизації суспільних відносин. Для економічної демократизації найбільш вагомими системними чинникам експерти вважають: розвиток внутрішнього ринку і конкуренції, прозоре законодавство в економічній сфері та зміцнення ринкової економіки.

Перш, ніж демократизувати весь можливий спектр суспільних відносин, держава має демократизуватися сама. Саме тому, на сучасному етапі суттєвої ваги набувають державно-управлінські чинники демократизації суспільних відносин. Така демократизація не повинна вичерпуватися створенням формальних інститутів та ознак демократії.

Принципам демократії має відповідати сам державно-управлінський апарат. Найвагомішим чинником його демократизації експерти вважають відповідальність влади за наслідки управління країною. Важливу роль в процесі демократизації державного управління також посідають: уникнення дублювання функцій та повноважень органів влади; принцип транспарентності (прозорості); розвиток науково-аналітичного забезпечення державної політики. Серед інших, достатньо високо оцінених експертами державно-управлінських чинників демократизації суспільних відносин в Україні такі: створення системи громадської участі у прийнятті управлінських рішень, створення єдиного інформаційного ресурсу проектів державних рішень, керування за принципами колективності, розбудова інститутів громадянського суспільства. Пріоритетним системоутворюючим напрямом демократизації державного управління є забезпечення демократизації державної служби, зокрема забезпечення дотримання принципу її політичної нейтральності.

На майбутнє найбільш важливими ознаками демократичного характеру державного управління визначені: доступність інформації, антикорупційність, справедливість, дотримання норм професійної етики та транспарентність. Подолання корупції є одним з першочергових завдань державної влади. Стратегічним завданням державної влади у найближчі роки є ліквідація економічного підґрунтя для корупції, а саме – зниження ролі держави в економіці загалом та впливу чиновництва на ухвалення економічних рішень і їх втручання в діяльність підприємств. Пріоритетними системними чинниками політичної демократизації України експерти вважають: створення умов для розвитку незалежних ЗМІ, встановлення відповідальності політичних еліт та розвиток громадянського суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адуков Р. Х. Государственное управление региональным АПК: проблемы и перспективы развития / Р. Х. Адуков // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.adukov.ru/articles/gos_upravlenie_region_apk/. – Заголовок з екрана.
2. Ажажа М. А. Державне регулювання інвестицій в людський капітал як фактор інтелектуального розвитку суспільства : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / М. А. Ажажа. – Харків, 2008. – 202 с.
3. Антикоруptionный набор инструментов / Антикоруptionный набор инструментов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ru.org/russian/documents/toolkit_un_ru.doc. – Заголовок з екрана.
4. Арутюнян Г. Г. Конституционное правосудие и общественная практика: общие и переходные проблемы, подходы к их решению / Г. Г. Арутюнян // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/tt2.htm>. – Заголовок з екрана.
5. Асцатуров Г. Е. Государственная служба как организационная модель / Г. Е. Асцатуров // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://oad.rags.ru/vestnikrags/issues/issue0307/030727.htm>. – Заголовок з екрана.
6. Бабінова О. О. Взаємодія органів державного управління і місцевого самоврядування з громадськістю : теоретико-методологічний аспект : Автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. О. Бабінова; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2006. – 20 с.
7. Балашов А. М. Оптимізація управління державними установами в умовах трансформації українського суспільства : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / А. М. Балашов ; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Одеса, 2005. — 20 с.
8. Батіщева О. С. Державне управління розвитком національної

культури в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. С. Батіщева. – Львівськ. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Львів, 2007. – 20 с.

9. Башкатов В. М. Механізми державного управління демократичними змінами в Україні / В. М. Башкатов // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2010. – Вип. 3 (43). Т. 2. – С. 31-35.

10. Башкатов В. М. Виділення системних характеристик механізмів державного управління (за результатами дисертаційних досліджень) / В. М. Башкатов // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2008. – Вип. 2 (34). – С. 69-77.

11. Башкатов В. М. Місія державного управління та моделі демократичних змін в умовах транзитарної демократії / В. М. Башкатов // Вісник АМУ. - 2008. - № 4. – С. 136-142.

12. Башкатов В. М. Системні чинники демократизації країни як засади формування механізмів державного управління / В. М. Башкатов // Вісник АМУ. - 2008. - № 3. – С. 107-120.

13. Бакуменко В.Д. Основні тенденції дисертаційних досліджень механізмів державного управління в Україні за напрямками та видами суспільної діяльності / В.Д. Бакуменко, В.М. Башкатов // Наукові розвідки з державного та муніципального управління. – К.: ВПЦ АМУ, 2012. – вип. 2. – С. 5-14.

14. Башкатов В. М. Демократичний характер як сутнісна характеристика сучасного державного управління / В. М. Башкатов // Демократичне врядування : наука, освіта, практика : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 29 трав. 2009 р.) : у 4 т. / [За заг. ред.. В. П. Приходька, С. В. Загороднюка] : – К., НАДУ, 2009. – Т.2. – С.-.....

15. Башкатов В. М. Особливості підходу надання демократичного характеру державному управлінню / В. М. Башкатов // Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування :

матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 10 квіт. 2009 р. : у 2 ч. / [За заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка, Т. В. Іванової]. – К., ВПЦ АМУ, 2009. – Ч.2. – С. 133-134.

16. Башкатов В. М. Наукометричний аналіз дисертаційних досліджень механізмів державного управління / В. М. Башкатов // Новітні тенденції розвитку демократичного врядування : світовий та український досвід : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 30 трав. 2008 р.) : у 3 т. / [За заг. ред.. О. Ю. Оболенського, С. В. Сьоміна] : – К., НАДУ, 2008. – Т.2. – С.120-121.

17. Башкатов В. М. Розкриття методологічних аспектів дослідження механізмів управлінського впливу / В. М. Башкатов // Європейські орієнтири муніципального управління : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 14 бер. 2008 р.) : у 2 ч. / [За заг. ред. В. К. Присяжнюка, В. Д. Бакуменка, Т. В. Іванової]. – К., ВПЦ АМУ, 2008. – Ч.2. – С.92-94.

18. Безверха Т. В. Державне управління етнонаціональними відносинами в контексті формування української національної ідеї : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Т. В. Безверха; ДРІДУ НАДУ при Президенті України. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.

19. Берегой Т. А. Агентство регіонального розвитку як механізм управління розвитком регіону на засадах демократичного врядування : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Т. А. Берегой. – ОРІДУ НАДУ при Президенті України. – Одеса, 2008. – 20 с.

20. Бессонова М. Основи демократії : навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Авт. колектив : М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарчук та ін. – К. : Вид-во „Ай бі”, 2002. – 680 с.

21. Біла книга «Демократизація процесу ухвалення рішень» // Секретаріат Кабінету Міністрів України, Головне управління Державної служби України, Центр сприяння інституційному розвитку державної служби при Головному управлінні державної служби України

[Електронний ресурс], 2006. – Режим доступу : <http://www.icps.com.ua/> або <http://center.gov.ua/>. – Заголовок з екрана.

22. Біла С. О. Ринкова трансформація соціальної сфери як запорука демократизації українського суспільства / С. О. Біла // Міжнародна конференція «Розвиток демократії та демократична освіта в Україні» [Електронний ресурс], 2000. – Режим доступу : http://www.edportal.org.ua/index.php?option=com_jombib&task=showbib&id=1. – Заголовок з екрана.

23. Бутирська Т. О. Оптимізація взаємодії державної влади і громадянського суспільства (управлінський аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Т. О. Бутирська; Одес. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – О., 2004. – 20 с.

24. Быков И. А. «Электронная демократия» vs «электронное правительство» : концептуальное противостояние? / И. А. Быков // [Електронний ресурс], 2006. – Режим доступу : <http://www.politex.info/content/view/171/30/>. – Заголовок з екрана.

25. Валевський О. Л. Концептуальні засади впровадження державної політики в умовах трансформації українського суспільства : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. Л. Валевський; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — К., 2010. — 36 с.

26. Вдовенко С. М. Організаційні та договірно-регуляторні механізми взаємовідносин Української держави і закордонного українства : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / С. М. Вдовенко; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — К., 2005. — 36 с.

27. Вершинин М. С. Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований / М. С. Вершинин // Актуальные проблемы теории коммуникации. Сборник научных трудов. - СПб. - Изд-во СПбГПУ, 2004. - С. 98-107.

28. Від розвитку громад до європейського майбутнього // Видання у рамках Програми "Демократизація України: програма малих проектів", [Електронний ресурс], м. Київ, 2007. – Режим доступу : <http://www.cvu.org.ua/>

files/doc1197979748A5_KVU_BUKLET.pdf. – Заголовок з екрана.

29. Войтович Р. В. Вплив глобалізації на систему державного управління : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 / Р. В. Войтович; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — К., 2009. — 36 с.

30. Воронько Л. О. Теоретико-організаційні основи культури праці державних службовців України : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.03 / Л. О. Воронько; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — К., 2004. — 20 с.

31. Гальчинский Анатолий. Демократизация собственности /Анатолий Гальчинский // Зеркало недели, [Електронний ресурс], № 22 (550), 11 — 17 июня 2005. — Режим доступа : <http://www.zn.kiev.ua/2000/2020/50293/>. — Заголовок з екрана.

32. Гальчинський А. С. Базові проблеми становлення середнього класу / А. С. Гальчинський // "Економіка і прогнозування", № 2, 2002 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.niss.gov.ua/Evointeg/g.htm>. — Заголовок з екрана.

33. Гахраманова Н. Функции политической культуры в формировании управленческих отношений / Н. Гахраманова // [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/vkhnu/Tk/829/17.html>. — Заголовок з екрана.

34. Гегель Г. В. Ф. Наука логики / Г. В. Ф. Гегель. — М.: Мысль, 1970. — 272 с.

35. Гладун Е. Ф. Демократизация высшего образования в России в процессе международного сотрудничества на примере юридического вуза / Е. Ф. Гладун // [Електронний ресурс]. — Режим доступа : <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/content.htm>. — Заголовок з екрана.

36. Глобализация и устойчивое развитие // Парламентская Ассамблея [Електронний ресурс], 30 января 2003 года (7-е заседание). РЕЗОЛЮЦИЯ

1318 (2003). – Режим доступу : http://www.coe.int/T/R/Parliamentary_assembly/%5BRussian_documents%5D/%5B2003%5D/%5BJan_2003%5D/R. – Заголовок з екрана.

37. Гончарук Н. Т. Управління керівним персоналом у сфері державної служби України : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.03 / Н. Т. Гончарук. – Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2008. – 36 с.

38. Гречко Т. К. Механізм забезпечення ефективності діяльності державних службовців : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / Т. К. Гречко; ДРІДУ НАДУ при Президенті України. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.

39. Григор О. О. Формування інформаційного суспільства в Україні в контексті інтеграції в Європейський Союз (державно-управлінський аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. О. Григор; ЛРІДУ НАДУ при Президенті України. – Львів, 2003. – 20 с.

40. Грицяк І. А. Розвиток європейського управління в контексті впливу на державне управління в Україні : автореф. дис... д-ра. наук з держ. упр. : 25.00.01 / І. А. Грицяк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2006. – 36 с.

41. Грінівецька Н. М. Проблеми формування сучасного типу державного службовця в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Н. М. Грінівецька; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 1999. – 20 с.

42. Гудима Н. В. Принципи відкритості і прозорості в діяльності органів державного управління України : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Н. В. Гудима; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2008. – 20 с.

43. Даутова О. Б., Христофоров С. В. Демократизация как базовый принцип современного образования / О. Б. Даутова, С. В. Христофоров // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prof.msu.ru/publ/>

omsk2/content.htm. – Заголовок з екрана.

44. Демократизация глобальной экономики, роль гражданского общества // Центр изучения глобализации и регионализации, Университет г. Варвика, 2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : csg@warwick.ac.uk. – Заголовок з екрана.

45. Денисенко Святослав. Модель современной демократии: типы и классификации / Святослав Денисенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/print.php?part=issue&m_id=739. – Заголовок з екрана.

46. Денисов С. А. Правовая составляющая антикоррупционных программ / С. А. Денисов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://209.85.129.132/search?q=cache:6DKxwfGrKUoJ:www.jurati.ru/doc/statyi/8.doc+%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%BE%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F+%D0%BF%D1%83%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%BE%D0%B9+%D1%81%D0%BB%D1%83%D0%B6%D0%B1%D1%8B&cd=81&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>. – Заголовок з екрана.

47. Деркач В. А. Формування механізму соціального партнерства / В. А. Деркач // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_2_2007/doc/3/03.pdf. – Заголовок з екрана.

48. Децентралізація влади, самодостатність громад – це і є ознаки демократії // Концептуальні проблеми реформування місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/492/>. – Заголовок з екрана.

49. Діденко Н. Г. Теоретико-методологічні засади розробки та функціонування механізмів державного управління в системі соціального партнерства : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Н. Г. Діденко. – Донецький державний університет управління МОН України. –

Донецьк, 2008. – 36 с.

50. Дітковська М. Ю. Формування інформаційного забезпечення в системі державного управління : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / М. Ю. Дітковська; Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України. – К., 2009. – 20 с.

51. Дмитренко Г. В. Державне управління процесами адаптації податкової системи України до вимог Європейського Союзу : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Г. В. Дмитренко; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2004. – 20 с.

52. Дмитренко Олександр. Громадська думка як чинник демократизації політичної системи України / Олександр Дмитренко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=475>. – Заголовок з екрана.

53. Дніпренко Н. К. Зміна парадигми в державному управлінні інформаційною сферою : комунікативний аспект : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Н. К. Дніпренко; ДРІДУ НАДУ при Президентіві України. – К., 2006. – 20 с.

54. Доронін О. Д. Соціальна політика як засіб системного забезпечення демократичних реформ : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02 / О. Д. Доронін; Одес. нац. юрид. акад. — О., 2004. — 16 с.

55. Драгомерецька Н. М. Комунікативна діяльність в державному управлінні : теоретико-методологічний аспект : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Н. М. Драгомерецька. – Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. – Київ, 2007. – 36 с.

56. Древаль Ю. Д. До питання про теорію переходу від авторитаризму до демократії / Ю. Д. Древаль // Акт. проблеми державного управління : зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2008. – № 2 (34). – С. 42–49.

57. Дрешпак В. М. Концептуальні чинники формування державної політики України у сфері засобів масової інформації : автореф. дис... канд.

наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. М. Дрешпак; ДРІДУ НАДУ при Президенті України. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.

58. Друк Ю. Я. Модернізація державного управління в контексті реформування політичної системи : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ю. Я. Друк; ОРІДУ НАДУ при Президенті України. – Одеса, 2009. – 20 с.

59. Електронний каталог наукової літератури / Національна парламентська бібліотека України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrlibrary.org/02501.htm>. – Заголовок з екрана.

60. Електронний каталог наукової літератури / Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ard>. – Заголовок з екрана.

61. Європейська хартія місцевого самоврядування // Ратифікована Законом № 452/97-ВР від 15.07.97 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_036.

62. Задорожня М. І. Гуманізація суспільної свідомості (державно-управлінський аспект) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / М. І. Задорожня. – ЛРІДУ НАДУ при Президентіві України. – Львів, 2008. – 20 с.

63. Захарченко В. Ю. Організаційно-правові засади реформування системи державної служби в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.03 / В. Ю. Захарченко // ДРІДУ НАДУ при Президентіві України. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.

64. Зельницкий А. Измерение индекса демократии как предпосылка управления процессом демократизации (Украина и посткоммунистические страны Центральной и Восточной Европы, 1994–2004) // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2004. – № 2. – С. 158.

65. Инновационные ориентации государственного управления // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://otherreferats.allbest.ru/law/00001215_0.html. – Заголовок з екрана.

66. Ілюк Т. М. Урядові інформаційні кампанії з європейської інтеграції в Польщі: теоретико-методологічний підхід : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Т. М. Ілюк; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Київ, 2009. – 20 с.
67. Індекс сприйняття корупції 2009 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gurt.org.ua/articles/4780>.
68. Іщенко О. Політичні пріоритети трансформування держави / О. Іщенко // Політичний менеджмент. - 2005. - № 2 (11). - С.78-88.
69. Казаков В. М. Становлення та розвиток соціально-ціннісних засад державного управління в Україні : автореф. дис... д-ра. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. М. Казаков; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2009. – 20 с.
70. Калінкіна Н. В. Партнерські відносини між владою та «третім сектором» у соціальній державі : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Н. В. Калінкіна; ХАРІДУ НАДУ при Президенті України. – Харків, 2009. – 20 с.
71. Кальниш Ю. Г. Формування теоретико-методологічних засад політичної аналітики в державному управлінні України : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ю. Г. Кальниш // НАДУ при Президентові України. – К., 2007. – 36 с.
72. Канунников С. Н. Диалог культур как способ развития государственно-общественного управления в муниципальной системе образования / С. Н. Канунников, А. М. Соломатин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/content.htm>. – Заголовок з екрана.
73. Карлова В. В. Державна політика у сфері культури : сутність та особливості реалізації в сучасних умовах : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. В. Карлова; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2003. – 20 с.
74. Карнаух А. А. Становлення політичної культури молоді в умовах демократизації сучасного українського суспільства 2006 года : автореф.

дис... канд. політ. наук : 23.00.03 / А. А. Карнаух; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2006. – 19 с.

75. Карпа М. І. Система впливу на масову політичну свідомість: державно-управлінський аспект : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / М. І. Карпа; ЛРІДУ НАДУ при Президенті України. – Львів, 2006. – 20 с.

76. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Р. А. Коваль; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2009. – 20 с.

77. Козлова К. І. Механізм формування державної політики у сфері захисту національних товаровиробників : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / К. І. Козлова; ОРІДУ НАДУ при Президенті України. – Одеса, 2010. – 20 с.

78. Козьма Василь. Трансформація політичних інститутів в умовах демократизації / Василь Козьма // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.viche.info/journal/810/>. – Заголовок з екрана.

79. Колосок С. В. Зв'язки з громадськістю у формуванні іміджу органів державного управління : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / С. В. Колосок; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2003. – 20 с.

80. Кольцова Д. В. Органи самоорганізації населення в системі місцевого самоврядування : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04 / Д. В. Кольцова // Донецький державний університет управління МОН України. - Донецьк, 2007. – 20 с.

81. Конституція України. Х.: ТОВ «Одіссей», 2005. - 48 с.

82. Концепція боротьби с корупцією на 1998-2005 роки, затверджена Указом Президента України від 24 квітня 1998 року N 367/98.

83. Копаниця Олександр. Авторитет офіцера виховної роботи полягає, перш за все, в його професіоналізмі / Олександр Копаниця // Військо України, № 5, 2008. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.vu.mil.gov.ua/index.php?part=article&id=656>. – Заголовок з екрана.

84. Копнин П. В. Диалектика как логика и теория познания / П. В. Копнин. – М. : Научная мысль, 1973. – 245 с.

85. Костирев А. Г. Роль засобів масової інформації в процесі демократичного розвитку суспільства : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / А. Г. Костирев; Київ. Нац. ун-т ім. Т. Шевченка. К., 2003. – 17 с.

86. Кравченко М. В. Формування та впровадження нової парадигми соціальних цінностей українського суспільства (управлінський аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / М. В. Кравченко; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2001. – 20 с.

87. Крисаченко О. Перспективи демократизації та суспільно_політичної консолідації / О. Крисаченко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/book/Krysachenko/11-3-Ukr_Socium.pdf. – Заголовок з екрана.

88. Крюков О. І. Політико-управлінська еліта України : особливості становлення та розвитку в умовах суспільної трансформації : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. І. Крюков. – НАДУ при Президенті України. – Київ, 2007. – 427 с.

89. Кузьмин П. В. Политическая деятельность и демократизация общества / П. В. Кузьмин // Социум [Електронний ресурс], 18 декабря 2006. – Режим доступу : <http://vybory.org/articles/391.html>. – Заголовок з екрана.

90. Купрій В. О. Організації громадянського суспільства як суб'єкти вироблення державної політики : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. О. Купрій. – НАДУ при Президенті України. – Київ, 2007. – 213 с.

91. Купрійчук В. М. Гуманізація державного управління в Україні : сутність та основні напрями : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. М. Купрійчук; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2009. – 20 с.

92. Курасова Є. Є. Формування престижу державної служби (на прикладі митної служби України) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / Є. Є. Курасова // ДРІДУ Національної академії державного управління при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.
93. Кучерук Д. На озброєнні — правові знання / Д. Кучерук // [Електронний ресурс], 09.04.2004. – Режим доступу : <http://www.khpg.org/index.php?id=1081494403>. – Заголовок з екрана.
94. Кушнір М. О. Методологічні засади формування та розвитку організаційно-правової культури у діяльності центральних органів виконавчої влади в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / М. О. Кушнір // ХАРІДУ НАДУ при Президентові України. – Харків, 2007. – 16 с.
95. Лавренчук А. О. Становлення та розвиток регіональних механізмів інтеграції України до Європейського Союзу : автореф. дис... канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / А. О. Лавренчук; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К., 2004. – 20 с.
96. Лагутов Ю. Е. Політико-управлінські засади взаємодії України з українською діаспорою в державах Європейського Союзу : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ю. Е. Лагутов // Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2008. – 20 с.
97. Лашкіна М. Г. Концептуальні засади взаємодії органів державної влади та засобів масової інформації в умовах демократизації державного управління в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / С. В. Колосок; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2009. – 20 с.
98. Лелеченко А. П. Децентралізація в системі державного управління в Україні: теоретико-методологічний аналіз : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / А. П. Лелеченко; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2006. – 20 с.
99. Липовська Н. А. Управління інституціональним розвитком Держав-

ної митної служби України : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.03 / Н. А. Липовська // Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2007. – 20 с.

100. Липсет С. М. Сравнительный анализ условий, необходимых для становления демократии // Международный журнал социальных наук. – 1993. – № 3. – С. 9.

101. Лола В. В. Формування державної ідеології виховання людини в умовах трансформації суспільства : теоретико-методологічний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. В. Лола // ДРІДУ НАДУ при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.

102. Мавлюдов А. А. Местное самоуправление как составная часть демократического общественного устройства / А. А. Мавлюдов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tisbi.ru/science/vestnik/2000/issue1/13.html>. – Заголовок з екрана.

103. Максимець Б. М. Політичні партії як чинники формування та реалізації стратегії державної політики : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Б. М. Максимець; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2006. – 20 с.

104. Мартиненко В. М. Демократизація механізмів державного управління процесами суспільних трансформацій : автореф. дис... докт. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В. М. Мартиненко; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2005. – 36 с.

105. Мартиненко В. М. Державне управління : шлях до нової парадигми (теорія та методологія) : [монографія] / В. М. Мартиненко. – Х. : Вид-во ХарPI НАДУ “Магістр”, 2003. – 220 с.

106. Мартиненко В. М. Інноваційна стратегія демократичного розвитку України : від місцевої демократії до демократичної держави : [Моногр.]. – Х.: Константа, 2004. – 231 с.

107. Мартиненко В. М. Теоретико-методологічні засади формування нової парадигми демократичного державного будівництва / В. М.

Мартиненко // Акт. проблеми держ. управління : зб. наук. пр. / редкол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.] – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2006. – Вип. 2 (24). – С. 66 –74.

108. Мартиненко В.М. Демократичне врядування : від практики до теорії чи від теорії до практики? / Мартиненко В. М., Нужнова Ю. А. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Apdu/2009_1/doc/1/03.pdf. – Заголовок з екрана.

109. Межамериканское соглашение против коррупции 1996 года / Закон. Интернет – журнал Ассоциации юристов Примор'я // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.law.vl.ru. – Заголовок з екрана.

110. Методологічні аспекти дослідження сучасного суспільно-політичного розвитку // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.refine.org.ua/pageid-3401-3.html>. – Заголовок з екрана.

111. Мисів Л. В. Особливості державного управління в сфері духовно-ціннісного розвитку українського суспільства : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Л. В. Мисів // Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2008. – 20 с.

112. Мінаєва В. О. Урядовий PR : принципи організації та засоби забезпечення : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. О. Мінаєва; Академія муніципального управління. – Київ, 2009. – 20 с.

113. Мірошніченко Ю. Р. Демократичні механізми підготовки і прийняття державно-політичних рішень : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02. / Ю. Р. Мірошніченко; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2006. – 16 с.

114. Місюра В. Я. Особливості взаємодії політичних партій та органів місцевого самоврядування в розбудові громадянського суспільства в Україні (державно-управлінський аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / В. Я. Місюра ; Нац. акад. держ. упр. при

Президентіві України. – К., 2006. – 20 с.

115. Молнар Ф. Політика та практика управління особовим складом збройних сил Угорщини / Ф. Молнар // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dcaf.ch/_docs/SSR_Ukraine/21_MOLNAR.pdf. –

Заголовок з екрана.

116. Мотренко Т. В. Концептуальний аналіз дисертаційних досліджень з державного управління (до 10-річчя галузі науки державного управління в Україні) / Мотренко Т. В., Бакуменко В. Д., Васильєва О. І. // Вісник державної служби. - 2007. - № 4. – С. 6 – 15.

117. Нинюк І. І. Професіоналізм державних службовців: сутність, стан та особливості формування : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / І. І. Нинюк; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2005. – 20 с.

118. Нинюк М. А. Моральна культура державних службовців: сутність, стан та особливості формування : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / М. А. Нинюк; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2000. – 20 с.

119. Новак В. В. Організаційно-правові питання соціального партнерства органів державної влади та громадських об'єднань в Україні : стан та перспективи розвитку : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. В. Новак // Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2008. – 20 с.

120. Оболонский А. Бюрократия и бюрократизм (к теории вопроса) / А. Оболонский // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://emsu.ru/um/view.asp?c=464&p=1>. – Заголовок з екрана.

121. Овчаренко В. А. Державний механізм забезпечення інваріантного функціонування судової системи : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В. А. Овчаренко // Донецький державний університет управління МОН України. - Донецьк, 2008. – 19 с.

122. Околіта С. В. Справедливість та законність як принципи державно-правового регулювання : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / С. В. Околіта; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2000. – 20 с.

123. Олуйко В. М. Кадрові процеси в державному управлінні України: стан і перспективи розвитку : автореф. дис... д-ра. наук з держ. упр. : 25.00.03 / В. М. Олуйко; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2006. – 36 с.
124. Оніщенко Н. Юридична відповідальність держави перед особою / Н. Оніщенко // Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України [Електронний ресурс]. Режим доступу : - http://gender.in.ua/category_73.html. – Заголовок з екрана.
125. Основные политические проблемы внедрения модели «нового государственного менеджмента» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://centurion-center.narod.ru/vd4.html>. – Заголовок з екрана.
126. Оценка уровня развития демократии : основы общей схемы Международного института демократии и содействия выборам // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.idea.int/>. – Заголовок з екрана.
127. Пархоменко-Куцевіл О. І. Механізм формування кадрового потенціалу державної служби в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / О. І. Пархоменко-Куцевіл; ДРІДУ НАДУ при Президенті України. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
128. Паспорти спеціальностей у галузі науки “Державне управління” (постанови Президії ВАК України від 15 травня 2002 року № 17-11/5; від 14 грудня 2006 р. № 31-06/11 і № 46-06/11; від 18 січня 2007 року № 41-06/1).
129. Пахомова Т. І. Механізми функціонування системи державної служби у період суспільних реформ : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.03 / Т. І. Пахомова // Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2007. – 36 с.
130. Петренко О. С. Формування інтегрованого інституту публічної служби в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / О. С.

Петренко; ДРІДУ НАДУ при Президенті України. – Дніпропетровськ, 2008. – 20 с.

131. Петрусь С. П. Управління кадровими ресурсами в умовах модернізації Державної митної служби України : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / С. П. Петрусь // Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.

132. Писаренко В. П. Організація контролю за виконанням нормативно-правових актів в органах виконавчої влади : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / В. П. Писаренко; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Харк. регіон. ін-т держ. упр. — Х., 2007. — 19 с.

133. Письменний І. В. Концептуальні засади реформування митної служби України : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / І. В. Письменний; ДРІДУ НАДУ при Президенті України. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.

134. Піроженко Н. В. Механізми становлення та розвитку соціального партнерства органів публічної влади та неурядових некомерційних організацій : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Н. В. Піроженко // ОРІДУ НАДУ при Президентові України. – Одеса, 2007. – 20 с.

135. Положение фонда демократии ООН на мировой арене // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/democracyfund/Docs/UNDEF%20Situating%20Democracy%20FINAL_RU.pdf. – Заголовок з екрана.

136. Положенко А. С. Демократизация культуры в индустриальном и постиндустриальном обществе / А. С. Положенко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/ONG_2006/Philosophia/17816.doc.htm. – Заголовок з екрана.

137. Понятие и виды управления в сфере природопользования и охраны

окружающей природной среды // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pravoznaves.com.ua/books/174/13047/16/1>. – Заголовок з екрана.

138. Попова І. М. Механізми реалізації державної етнонаціональної політики щодо національних меншин України : регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / І. М. Попова // НАДУ при Президентіві України. – Київ, 2007. – 20 с.

139. Попченко Т. П. Розвиток державно-управлінських механізмів протидії виникненню корупції у сфері охорони здоров'я в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Т. П. Попченко // НАДУ при Президентіві України. – Київ, 2010. – 206 с.

140. Предпосылки и пути демократизации // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.vuzlib.net/beta3/html/1/25993/26050/>. – Заголовок з екрана.

141. Приходченко О. Л. Забезпечення ефективності державного управління на засадах демократичного врядування : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.02 / О. Л. Приходченко // Класичний приватний університет. – Запоріжжя : 2010. – 36 с.

142. Про відкритість і прозорість діяльності органів влади // Законопроект [Електронний ресурс]. – Режим доступу - <http://maidanua.org/wiki/index.php>.

143. Про внесення змін і доповнень до Переліку спеціальностей, за якими проводяться захист дисертацій на здобуття наукових ступенів кандидата наук і доктора наук, присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань / Наказ ВАК України від 9 вересня 2002 р. № 368 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.licasoft.com.ua/component/lica/?view=dir&type=1&base=1&menu=229068&id=224765>.

144. Про демократизацію процесу прийняття рішень : Секретаріат Кабінету Міністрів України. Зелена книга // [Електронний ресурс], Київ, 2006 . – Режим доступу : <http://www.ecolabel.org.ua/index.php?id=344>. – Заголовок з екрана.

145. Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2008 р. № 1249-р. . // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uapravo.net/data2008/base02/ukr02001.htm>
146. Про схвалення Концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2007 р. N 1035-р. // Законодавство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/publish/article?showHidden=1&art_id=96066&cat_id=95419.
147. Прохоренко О. Я. Протидія корупційним проявам у системі державної служби України (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / О. Я. Прохоренко; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2004. – 20 с.
148. Работа Ю. І. Зв'язки з громадськістю як інститут державного управління : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Ю. І. Работа // Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2006. – 20 с.
149. Радзієвський І. А. Трансформація системних характеристик державного управління в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / І. А. Радзієвський // Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2007. – 20 с.
150. Райковський Броніслав. Критерії демократизації виборчого процесу. Аналіз концепцій / Броніслав Райковський // Суспільство і демократія. Вісник Центральної виборчої комісії, [Електронний ресурс], №1 (7), 2007 р. – Режим доступу : http://www.cvk.gov.ua/visnyk/pdf/2007_1/Raikovsky.pdf. – Заголовок з екрана.
151. Растоу Д. А. Переходы к демократии : попытка динамической модели / Д. А. Растоу // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Hrestom/71.php. – Заголовок з

екрана.

152. Ребкало М. М. Державне управління у сфері виконання покарань (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / М. М. Ребкало; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2009. – 20 с.

153. Романюк Виктор. О государственном управлении, экономике, политике и децентрализации / Виктор Романюк // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://romanyuk.com/2007/03/post.html>. – Заголовок з екрана.

154. Рудакевич М. І. Формування етики державних службовців в умовах демократизації і професіоналізації державного управління : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.03 / М. І. Рудакевич // Національна академія державного управління при Президентові України. – Київ, 2007. – 36 с.

155. Руїс Мендісабаль Л. М. Зв'язки з громадськістю як комунікативний аспект державного управління : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Л. М. Руїс Мендісабаль; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2001. – 20 с.

156. Рукавишников В. О. Политическая культура и демократизация в посткоммунистических странах / В. О. Рукавишников // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://politanalysis.narod.ru/rukavishnikov3.html>. – Заголовок з екрана.

157. Саханова А.Н. Новая парадигма государственного управления «Good Governance»: пример Японии как перспектива для стран СНГ / А. Н. Саханова // Менеджмент в России и за рубежом // [Электронный ресурс], №1, 2004. – Режим доступа : <http://www.dis.ru/manag/arhiv/2004/1/4.html>. – Заголовок з екрана.

158. Селютіна Н. Ф. Формування політико-адміністративної еліти і особливості прояву її суб'єктного потенціалу на регіональному рівні : автореферат дис. ... канд. наук з держ. управління : 25.00.01 / Н. Ф.

Селютіна ; Харківський регіональний ін-т держ. управління Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. - Харків, 2006. - 19 с.

159. Сенюшкіна Т. О. Державні механізми управління етнічними конфліктами : автореф. дис. ... докт. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Т. О. Сенюшкіна // Національна академія державного управління при Президентіві України. – Київ, 2007. – 36 с.

160. Серант А. Й. Звязки з громадськістю в системі місцевих органів влади (державно-управлінський аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / А. Й. Серант; ЛРІДУ НАДУ при Президенті України. – Львів, 2006. – 20 с.

161. Серафимов В. Н. Державний механізм протидії тіньовій економіці : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / В. Н. Серафимов // Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України, Донецьк, 2007. – 19 с.

162. Серебрянников В. Ответственность как принцип власти / В. Серебрянников // Свободная мысль. – 1998.- № 3. – С. 16-26.

163. Серьогін С. М. Державний службовець у взаємовідносинах влади і суспільства : автореф. дис... д-ра. наук з держ. упр. : 25.00.03 / С. М. Серьогін; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2004. – 36 с.

164. Сидоренко В. В. Формування механізмів реалізації прав громадян через місцеве самоврядування : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04 / В. В. Сидоренко // Донецький державний університет управління Міністерства освіти і науки України, Донецьк, 2007. – 18 с.

165. Скрипнюк О. В. Теоретико-методологічні засади формування та розвитку громадянського суспільства і правової держави в Україні / О. В. Скрипник // — К., 1995. – С. 127-128.

166. Сморгунов Л. В. Сравнительный анализ политико-административных реформ : от нового государственного менеджмента к концепции “governance” / Л. В. Сморгунов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politstudies.ru/N2004fulltext/2003/4/5.htm>. – Заголовок з

екрана.

167. Соловйов В. М. Удосконалення законності в державному управлінні України : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / В. М. Соловйов; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2006. – 20 с.

168. Сорокіна Н. Г. Державне управління формуванням ціннісних орієнтацій сучасного українського суспільства : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Н. Г. Сорокіна; ДРІДУ НАДУ при Президенті України. – Дніпропетровськ, 2009. – 20 с.

169. Социальная установка // Ребер А. Большой толковый психологический словарь. – М.: Наука, 2000. – Т. 2. – С. 286.

170. Стецюк Н. М. Развитие процесса управления персоналом (на примере таможенной службы Украины) : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / Н. М. Стецюк // Национальная академия государственного управления при Президенте Украины. – Киев, 2007. – 20 с.

171. Стойка А. В. Механізми ефективної взаємодії органів державної влади і громадських об'єднань на регіональному рівні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / А. В. Стойка; Донецька державна академія управління Міністерства освіти і науки України. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.

172. Сулімова С. І. Механізми державного управління у сфері захисту прав жінок в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / С. І. Сулімова; ОРІДУ НАДУ при Президенті України. – Одеса, 2009. – 20 с.

173. Сурмін Ю. П. Проблемність демократії та шляхи її вдосконалення / Ю. П. Сурмін // Державне управління : теорія та практика. - № 2, 2006. Електронне фахове видання НАДУ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Dutp/2006-2/txts/zmist.htm>.

174. Сушинський О. І. Теоретико-методологічні засади контролю у сфері публічної влади : автореф. дис... д-ра. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. І.

Сушинський; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2003. – 36 с.

175. Таршис Даниель. Демократический аудит / Даниель Таршис // Общая тетрадь. Вестник московских политических исследований, № 3, 2003. – С. 77-80.

176. Тилли Чарльз. Демократия / Чарльз Тилли // М. : Институт общественного проектирования. – [Електронний ресурс], 2007. – Режим доступу : <http://russ.ru/pushkin/Tiraniya-i-demokratiya>. – Заголовок з екрана.

177. Тинкован О. В. Неурядові організації як суб'єкти вироблення державної політики : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. В. Тинкован // Дніпропетровський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України. – Дніпропетровськ, 2007. – 20 с.

178. Титаренко Л. Г. Современная теоретическая социология : размышления после конгресса / Л. Г. Титаренко // Социологические исследования [Електронний ресурс], № 1, январь 2009, С. 16-24. – Режим доступу : http://www.sociolog.net/Titarenko_2.pdf. – Заголовок з екрана.

179. Толочко О. Л. Політична культура в українському суспільстві : стан та перспективи її демократизації на шляху до ЄС / О. Л. Толочко // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej5/txts/07toldse.htm>. – Заголовок з екрана.

180. Топалова Е. Х. Наближення вітчизняної системи врядування до європейських стандартів: регіональний рівень : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Е. Х. Топалова; ОРІДУ НАДУ при Президенті України. – Одеса, 2009. – 36 с.

181. Торяник В. М. Взаємна політична відповідальність державної влади і громадянина в сучасній правовій державі : автореф. дис... канд. політ. наук : 23.00.02 / В. М. Торяник; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2006. – 17 с.

182. Тряпицын А. В. Интеграционные процессы в высшем образовании / А. В. Тряпицын // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.prof.msu.ru/publ/omsk2/content.htm>. – Заголовок з екрана.

183. Турчинов А. И. Целостность государственной службы в системе государственного управления России / А. И. Турчинов // Государственная служба в современной России. - М., 2003. - С. 12-13.
184. Уманський Ю. В. Інформаційне забезпечення системи державного управління : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Ю. В. Уманський ; Клас. приват. ун-т. — Запоріжжя, 2008. — 20 с.
185. Управління суспільним розвитком : словник-довідник / [уклад.: В. Д. Бакуменко, С. О. Борисевич, О. А. Бутрін та ін.]; за заг. ред. А. М. Михненка, В. Д. Бакуменка. — К.: Вид-во НАДУ, 2006. — 248 с.
186. Факторы, обуславливающие реальный характер демократии / Проблемы теории государства и права: Учебное пособие / Глава X. Государство, право и демократия // Под ред. М.Н. Марченко. — М.: Юрист, 2001. — 656 с. — [Электронный ресурс], 2007. — Режим доступа : <http://www.kursach.com/biblio/0010027/1002.htm>.
187. Фесенко Н. С. Державне регулювання розвитку культури на регіональному рівні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Н. С. Фесенко; Харк. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — Харків, 2006. — 18 с.
188. Фетеску І. А. Шляхи вдосконалення механізмів державного управління електоральним процесом в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / І. А. Фетеску; Одеск. регіон. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України. — О., 2008. — 20 с.
189. Філіпова Т. В. Професійний менталітет державних службовців в Україні: технологія формування : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.03 / Т. В. Філіпова; ДРІДУ НАДУ при Президенті України. — Дніпропетровськ, 2006. — 20 с.
190. Форма государства // [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://bestreferat.com.ua/referat/detail-30691.html>. — Заголовок з екрана.
191. Хуснутдінов О. Я. Громадський рух як чинник формування

громадянського суспільства в Україні (державно-управлінський аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / О. Я. Хуснутдінов; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2003. – 20 с.

192. Циба В. Т. Регулятивно-детерміністська парадигма теорії особистості : системний аналіз / В. Т. Циба // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України [За ред. С. Д. Максименка]. – К., 2002. – Т. IV. – Ч. 7. – С. 287–293.

193. Цибуліна І. В. Державна політика у сфері забезпечення захисту прав дитини в Україні : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / І. В. Цибуліна; ХАРІДУ НАДУ при Президенті України. – Харків, 2006. – 20 с.

194. Чжоу Сяо Юн. Трансформація економічних функцій держави в умовах ринкових перетворень [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук. : 08.01.01 / Чжоу Сяо Юн ; Харківський нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. - Х., 2006. - 16 с.

195. Чукут С. А. Відтворення генераційної цілісності духовної культури (управлінський аспект) : автореф. дис... д-ра. наук з держ. упр. : 25.00.02 / С. А. Чукут; НАДУ при Президенті України. – Київ, 1999. – 36 с.

196. Шемяков О. Д. Розвиток механізму державного управління соціальним діалогом : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / О. Д. Шемяков; Донецький державний університет управління МОН України. – Київ, 2009. – 20 с.

197. Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія / В. Шинкарук // Куди йдемо? – К, 1993. – С. 30.

198. Шкумбатюк К. Л. Державна політика України у сфері громадянства в контексті європейської інтеграції : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / К. Л. Шкумбатюк; ЛРІДУ НАДУ при Президенті України. – Львів, 2004. – 20 с.

199. Шкурат І. В. Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект) : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 /

- І. В. Шкурат; НАДУ при Президенті України. – Київ, 2002. – 20 с.
200. Шмиттер Ф. Процессы демократического транзита и консолидации демократии / Ф. Шмиттер // Материалы круглого стола «Демократические переходы : варианты путей и неопределенность результатов». – Полис. – 1999. – № 3. – С. 30–33.
201. Шухов А. Репутационный принцип действия демократического механизма / А. Шухов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nounivers.narod.ru/ofir/reput.htm>. – Заголовок з екрана.
202. Энциклика "Quadragesimo Anno", 15 мая 1931 г. (А.А.С., т. XXIII, 1931, стр. 177-228) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.christianity.org.ru>.
203. Ющенко Віктор. Демократизація і європейська інтеграція України вимагають зміни політичної еліти / Віктор ЮЩЕНКО // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dt.ua/1000/1550/43801/>. – Заголовок з екрана.
204. Brzezinski Z. The Grand Chessboard. American Primacy and Its Geostrategic Imperatives. – N.Y. : Basic Books, 1997. – 143 p.
205. Carothers Th. A Quarter-Century of Promoting Democracy / Carothers Th. // J. of Democracy. - October 2007, v. 18, N 4.
206. Carothers Th. Does Democracy Promotion Have a Future? / Carothers Th. // Democracy and Development. – Washington, 2008. - P. 121 - 138;
207. Freedom House. Nations in Transit 2006 / Freedom House // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.freedomhouse.hu/nit.html>. – Заголовок з екрана.
208. Press Release SOC/CP/210 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.unicri.it/toc.htm. – Заголовок з екрана.
209. Programme of action against corruption. Part III, a // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.greco.soe.int/docs/pase3a.htm. – Заголовок з екрана.

210. UNDP. 2002. Good Governance and Sustainable Human Development // Governance for Sustainable Human Development. A UNDP Policy Document [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://magnet.undp.org>. – Заголовок з екрана.

ДОДАТОК А

**АНКЕТА ОПИТУВАННЯ ЗА ТЕМОЮ «АКТУАЛЬНІ НАПРЯМИ,
СИСТЕМНІ ЧИННИКИ ТА ОЗНАКИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ»**

1. Які напрями демократизації суспільних відносин в Україні є, на Вашу думку, найбільш актуальним на сучасному етапі вітчизняного державотворчого процесу (позначте символом ✓ не більше трьох варіантів)?

<i>напря́м</i>	<i>позначка</i>	<i>напря́м</i>	<i>позначка</i>
політичний		військовий	
економічний		державно-управлінський	
соціальний		самоврядний	
гуманітарний		самовідтворювальний	
екологічний		інше (допишіть)	

2. Оцініть (за шкалою від 0 – „найменш впливає” до 5 – „найбільш впливає”), будь ласка, наступні системні чинники демократизації сучасної Української держави:

<i>чинник</i>	<i>оцінка</i>	<i>чинник</i>	<i>оцінка</i>
<i>політичні</i>			
запозичення досвіду, отримання допомоги демократичних країн		формування громадянської політичної культури	
встановлення відповідальності політичних еліт		створення умов для розвитку незалежних ЗМІ	
забезпечення суспільної та громадської довіри		розвиток громадянського суспільства	
<i>економічні</i>			
зміцнення ринкової економіки		збільшення середнього класу	
розвиток внутрішнього ринку і конкуренції		гарантування захисту та реалізації прав власності	
забезпечення рівноправності суб'єктів господарювання		становлення потужного національного капіталу	

прискорення ін- дустріального розвитку		прозоре законодавство в економічній сфері	
інноваційна соціально- орієнтована модель економічного розвитку		розвиток системи участі працівників в управлінні підприємствами	
детінізація капіталів		політика інтеграції до ринку ЄС	
активна антимонопольна діяльність		зростання частки собівартості праці	
підтримка народних підприємств		сприяння розвитку агропромислового комплексу	
<i>соціальні</i>			
декомпозиція соціальної нерівності		розвиток соціальної інфраструктури	
суттєве підняття рівня життя широких верств населення		забезпечення різноманіття соціального складу насе- лення	
адресність надання соціаль- ної допомоги та захисту		створення нових робочих місць, збільшення допомоги по безробіттю	
<i>гуманітарні</i>			
розвиток людського капіталу нації		демократизація освітньої системи	
формування системи цінностей		відродження високої духовності	
забезпечення дотримання прав людини та громадянина		визнання вирішальної ролі інтелектуальної вартості	
реформування системи освіти		активний доступ світової культури	
<i>освітні</i>			
визначення національних пріоритетів у галузі освіти		розвиток самоорганізації (громадські органи управ- ління і т.п.)	
встановлення чітких освітніх стандартів		повага до свободи поглядів тих, хто навчається	
доступність освіти		можливість вибору закладу	
суспільний контроль за освітою		децентралізація управління освітою	
автономність освітніх закладів		формування вільної особистості	

<i>екологічні</i>			
впровадження природоохоронних технологій виробництва		забезпечення високих екологічних стандартів довкілля	
формування екологічної культури		громадські екологічні заходи	
<i>військові</i>			
розвиток інститутів військової громадськості (офіцерські зібрання тощо)		гуманізація між-особистісних стосунків військовослужбовців	
відродження національного духу війська		забезпечення правового виховання військовослужбовців	
створення системи дієвого цивільного контролю за збройними силами		забезпечення дотримання військової дисципліни в рамках закону	
<i>державно-управлінські</i>			
відповідальність влади за наслідки управління країною		створення чіткої системи врахування громадської думки	
забезпечення прозорості владних рішень		керування за принципами колективності	
спрощення процедур та комунікації		підняття управлінської культури	
залучення талановитої молоді до управління		розбудова інститутів громадянського суспільства	
налагодження взаємодії, плановості та системності роботи органів влади		унікнення дублювання функцій та повноважень органів влади	
створення системи громадської участі у прийнятті управлінських рішень		створення єдиного інформаційного ресурсу проектів всіх державних рішень	
формування демократичних управлінських технологій		забезпечення демократизації державної служби	
сприяння ініціативам		науково-аналітичне забезпечення державної політики	
<i>самоврядні</i>			
становлення демократичної служби в органах місцевого самоврядування		розвиток адміністративно-територіальних одиниць	
розвиток самоорганізації		зміцнення місцевого	

населення		самоврядування	
<i>самовідтворювальні</i>			
забезпечення захисту прав і свобод громадян		створення дієвої незалежної судової системи	
формування національної ідеї та єдиної політичної нації		вирішення етно-національних та релігійних суперечностей	
утвердження духу демократії в усіх сферах суспільного життя		формування ціннісної парадигми вітчизняної демократії	

3. Оцініть (за шкалою від 0 – „найменш властиве” до 5 – „найбільш властиве”), будь ласка, наступні ознаки демократичного характеру державного управління в Україні (перший стовпчик). Так само (за шкалою від 0 – „найменш важливе” до 5 – „найбільш важливе”), оцініть важливість цих ознак для набуття системою державного управління України дійсно демократичного характеру (другий стовпчик):

ознаки демократичного характеру	оцінка	
	сучасний стан	важливість у майбутньому
Верховенство закону		
Політичний плюралізм		
Інклюзивність (взаємодія)		
Транспарентність (прозорість)		
Партисипативність (громадянська участь)		
Політична незалежність засобів масової інформації		
Конкурентність		
Антикорупційність		
Громадський контроль		
Контроль дотримання демократичних змін		
Дебюрократизація		
Демократична модернізація		
Розвиток самоорганізаційних засад		
Соціальне партнерство		
Культура демократії		
Дотримання норм професійної етики		
Взаємовідповідальність		
Гуманізація		

Компромісність		
Взаємодопомога		
Справедливість		
Підвищення рівня життя		
Електронне врядування		
Доступність інформації		
Інше (допишіть)		
Інше (допишіть)		

Об'єктивні дані респондентів-експертів (*підкресліть*)

- Ваш вік: 18 – 25; 26 – 35; 36 – 45; 46 – 60; старше 60 років
 - Ваша стать: жінка чоловік
 - Ваша освіта: середня неповна вища повна вища науковий ступінь
 - Ваша сфера професійних інтересів за освітою (*тільки один варіант*):

фінанси	право	політика	історія
культура	освіта	промисловість	сільське
			господарство
оборона	дипломатія	торгівля	менеджмент
екологія	транспорт	зв'язок	інше (допишіть)
 - Ваш загальний трудовий стаж: 1 – 3; 4 – 9; 10 – 15; 16 – 20; більше 25 років.
 - Ваш стаж державної служби (включаючи службу в органах місцевого самоврядування, військову службу тощо): 1 – 3; 4 – 9; 10 – 15; 16 – 20; більше 25 років.
 - Ваш ранг державного службовця: 1 2 3 4 5 6 7 8
9 10 11 12 13 14 15
- В цій графі Ви можете записати свої зауваження та пропозиції до розробників анкети:

ДОДАТОК Б

**СИСТЕМНІ ЧИННИКИ ТА ОЦІНКИ ОЗНАК ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ
ОПИТУВАННЯ**

Таблиця. Б.1.

Системні чинники демократизації сучасної Української держави за
результатами опитування (за шкалою від 0 – „не впливає” до 5 –
„найбільш впливає”)

чинник	оцінка	чинник	оцінка
<i>політичні</i>			
запозичення досвіду, отримання допомоги демо- кратичних країн	3,27	формування громадянської політичної культури	3,25
встановлення відповідаль- ності політичних еліт	3,4	створення умов для розвитку незалежних ЗМІ	3,42
забезпечення суспільної та громадської довіри	3,2	розвиток громадянського суспільства	3,3
<i>економічні</i>			
зміцнення ринкової економіки	3,51	збільшення середнього класу	3,35
розвиток внутрішнього ринку і конкуренції	3,7	гарантування захисту та реалізації прав власності	3,4
забезпечення рівноправності суб'єктів господарювання	3,1	становлення потужного національного капіталу	3,28
прискорення ін- дустриального розвитку	2,92	прозоре законодавство в економічній сфері	3,61
інноваційна соціально- орієнтована модель економічного розвитку	3,25	розвиток системи участі працівників в управлінні підприємствами	2,66
детінізація капіталів	3,0	політика інтеграції до ринку ЄС	3,1
активна антимонопольна діяльність	3,2	зростання частки собівартості праці	2,93
підтримка народних підприємств	2,81	сприяння розвитку агропромислового комплексу	3,18
<i>соціальні</i>			
декомпозиція соціальної нерівності	2,73	розвиток соціальної інфраструктури	3,38

Продовження табл. Б.1.1

суттєве підняття рівня життя широких верств населення	3,32	забезпечення різноманіття соціального складу населення	3,67
адресність надання соціальної допомоги та захисту	3,07	створення нових робочих місць, збільшення допомоги по безробіттю	3,28
<i>гуманітарні</i>			
розвиток людського капіталу нації	3,19	демократизація освітньої системи	3,25
формування системи цінностей	3,55	відродження високої духовності	3,58
забезпечення дотримання прав людини та громадянина	4,0	визнання вирішальної ролі інтелектуальної вартості	3,33
реформування системи освіти	3,2	активний доступ світової культури	3,3
<i>освітні</i>			
визначення національних пріоритетів у галузі освіти	3,24	розвиток самоорганізації (громадські органи управління і т.п.)	3,1
встановлення чітких освітніх стандартів	3,5	повага до свободи поглядів тих, хто навчається	3,6
доступність освіти	4,0	можливість вибору закладу	4,2
суспільний контроль за освітою	3,52	децентралізація управління освітою	2,28
автономність освітніх закладів	2,84	формування вільної особистості	3,85
<i>екологічні</i>			
впровадження природозахисних технологій виробництва	3,8	забезпечення високих екологічних стандартів довкілля	3,7
формування екологічної культури	3,72	громадські екологічні заходи	2,9
<i>військові</i>			
розвиток інститутів військової громадськості (офіцерські зібрання і т.п.)	2,7	гуманізація між-особистісних стосунків військовослужбовців	3,02
відродження національного духу війська	2,84	забезпечення правового виховання військовослужбовців	3,25

Продовження табл. Б.1.

створення системи дієвого цивільного контролю за збройними силами	3,15	забезпечення дотримання військової дисципліни в рамках закону	3,42
<i>державно-управлінські</i>			
відповідальність влади за наслідки управління країною	3,85	створення чіткої системи врахування громадської думки	3,01
забезпечення прозорості владних рішень	3,7	керування за принципами колективності	3,3
спрощення процедур та комунікації	3,2	підняття управлінської культури	3,1
залучення талановитої молоді до управління	2,3	розбудова інститутів громадянського суспільства	3,2
налагодження взаємодії, плановості та системності роботи органів влади	2,6	уникнення дублювання функцій та повноважень органів влади	3,72
створення системи громадської участі у прийнятті управлінських рішень	3,42	створення єдиного інформаційного ресурсу проєктів всіх державних рішень	3,35
формування демократичних управлінських технологій	3,72	забезпечення демократизації державної служби	3,5
сприяння ініціативам	3,51	науково-аналітичне забезпечення державної політики	3,55
<i>самоврядні</i>			
становлення демократичної служби в органах місцевого самоврядування	3,25	розвиток адміністративно-територіальних одиниць	3,52
розвиток самоорганізації населення	3,20	зміцнення місцевого самоврядування	3,64
<i>самовідтворювальні</i>			
забезпечення захисту прав і свобод громадян	4,1	створення дієвої незалежної судової системи	3,9
формування національної ідеї та єдиної політичної нації	3,6	вирішення етно-національних та релігійних суперечностей	3,22
утвердження духу демократії в усіх сферах суспільного життя	3,42	формування ціннісної парадигми вітчизняної демократії	3,18

Таблиця. Б.2.

Оцінки ознак демократичного характеру державного управління в Україні (стан) та їх важливості для набуття системою державного управління України дійсно демократичного характеру (другий стовпчик) за результатами опитування (за шкалою від 0 – „не властиве” до 500 – „найбільш властиве”)

ознаки демократичного характеру	оцінка	
	сучасний стан	важливість у майбутньому
Конкурентність	365	435
Політичний плюралізм	270	352
Доступність інформації	270	467
Політична незалежність засобів масової інформації	265	431
Компромісність	260	420
Інклюзивність (взаємодія)	252	431
Гуманізація	242	390
Дотримання норм професійної етики	240	450
Взаємодопомога	235	437
Соціальне партнерство	225	392
Культура демократії	215	435
Розвиток самоорганізаційних засад	210	360
Взаємовідповідальність	210	455
Партисипативність (громадянська участь)	208	385
Транспарентність (прозорість)	207	450
Верховенство закону	190	249
Демократична модернізація	185	405
Електронне врядування	178	405
Контроль дотримання демократичних змін	167	385
Громадський контроль	165	405
Дебюрократизація	160	390
Справедливість	151	460
Підвищення рівня життя	145	475
Антикорупційність	140	460

Наукове видання

**Бакуменко Валерій Данилович,
Башкатов Владислав Михайлович**

**МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ДЕМОКРАТИЧНИМИ ЗМІНАМИ**

Монографія

В авторській редакції

Підписано до друку: 30.03.2015 р. Формат 60х84 1/16.
Обл. вид. арк.: 7,21, Ум. друк. арк.: 44,1.
Тираж 300 пр. Зам. № 116.
Академія муніципального управління
вул. І.Кудрі, 33, м. Київ, 01042
тел./факс: (044) 529-04-09
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3930 від 06.12.2010 р.